

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BİLİM TARİHİ ANABİLİMDALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MATEMATİKÇİ MEHMED İZZET'İN HAYATI
VE BİLİMSEL ÇALIŞMALARI

Mehmet GÖK

2501180056

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Meltem KOCAMAN

İSTANBUL – 2022

ÖZ

MATEMATİKÇİ MEHMED İZZET'İN HAYATI

VE BİLİMSEL ÇALIŞMALARI

Mehmet GÖK

Bu yüksek lisans tezi, hayatının elli yılından fazlasını Türkiye’de bilimin ve matematik eğitiminin gelişimine vakfetmiş olan Mehmed İzzet Özarun’un (1867-1940), bilimsel bir biyografisini kurmayı amaçlamaktadır. Çevresinde “riyâziyeci” olarak bilinen Mehmed İzzet’in adı, Osmanlı’nın son dönemi ile Cumhuriyet’in erken dönemlerini konu alan bilim tarihi araştırmalarında sıkça karşımıza çıkmaktadır. Buna rağmen yaşamı ve tüm eserleriyle birlikte, şimdiye dek derinlemesine bir incelemenin konusu olmamıştır. Mevcut araştırmaların sağladığı kısıtlı bilgiyi, Osmanlı arşiv belgeleri, dönemin gazeteleri, hayatı hakkındaki yazılar ve Mehmed İzzet’in kaleme aldığı yayınları inceleyerek genişlettik. Mehmed İzzet, eğitimini Dârüşşafaka’da tamamlamıştır. Ardından Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi’nde tercüman olarak çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde, II. Abdülhamid için 37 roman ve seyahatname/gezi yazısı tercüme etmiştir. Daha sonra bir müddet Şirket-i Hayriye’de idareci olarak çalışmıştır. Onun matematikçi olarak tanınmasının sebebi ise uzun yıllar çeşitli okullarda matematik, mekanik ve astronomi dersleri vermiş olmasıdır. Çalıştığı okullar arasında, Dârüşşafaka, Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne, Dârülfünun gibi kurumlar vardır. Mehmed İzzet çoğunluğu matematik alanında olmak üzere, tekrar baskılarıyla beraber 146 civarında kitap ve ders kitabı yayınlamıştır. Aralarında *Dârüşşafaka*, *Fenn*, *Mahfil*, *İkdam*, *Talebe Mecmuası* gibi dergi ve gazetelerin olduğu çeşitli mecralarda 69 makale kaleme almıştır. Ayrıca, *Dârüşşafaka* dergisinin başyazarlığı görevinde bulunmuş ve Hasan Fehmi ile birlikte *Talebe Mecmuası*’nı yayınlamıştır. Tezimizde Mehmed İzzet’in hayatı ve yayınları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehmed İzzet, Mehmed İzzet Özarun, Bilim Tarihi, Matematik Tarihi, Eğitim Tarihi, Dârüşşafaka.

ABSTRACT

THE LIFE AND SCIENTIFIC STUDIES OF

MATHEMATICIAN MEHMED İZZET

Mehmet GÖK

This master's thesis aims to establish a scientific biography of Mehmed İzzet Özarun (1867-1940), who devoted more than fifty years of his life to improving science and mathematics education in Turkey. As a mathematician, the name Mehmed İzzet appears frequently in the Turkish history of science studies, particularly covering the late Ottoman and the early Republican periods. Despite this fact, his life and his scientific publications have not been the subject of an in-depth study. We expanded the limited information provided by existing literature by examining Ottoman archival documents, newspapers of the period, articles about his life, and the publications written by himself. Mehmed İzzet completed his education at Dârüşşafaka High School, and then started to work as a translator at the Mâbeyn-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâne Translation Office. During this period, he translated 37 novels and travelogues for the Sultan Abdülhamid II. Later, he worked for a period as an administrator at the Şirket-i Hayriye (an Istanbul Ferry Boat Company). The reason he was known as a mathematician was that he taught mathematics, mechanics, and astronomy at various schools for many years. Among them were schools such as Dârüşşafaka, Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne, and Dârülfünun. Mehmed İzzet has published around 146 books and text books including reprints; most of them are on mathematics. He has written 69 articles for various journals and newspapers such as *Dârüşşafaka*, *Fenn*, *Mahfil*, *İkdam*, and *Talebe Mecmuası*. He was also the editor-in-chief of the journal *Dârüşşafaka* and the co-publisher of journal *Talebe Mecmuası* together with Hasan Fehmi. Our thesis examines the life and publications of Mehmed İzzet in detail.

Keyword: Mehmed İzzet, Mehmed İzzet Özarun, History of Science, History of Mathematics, History of Education, Dârüşşafaka.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda Avrupa'nın eğitim, bilim ve teknoloji alanlarındaki üstünlüğünü fark etmişti. Bu nedenle Osmanlı'nın son yüzyıllarında, Avrupa'daki bilimsel ve teknik gelişmeler takip ediliyor, Avrupalı bilim insanlarının eserleri tercüme ya da özetleme gibi usullerle Türkçeye kazandırılıyor, modern eğitim kurumları kuruluyor ve Avrupa'ya öğrenciler gönderiliyordu. Bu değişim sürecinin önemli unsurları arasında yurtdışına öğrenci olarak gönderilmeyen ve tamamen yerel imkânlar dâhilinde yetişmiş birçok eğitimci, bilim ve düşünce insanı da bulunmaktaydı. Mehmed İzzet, bu gruptaki bilim insanlarından biridir.

Tezimiz, Mehmed İzzet'in doğduğu günden, hayata veda ettiği güne kadarki yaşam öyküsünü ve bilimsel çalışmalarını kapsamaktadır. Bu bakımdan çalışmamızın en temel kaynaklarının, Mehmed İzzet'in kaleminden çıkan eserler olacağı en başından belliydi. Araştırmanın ilk safhalarında başvurduğumuz ikincil kaynaklar ve kataloglardan edindiğimiz izlenim, tez çalışması ilerledikçe değişmeye başladı. Mehmed İzzet'in tahminimizin çok üzerinde yayını olduğu ortaya çıktı. Üstelik katalogların ve veri tabanlarının yenilenmesi sayesinde, bu eserlere yenileri eklendi. Her ne kadar olabildiğince çok yayınına toparlamaya çalışsak da, dikkatimizden kaçanlar muhakkak olmuştur. Muhtemeldir ki, Mehmed İzzet'in daha fazla kitabı ve makalesi var. Ülkemizdeki kataloglama çalışmalarının ve bilimsel veri tabanlarının daha ileri bir seviyeye gelmesiyle, ileride başka eserlerini de görme imkânı olacaktır.

En başta, bana tez konumu öneren, araştırmalarım süresince bilgi ve tecrübesinden yararlandığım, yazma sürecinde de büyük bir sabırla tezimin her satırını okuyan, yeni fikirler öneren danışmanım Doç. Dr. Meltem Kocaman'a, daha sonra tezimi dikkatle inceleyen jüri üyeleri Prof. Dr. Sevtap Kadioğlu'na ve Prof. Dr. Tuncay Zorlu'ya teşekkür ederim. Başta Prof. Dr. Feza Günergun olmak üzere yüksek lisans eğitimime başladığımdan beri çok şey öğrendiğim İ.Ü. Bilim Tarihi Bölümü öğretim üyelerine, bilhassa tezimi okuyup değerli yorumlarda bulunan Dr.

Öğr. Üyesi Gaye Danişan'a teşekkürü borç bilirim. Tezimin matematik bölümünü okuyup, görüş ve önerilerde bulunan matematik öğretmeni ve İ.Ü. Bilim Tarihi Anabilimdalı doktora öğrencisi Zekeriya Duru'ya, kaynak metinlerimin okunmasında yardımlarını gördüğüm arkadaşım Melik Seletli'ye, elindeki bazı kaynakları lütfedip benimle paylaşan, ancak tezimizin tamamlandığını göremeden vefat eden Mehmed İzzet'in üçüncü kuşaktan torunu İ.T.Ü. emekli öğretim üyesi Doç. Dr. Dilek Enarun'a, önce Dârüşşafaka ile iletişim kurmamda daha sonra da tez tesliminde yardımcı olan İ.Ü. Bilim Tarihi Anabilimdalı Arş. Gör. Özge Hazar'a, Dârüşşafaka Cemiyeti Müzesi ve Sait Faik Abasıyanık Müzesi sorumlusu Yeşim Temel'e ve Milli Kütüphane ve İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi çalışanlarına yardımları nedeniyle çok teşekkür ediyorum. Son olarak, maddi ve manevi olarak her zaman destekçim olan aileme minnettarlığımı sunuyor ve bu mütevazı çalışmayı onlara ithaf ediyorum.

Mehmet Gök

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
RESİMLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMED İZZET'İN HAYATI

1.1. MEHMED İZZET'İN AİLESİ VE HAYATI.....	7
1.1.2. Mehmed İzzet'in Öğrenim Hayatı.....	8
1.2. MEHMED İZZET'İN ÇALIŞMA HAYATI.....	10
1.2.1. Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi.....	11
1.2.2. Şirket-i Hayriye.....	14
1.2.3. Dârüşşafaka.....	17
1.2.4. Görev Yaptığı Diğer Okullar.....	23
1.3. VEFATI.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

MEHMED İZZET VE MATEMATİK

2.1. MATEMATİK DERS KİTAPLARI.....	30
2.1.1. Hesap Ders Kitapları.....	30
2.1.1.1. İlköğretim Hesap Kitapları.....	30
2.1.1.1.1. 1913 Programından Sonra Yayınlanan Hesap Kitapları.....	35
2.1.1.1.2. Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'ndan Sonra Yayınlanan Hesap Kitapları.....	41

2.1.1.1.3. 1928'den Sonra Hasan Fehmi'yle Beraber Yayınladığı Hesap Kitapları.....	43
2.1.1.2. Ortaöğretim Hesap Kitapları (Îdâdî, Sultânî, Lise).....	48
2.1.2. Geometri Ders Kitapları.....	54
2.1.3. Cebir Ders Kitapları.....	60
2.1.4. Diğer Matematik Ders Kitapları.....	64
2.2. MATEMATİK, FELSEFESİ VE TARİHİ.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMED İZZET, ASTRONOMİ, MEKANİK VE FİZİK

3.1. ASTRONOMİ.....	76
3.1.1. Takvim.....	77
3.1.2. Popüler Astronomi Yazıları.....	84
3.2. MEKANİK VE FİZİK.....	90
3.2.1. Mekanik ve Doğa Bilimleri Ders Kitapları.....	91
3.2.2. Popüler Fizik Yazıları.....	93

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEHMED İZZET'İN DİĞER ESERLERİ

4.1. II. ABDÜLHAMİD İÇİN YAPTIĞI TERCÜMELER.....	103
4.2. ANSİKLOPEDİK ESERLERİ.....	106
4.2.1. Rehber-i Umûr-ı Beytiye.....	106
4.2.2. Musavver Dâiretü'l-Maârif.....	107
4.3. SİYASET, TARİH, COĞRAFYA VE SEYAHAT.....	109
4.4. DİL.....	116
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	121
EKLER.....	143

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Mehmed İzzet'in <i>İlm-i Hesab</i> Başlıklı Kitap Serisi.....	31
Tablo 2.2: Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi'nin Hesap Kitapları.....	44
Tablo 2.3: Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi'nin İlkokul ve Ortaokullar İçin Hazırladıkları Geometri Kitapları.....	55
Tablo EK 2.1: Mehmed İzzet'in 1888-1901 Yılları Arasında Görev Yaptığı Okullar ve Dersler.....	156
Tablo EK 2.2: Mehmed İzzet'in 1902-1911 Yılları Arasında Görev Yaptığı Okullar ve Dersler.....	157
Tablo EK 2.3: Mehmed İzzet'in 1913-1927 Yılları Arasında Görev Yaptığı Okullar ve Dersler.....	158

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1.1:** Mehmed İzzet'in Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimliği'ne atandığı sene çekilen fotoğrafı.....12
- Resim 1.2:** Mehmed İzzet'in Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimliği'ne atandığı sene çekilen fotoğrafı.....13
- Resim 1.3:** Mehmed İzzet'in tahminen 30'lu yaşlarından bir fotoğrafı.....15
- Resim 1.4:** Mehmed İzzet'in tahminen 40'lı yaşlarından bir fotoğrafı.....16
- Resim 1.5:** Mehmed İzzet'in tahminen 50'li yaşlarından bir fotoğrafı.....18
- Resim 1.6:** Dârüşşafaka son sınıf öğrencileri 9 Şubat 1930 Pazar günü, mekanik öğretmeni Mehmed İzzet ile birlikte Şirket-i Hayriye ziyaretinde.....23
- Resim 1.7:** Mehmed İzzet'in Karacaahmet Mezarlığı Hattatlar Bölümü'ndeki mezarı.....28
- Resim 2.1:** *İlm-i Hesab (Medhal)* adlı kitaptaki “Birinci Ders – Sayılar” adlı bölüm.....33
- Resim 2.2:** *İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf)* adlı kitapta milyonluk sayıların okunuşunu gösteren bir örnek.....34
- Resim 2.3:** Hamzasb Hakkı'nın *Resimli Yeni İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf)* adlı kitabındaki milyonluk sayıların okunuşuna dair bir örnek.....34
- Resim 2.4:** *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)* adlı eserde 8 rakamının farklı resimlerle gösterimi.....37
- Resim 2.5:** *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)* adlı eserde taksim/bölme işleminin ne olduğunu gösteren bir çizim.....38

Resim 2.6: *İlkmekteplere Mahsus Hesap Dersleri (İlkokul beşinci sınıf)* adlı kitapta Avrupa ülkelerindeki rakamların gösterimi.....47

Resim 2.7: *Hendesede İlk Adım (İlkokul beşinci sınıf)* adlı kitapta geometri şekillerini gösteren bölüm.....57

Resim 3.1: Dârüşşafaka'dan 1931 yılında mezun olan öğrencilerin, Hasan Fehmi Çayköy, Mehmed İzzet Özarun, Ali Kami Akyüz ve Fatin Gökmen ile birlikte 5 Mayıs 1935 tarihinde gerçekleştirdikleri Kandilli Rasathanesi ziyareti.....77

Resim 4.1: *Ok ile Yay* adlı roman çevirisinin ilk sayfası.....105

Resim 4.2: *Ok ile Yay* adlı roman çevirisinin son sayfası.....105

KISALTMALAR LİSTESİ

A. e.	: Aynı eser
A. g. e.	: Adı geçen eser
A. g. y.	: Adı geçen yayın
A. y.	: Aynı yayın
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çevirmen
Ed. / Yay. haz.	: Editör / Yayına hazırlayan
N.	: Numara/No
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
t. y.	: Basım tarihi yok
v. d.	: Ve diğerleri
V.	: Volume
y. y.	: Yayınevi yok/belirtilmemiş

GİRİŞ

Türk bilim tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun vatandaşı olarak doğup, Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşı olarak hayata veda eden birçok bilim insanı ve eğitimci vardır. Bu insanlardan bazıları, Mehmed İzzet örneğinde olduğu gibi, resmi görevlerinin yanı sıra halkın bilimsel bilgi ile donatılarak eğitilmesi için de elinden gelen gayreti göstermiştir. Mehmed İzzet, çevresinde “riyâziyeci” olarak tanınmaktadır. Dârüşşafaka'da öğrenimini tamamlayan Mehmed İzzet, 73 yıllık ömrünün büyük bir bölümünü, eğitim ve bilimin geliştirilmesine adanmıştır.

Mehmed İzzet, *ilim* ve *fen* kavramlarının neyi ifade ettiğini oldukça yerinde bir şekilde belirlemiş, dogmatik/metafizik bilgilerden özenle ayırmıştır. Dünya'da medenî, mutlu ve refah içindeki ülkeler ilim ve fennin – Mehmed İzzet'in burada kastettiği bilim ve teknolojidir – önemini anlamış ve onu elde etmek için çabalayan ülkelerdir. Çünkü ülkelerin gelişmesini sağlayan şey, ilim ve fenden yararlanarak ziraat, ticaret, sanayi ve sanat alanlarında uygulamalar yapılmasıdır. Bilgi ve bilim konularındaki eksikliklerin uygun yollarla giderilmesi gerektiğini tavsiye etmektedir. Ancak ona göre, sadece okullardaki klasik eğitim ve öğretimle bu önemli ihtiyaç giderilemez. Bunun için Osmanlı Devleti'ndeki her sınıfa mensup tebaayı uygun yöntemler kullanarak güncel bilimsel bilgiyle eğitip aydınlatmak gerekmektedir. Dahası, bilim toplulukları kurmak, bilimsel ve teknolojik konulardan söz eden gazete ve dergiler yayınlamak – özellikle öğrenciler için – bilimsel bilginin yaygınlaşması için en etkili yollar arasında sayılabilir.

Mehmed İzzet'e göre bir insanın zihninde bilimsel bir fikrin bir anda ortaya çıkması kabul edilebilir bir şey değildir. Bunun için birçok kimse tarafından, bazı sorunlar üzerine, uzun zamanlar boyunca teşrik-i mesai gereklidir, ancak bu çalışmalar sonucunda yeni fikirler ortaya çıkabilir. Bilimsel çalışmalar yapmak, insanlarda karakter ve şahsiyet oluşmasında etkili olur. Hayatımızı kolaylaştıran teknolojik gelişmeler, belki de bilimsel gelişmelerin en dikkat çekici tarafıdır. Mehmed İzzet, 19. yüzyıldaki bilimsel teorilerin artık tarihe karıştığını, bilimin 20. yüzyılda yeni teorileri ışığında ilerlediğini söyler. Özellikle fizik ve matematik

alanlarında daha öncekilerden çok farklı izahlar ortaya çıkmaktadır. Geleceğin hazırlanmasında bugünün bilim sınırları içindeki şeyleri tam manasıyla öğrenmek ve ona göre yeni bir yol belirlemek gerekmektedir. Bu düşüncelere sahip olan Mehmed İzzet'in bunları, sadece teorik olarak ifade etmediği, aynı zamanda uygulamasını da bizzat yaptığını görmekteyiz. Hem hazırladığı ders kitaplarını, hem de dergilerde yayımladığı makalelerini tamamen bu fikirler doğrultusunda kaleme almıştır.

Mehmed İzzet, tespit edebildiğimiz kadarıyla biri Fransızca olmak üzere, tekrar baskılarıyla beraber 146 civarı kitap kaleme almış, 8 takvim hazırlamış ve Mâbeyn-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi'ndeki görevi nedeniyle 37 adet roman ve gezi yazısı/seyahatname tercümesi yapmıştır. Bunlar dışında, *Dârüşşafaka*, *Fenn*, *Mahfil*, *İkdam*, *Muallimler Mecmuası*, *Servet-i Fünûn*, *Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, *Talebe Mecmuası* ve *Bilgi Otağı* adlı gazete ve dergilerde 69 makale kaleme almıştır. Bu makaleler bazen tek bir yazı olarak yayımlanmış, bazen de birden fazla yazı olarak tefrika edilmiştir. Mehmed İzzet, 14 Haziran 1909 – 14 Mayıs 1910 tarihleri arasında yayınlanan *Dârüşşafaka* dergisinin başyazarlığını üstlenmiş, Hasan Fehmi [Çayköy (1884-1950)] ile birlikte *Talebe Mecmuası* adlı bilimsel bir dergi yayınlamıştır. 1 Ocak 1931 – Mayıs 1939 yılları arasında 91 sayı olarak yayımlanan *Talebe Mecmuası*'nın sahibi Mehmed İzzet, sorumlu müdürü Hasan Fehmi'dir.

Yaşam öyküsünde görüleceği üzere Mehmed İzzet, ömrünü eğitime ve bilime adanmış bir münevverdir. Dârüşşafaka'dan mezun olmuş, içtenlikle bağlı olduğu bu kurumun varlığını devam ettirebilmesi için geri kalan hayatının büyük bir bölümünde elinden geleni yapmıştır. Dârüşşafaka haricinde altı farklı eğitim kurumunda görev yapmış olsa da, yönetici kadrosunda yer aldığı, uzun yıllar dersler verdiği, hayatında en önemli yeri edinen kurum Dârüşşafaka'dır. 1903 yılındaki olayda görüleceği gibi Dârüşşafaka tarihinin en önemli anlarından birisinde, kurumu kapanmaktan kurtarmış, yeni bir şekil almasını, adeta yeniden doğmasını sağlamıştır.

Birçok farklı bilimsel alanda yayın yapan Mehmed İzzet'in hayatının ve eserlerinin incelendiği bu çalışmada temel amacımız; Mehmed İzzet'in eğitim ve

bilim tarihindeki yerine ve önemine dair bir katkı yapabilmektir. Bu katkıyı yapabilmek için çalışmamızda genel olarak şu sorulara cevap aradık diyebiliriz:

1. Mehmed İzzet kimdir ve onu öne çıkaran unsurlar nelerdir?
2. Mehmed İzzet, matematik çalışmalarında hangi alanlar üzerinde yoğunlaşmıştır?
3. Mehmed İzzet, matematik haricinde hangi konular üzerine çalışmalar yapmıştır?
4. Mehmed İzzet, bir makalesinde belirttiği, halkın bilimsel bilgi edinmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiği konusunda, kendisi nasıl bir katkıda bulunmuştur?

Tezimize başlarken, elimizde bize kılavuzluk edebilecek birkaç araştırma mevcuttu. Bunlar; İbrahim Alaettin Gövsa, Ekmeleddin İhsanoğlu, Meltem Kocaman ve Bilal Yurtoğlu'nun çalışmaları idi. Bu çalışmalarda kronolojik olarak geriye gidersek, ilk müracaat eserimiz İbrahim Alaettin Gövsa'nın *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*'dir. Gövsa'nın ansiklopedisinde kısa bir yer işgal eden Mehmed İzzet'in 1864'te doğduğu 1939'da da öldüğü bilgisi yer almış, eserlerinden bazılarının da adı verilmiştir. Gövsa'nın Mehmed İzzet'in ölüm ve doğum tarihlerine dair verdiği bilgiler doğru değildir. Anlaşıldığı kadarıyla Mehmed İzzet hakkında yapılan daha sonraki çalışmalarda ölüm tarihi olarak verilen 1939 tarihinin kaynağı Gövsa'dır. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun editörlüğünde hazırlanan *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*'nin ikinci cildinde de ölüm tarihi Gövsa'ya referans verilerek 1939 olarak gösterilmiştir. Bunun yanı sıra doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgi söz konusu değildir. Mehmed İzzet'in eserleri ve muhtelif yerlerde yayımladığı yazıları da burada eksik olarak verilmiştir.

Çalışmamıza yol göstermesi açısından en büyük katkıyı Meltem Kocaman'ın kaleme aldığı "Dârüşşafaka'da Fizik Eğitiminin Başlangıcı" adlı makale sağlamıştır. Zira Mehmed İzzet'in görev aldığı kurumlar ve eserleri hakkında en doğru bilgileri bu makalede bulmaktayız. Bilal Yurtoğlu'nun kaleme aldığı "Dârüşşafaka Dergisinin Bilim, Düşünce ve Eğitim Hayatımıza Katkıları" ve "Fenn Gazetesindeki Bilimsel Makaleler ve Salih Zeki'nin Dârülfünun'daki 'Birinci Konferans'ı" adlı makaleleri

de en az Meltem Kocaman'ın çalışması kadar yol gösterici olmuştur. Yurtoğlu, makalelerinde İhsanoğlu'na ve Gövsa'ya atıfta bulunmakta; buralardaki biyografik bilgileri tekrar etmekle beraber, Mehmed İzzet'in yayımladığı makalelerin nasıl incelenmesi ve yorumlanması gerektiği konusunda yol gösterici olmuştur.

Araştırmamız sırasında Mehmed İzzet hakkında bazı hataların da yapıldığını fark ettik. Osmanlı Devleti'nin son döneminde araştırmamızın konusu olan Matematikçi Mehmed İzzet'ten daha meşhur olmuş, hakkında pek çok araştırma yapılmış bir bilim insanı vardır. Bu kişi sosyolog Mehmed İzzet'tir. İki Mehmed İzzet'i birbirinden ayırmak gerekmektedir. Bunun için bize yol gösteren en önemli ibareler; çalışma sahalarının farklı olması, mezun oldukları okullar, ikametgâhları ve çalıştıkları kurumlardır. Ancak bu farklılıkların farkında olmadan iki Mehmed İzzet'i karıştıran iki çalışma mevcuttur. Birincisi Osman Erginöz, *Mahfil Mecmuası ve Tahlilî Fihristi* adlı yüksek lisans tezinde, Mahfil dergisinin yazar kadrosunun biyografilerini verirken Matematikçi Mehmed İzzet'i değil, sosyolog Mehmed İzzet'i anlatmıştır. Dergide yayımlanan yazıların içerikleri ve yazıların altında yer alan yazar adının yanında “Bin Bir Direk” ifadesinin yer alıyor olması göz önünde bulundurulduğunda, buradaki yazıların sosyolog Mehmet İzzet'in değil, Matematikçi Mehmet İzzet'in yazıları olduğunu göstermektedir. İkincisi ise TDV İslam Ansiklopedisi'ndeki “Osman Nuri Ergin” maddesindeki hatadır. Burada da Osman Nuri Ergin'in Dârüşşafaka mezunu sosyolog Mehmed İzzet'in yardımıyla Dârüşşafaka'ya girdiği yazılmıştır, fakat sosyolog Mehmed İzzet, Galatasaray Lisesi mezunudur.

Mehmed İzzet'in yayımladığı eserleri tespit ederken birçok basılı ya da çevrimiçi katalog kullandık. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Seyfettin Özege'nin *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Milli Kütüphane, İSAM Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi. Bu kütüphanelerde Mehmed İzzet'in eserleri “Mehmed İzzet”, “Mehmet İzzet” veya “Muhammed İzzet” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tezimizde Matematikçi Mehmed İzzet'e atfedilen eserler ve yazıları tespit ederken, eserlerin içeriğinin yanı sıra, yazarımızın adından önce ya da sonra çalıştığı kurum ya da yaşadığı yerin adının geçiyor olması seçim yapmamızda etkili olmuştur. Ayrıca bu yazılarda belirtilen kurumlar ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki sicil-i Osmanî ve tercüme-i hal kaydından hareketle Mehmed İzzet'in, çalışma hayatına dair bilgileri kullanarak, kariyeri hakkında bir metin ortaya koymaya çalıştık.

Araştırmamız sırasında Mehmed İzzet'in Mâbeyn-i Hümayûn Cenab-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi'nde çalıştığı bilgisinden hareketle, "Bu dairede nasıl bir hizmette bulunmuş?" sorusunu kendimize sorduk. Bu soru üzerine, kurum hakkında yapılan araştırmaları incelerken, Gülistan Uçar'ın *II. Abdülhamid Han'ın Batı Dillerinden Türkçeye Çevirttiği Eserler* adlı yüksek lisans tezinde, Mehmed İzzet'in II. Abdülhamid için 37 eser tercüme ettiği bilgisine ulaştık. Bu bilgiden hareketle Mehmed İzzet'in İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'na bağlı Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki tercüme eserlerini araştırmamıza dâhil ettik. Bu kütüphanenin çevrimiçi katalogunda eski Türkçe yazımlarındaki benzerlik nedeniyle "Muhammed" ve "Mehmed" isimleri karıştırılıp, eserlerin çoğunluğu "Muhammed İzzet" adıyla kaydedilmiştir. Eserlerin tercüme edildiği tarihlerde Mâbeyn-i Hümayûn Mütercimleri Dairesi'nde Muhammed İzzet adlı bir memurun olmadığını tespit etmemiz üzerine, Bu eserlerin de Mehmed İzzet'e ait olduğunu belirledik.

Mehmed İzzet'in *Dârüşşafaka* ve *Talebe Mecmuası*'nda yayımladığı yazıları Meltem Kocaman'ın "Dârüşşafaka'da Fizik Eğitiminin Başlangıcı" ve Bilal Yurtoğlu'nun "Dârüşşafaka Dergisinin Bilim, Düşünce ve Eğitim Hayatımıza Katkıları" adlı makalelerden; *Fenn* dergisinde yayımladığı yazıları, Bilal Yurtoğlu'nun "*Fenn* Gazetesindeki Bilimsel Makaleler ve Salih Zeki'nin Dârülfünun'daki 'Birinci Konferans'ı" adlı makalesinden tespit ettik. *İkdam* gazetesindeki yazılarından Hamiyet Seçkin'in hazırladığı *İkdam Gazetesi* (01.01.1921 – 31.12.1921) *İnceleme – Seçilmiş Metinler* adlı yüksek lisans tezinden tespit ettik. Mehmed İzzet'in *Mahfil*, *Muallimler Mecmuası*, *Türkiye Cumhuriyeti*

İstanbul Şehremaneti Mecmuası ve *Bilgi Otağı*'nda yayımlanan yazılarını İslam Araştırmaları Merkezi Osmanlıca Makaleler Veri Tabanı'nda yapılan taramalardan tespit ettik. *Servet-i Fünûn*'daki yazısını ise Milli Kütüphane Dijital Kütüphane Sistemi Makaleler Katalogundaki tarama neticesinde elde ettik.

Çalışmamız giriş ve sonuç yazıları haricinde dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Mehmed İzzet'in hayatı ele alınmış; ailesi, öğrenim yılları ve çalışma hayatı ile ders verdiği okullar hakkında bilgi verilmiştir. Ailesi hakkındaki bilgiler, aile bireylerinin vefat haberleri bulunarak ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Öğrenim yıllarına dair bilgiler *Dârüşşafaka Şakirdanının İmtihan-ı Umûmî Cetveli*'nden ve *Dârüşşafaka* tarihi ile ilgili kaynaklardan derlenmiştir. Çalıştığı kurumlar ve okullara dair bilgiler ise, Osmanlı arşivinden ve yayınladığı kitaplardan ortaya çıkarılmıştır.

İkinci bölümde, Mehmed İzzet'in matematik ile ilgili yaptığı yayınları konu edindik. Matematik ders kitaplarının ve matematik ile ilgili makalelerinin içeriklerini değerlendirirken, Mehmed İzzet'in, dönemin müfredat ve programlarına uygun olup olmadığını da belirlemeye çalıştık. Üçüncü bölümde Mehmed İzzet'in astronomi, mekanik ve fizik alanlarında kaleme aldığı kitaplar ve makalelere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde *Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi*'ndeki hizmeti boyunca yaptığı çeviriler; yayınladığı ansiklopediler, siyaset, tarih, coğrafya ve dil ile ilgili yayınlarını değerlendirmeye çalıştık. Tezimizin ekler bölümünde ise Mehmed İzzet'in hangi okullarda dersler verdiği dair tabloları ve Mehmed İzzet'in yayınlarının listesini verdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMED İZZET'İN HAYATI

1.1. MEHMED İZZET'İN HAYATI

Mehmed İzzet, 1867 ya da 1868'de (H. 1284) İstanbul'da doğmuştur. Babası hattat Mustafa Nuri'dir.¹ Mehmed İzzet'in kardeşlerinin olup olmadığına dair bir bilgi olmamakla beraber annesinin adı da herhangi bir yerde kayıtlı değildir. Mehmed İzzet, Emine hanım ile evlenmiştir.² Bu evliliğin hangi tarihte yapıldığına dair herhangi bir bilgiye ulaşamamak da, evliliklerinden Melek Atiye ve Zehra adlarında ikiz kızları olduğunu bilmekteyiz.³

Mehmed İzzet, 21 Haziran 1934'te kabul edilen Soyadı Kanunu'ndan sonra, “Gerçek, hakiki, has” anlamlarına gelen Türkçe “Öz” sıfatı ile “Güzel ve iyi huylular” anlamına gelen Farsça “Arun” sıfatının birleşmesinden meydana gelen “Özarun” soyadını almıştır. Kızlarından Melek Atiye Hanım, Cemil Bey ile evlendikten sonra eşiyle birlikte “Enarun” soyadını, Zehra Hanım ise eşi Mehmed Esad Bey ile “Pekarun” soyadını almışlardır.⁴

Mehmed İzzet, tespit edebildiğimiz kadarıyla, hayatı boyunca İstanbul'da yaşamıştır. Birçok kitabının önsözünün sonunda kaydettiği üzere, İstanbul'da yaşadığı semtlerden biri Anadolu Hisarı'dır.⁵ Ne yazık ki bu ikametgâhının adresi tam olarak tespit edilememiştir. Yaşadığı bir diğer semt, Binbirdirek'tir. Buradaki

¹ BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230. İbrahim Alaettin Gövsa, Mehmed İzzet'in doğum tarihini 1864, babasının adını Mustafa Nureddin olarak vermektedir (Bkz. İbrahim Alaettin Gövsa, **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, Yedigün Neşriyatı, İstanbul, 1945, s. 198). Ancak, biz doğum tarihi ve baba adı gibi biyografik bilgiler için Osmanlı Arşivi sicil-i umumi kaydını doğru kabul ettik.

² **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1962, s. 3.

³ Mehmed İzzet'in nesli, kızlarının çocukları üzerinden devam etmektedir. Kızları ile ilgili bilgiyi, Mehmed İzzet'in üçüncü kuşaktan torunu İ.T.Ü. emekli öğretim üyesi Doç. Dr. Dilek Enarun'dan öğrendik. Ayrıca, kızlarından Zehra Hanım H. 1325/M. 1907'de II. Abdülhamid döneminde hayır işleri ile uğraşan kadınlara verilen ikinci dereceden Şefkat Nişanı almıştır. BOA. İ. TAL. 00426. 00071. 001.

⁴ **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1962, s. 3; **Milliyet**, 1 Şubat 1969, s. 2.

⁵ Örneğin; Mehmed İzzet, **Fenn-i Mihanik**, 2. bs, İstanbul, Karabet Matbaası, H. 1313/M. 1895, s. 374+7 sayfa.

adresi tam olarak tespit edebildik: Çemberlitaş'ta Fuad Paşa Türbesi karşısındaki 28 numaralı ev, aynı zamanda onun vefat ettiği yerdir.⁶

1.1.2. Mehmed İzzet'in Öğrenim Hayatı

Mehmed İzzet'in öğrenim hayatının başlangıç yılları ya da okuduğu ilk mektep hakkında herhangi bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. İlk mektepten sonra Dârüşşafaka'ya girmiş, burada 8 yıllık bir öğrencilik hayatının ardından mezun olmuştur.⁷ Bu okul onun zihniyetini şekillendirmiş, hayatının geri kalan yıllarına damgasını vurmuştur. Neredeyse öldüğü güne kadar bu kurumla bağları hiç kopmamıştır.

Mehmed İzzet, *Dârüşşafaka Şakirdanının İmtihan-ı Umûmî Cetveli*'ndeki kaydından öğrendiğimize göre 1884 yılında dördüncü sınıf öğrencisidir.⁸ Bu tarihten geriye doğru gidersek 1880-1881 eğitim-öğretim yılında birinci sınıf öğrencisi olması gerekir. Buna göre 12-13 yaşlarındayken, Dârüşşafaka'da öğrenim hayatına başlamış olmalıdır. Mehmed İzzet'in öğretim hayatını kapsayan 1880 ile 1888 yılları arasına ait ulaşabildiğimiz iki adet *Dârüşşafaka Şakirdanının İmtihan-ı Umûmî Cetveli*'ne göre Mehmed İzzet başarılı bir öğrencidir.⁹ Örneğin dördüncü sınıfta Fransızcadan 45, Farsçadan 40, Kavaid-i Osmanî'den 41 notlarını almıştır. Bu sınıftaki ders notlarının tamamının toplamı 374'tür ve sınıfı dokuzuncu olarak bitirmiştir.¹⁰ Sekizinci sınıftaki derslerinde ise daha başarılı olduğu görülür. Elektrik, Kimya-ı Uzvi, Fenn-i Makine gibi birçok dersi 45'tir. Bu sınıftaki derslerinin toplamı 482'dir ve sınıfı birincilikle bitirmiştir.¹¹ Mehmed İzzet'in, fen ve sosyal bilimler

⁶ Haber (Akşam Postası), S. 3032, 22 Temmuz 1940 Pazartesi, s. 4.

⁷ BOA. DH. SAİD. d. 00110.00230.

⁸ *Dârüşşafaka Şakirdanının İmtihan-ı Umûmî Cetveli*, H. 1301, 16 sayfa, s. 5. Atatürk Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın Seyfettin Özege Nadir Eserler koleksiyonu dijital kataloğunda 1300 (1884) ve 1304 (1888) yıllarına ait *Dârüşşafaka Şakirdanının İmtihan-ı Umûmî Cetvelleri* mevcuttur.

⁹ Bu kaynakta tek tek bütün öğrenciler, gördükleri dersler ve aldıkları notlar kayıtlıdır. Bu kayıtlardan edindiğimiz izlenime göre, en yüksek not 45'tir.

¹⁰ *Dârüşşafaka Şakirdanının İmtihan-ı Umûmî Cetveli*, H. 1301, s. 5.

¹¹ Hasan Fehmi de Mehmed İzzet'in vefatının ardından yazdığı anma yazısında, onun Dârüşşafaka'dan sınıf birincisi olarak mezun olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Hasan Fehmi Çayköy, "Merhum Riyâziyeci Mehmed İzzet", *Yeni Sabah*, N. 813, 5 Ağustos 1940, s. 2. O yıl Mehmed İzzet ile birlikte mezun olan 6 öğrenci vardır. Bunlar başarı sırasına göre: "Mehmed [İzzet] Efendi, Hakkı

derslerindeki başarısı resim ve jimnastik derslerinde görülmemektedir; son sınıfta her iki dersten 20 almıştır.¹²

Mehmed İzzet'in öğrenim gördüğü dönemde Dârüşşafaka'nın ders programının fen ve matematik ağırlıklı olduğu görülmektedir.¹³ Mehmed İzzet'in öğrenim süresini de içine alan ve Dârüşşafaka'nın en iyi dönemi olarak görülen 1873-1894 yılları arasında Dârüşşafaka bir telgraf fen mektebi halini aldı. 1880 yılına gelindiğinde Posta ve Telgraf Nazırı İzzet Efendi, kurumdaki bu yabancıların yerine Müslümanları geçirmek kararı aldı. Burada çalışmak için alınacak memurların, müfredatının uygunluğu nedeniyle Dârüşşafaka'dan seçilmesi kararlaştırıldı.¹⁴ Bu nedenle Dârüşşafaka'nın son sınıflarına telgraf veya elektrik dersleri eklendi. Bu kararın ardından, Posta ve Telgraf Nezareti, Dârüşşafaka'nın ilk iki sene mezun olan öğrencilerinden toplam dört öğrenciyi Paris'teki (École Supérieure de Télégraphie) Yüksek Telgraf Mektebi'nde eğitim almak için göndermiştir.¹⁵ Bu öğrencilerin başarılı olduğu görülünce, her iki yılda bir olmak kaydıyla Dârüşşafaka mezunlarından iki öğrenciyi eğitim için göndermeye karar verilmiştir.¹⁶ Başarılı bir öğrenci olmasına rağmen, Mehmed İzzet Paris'e gönderilenler arasında değildir. Bunun sebebi büyük bir ihtimalle, onun mezun olduğu sene Paris'e öğrenci gönderilmemiş olmasıdır.¹⁷

Mehmed İzzet tıpkı diğer Dârüşşafaka mezunları gibi iyi derecede Fransızca bilmekteydi. Bu sebeple mezuniyetinin ardından, aşağıda ele alınacağı üzere, Mâbeyn-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimliği'ne tercüman olarak işe başlamıştı. Ancak Mehmed İzzet, yayınlarından, sicil-i umumi kaydından ve diğer tarihsel kaynaklardan anlaşıldığı üzere, Fransızcanın yanı sıra iyi derecede İngilizce

Efendi, Hikmet Efendi, Hayri Efendi, Mehmed Ali Efendi, Abdurrahman Efendi'dir. **Dârüşşafaka Şakirdanının İmtihan-ı Umûmî Cetveli, H. 1305**, 20 sayfa, s. 1.

¹² **Dârüşşafaka Şakirdanının İmtihan-ı Umûmî Cetveli, H. 1305**, s. 1.

¹³ **Dârüşşafaka Tarihi 1863-1998**, s. 19.

¹⁴ Mehmed Emin Kalmuk, "P. T. T. Hizmetlerinde Dârüşşafakalılar", **Dârüşşafaka 1873**, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1948, s.27; **Dârüşşafaka Tarihi 1863-1998**, s. 21,22.

¹⁵ Osman Nuri Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 1-2, İstanbul, Eser Neşriyat, 1977, s. 491, 492; **Dârüşşafaka Tarihi 1863-1998**, İstanbul, Y. y., 1998, s. 20.

¹⁶ Meltem Kocaman, "Dârüşşafaka'da Fizik Eğitiminin Başlangıcı", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 14, S. 2, s.107.

¹⁷ Paris'e gönderilen öğrencilerin isimlerine ulaşmak için bkz. **A. y.**, s. 109.

de bilmektedir. Ne var ki, Dârüşşafaka'nın bu yıllara ait ders programları incelendiğinde İngilizce dersinin olmadığı görülür. Bu noktada Mehmed İzzet'in İngilizceyi nasıl öğrenmiş olabileceği sorusu akla gelmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında mezun olmuş Dârüşşafaka öğrencileriyle, kurumda çalışan kişilerin yaptığı görüşmeler, o yıllarda ders programında olmamasına rağmen okulda İngilizce öğretildiğini göstermektedir.¹⁸ Bir ihtimal, Mehmed İzzet öğrenciyken benzer bir usulle İngilizce dersi verilmiş olabilir.

1.2. MEHMED İZZET'İN ÇALIŞMA HAYATI

Dârüşşafaka'dan mezun olduğu 1888 yılından itibaren Mehmed İzzet, iki farklı kurumda çalışmış ve yedi ayrı okulda öğretmenlik yapmıştır. Eğitim alanı dışında çalıştığı bu iki kurumdan ilki Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi'dir. Burada 1888'den 1904'e kadar tercüman olarak çalışmıştır. Diğer kurum ise Şirket-i Hayriye'dir. Eğitim alanında ise, çeşitli dersler vermekle yükümlü olduğu okullar Dârüşşafaka, Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne, Dârülfünun, Mercan İdâdîsi, İstanbul Lisesi, Maliye Mektebi ve Dârümuallimîn-i Âliye'dir. Ancak belirtilmelidir ki, Mehmed İzzet bir yandan bir devlet kurumunda görev alırken, diğer yandan bir ya da birden fazla okulda ders vermiştir. Paralel bir şekilde sürdürdüğü bu çalışma hayatının seyrini bir kronolojiye göre anlatmak kolay değildir. Bu nedenle her bir kurumu ayrı ayrı ele almaya çalıştık.

Mehmed İzzet'e, görev süresi boyunca yaptığı hizmetler nedeniyle birçok nişan ve madalya verildiğini görmekteyiz. Bu madalya ve nişanları şöyle sıralayabiliriz: 1888'de Sanayi Madalyası,¹⁹ 1903'te İkinci Osmanî Nişanı,²⁰ 1904'te Gümüş İmtiyaz Nişanı,²¹ 1905'te önce Birinci Rütbeden Nişan²² daha sonra da Altın Liyakat Madalyası.²³

¹⁸ Bu bilgiyi bize Dârüşşafaka Cemiyeti Müzesi ve Sait Faik Abasıyanık Müzesi sorumlusu Yeşim Temel aktarmıştır. Kendisi, bu malumatı yüz yüze yaptığı görüşmeler yaptığı mezunlardan almıştır.

¹⁹ BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 033.

²⁰ BOA. İ. TAL. 00320. 00033. 001.

²¹ BOA. İ. TAL. 00344. 00031. 001.

²² BOA. İ. TAL. 00362. 00036. 001.

²³ BOA. İ. TAL. 00373. 00023. 001.

1.2.1. Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi

Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi, tercüme yapmak maksadıyla Sultan II. Abdülhamid devrinde Yıldız Sarayı'nda Mâbeyn-i Hümâyûn Tahrirât-ı Ecnebiye Kitâbeti'ne bağlı bir birim olarak kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin tercüme işlerinden sorumlu birimleri olan Tahrirât-ı Ecnebiye Müdürlüğü ve Bâbîâlî'deki Tercüme Odası'ndan farklı olarak, Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi, Sultan II. Abdülhamid için gazete, dergi ve kitap gibi eserlerin tercümelerini yapmaktaydı. Çeviriler sultana özel olarak yapıldığından, bunları başkaları göremezdi.²⁴ Bu nedenle mekân olarak Ceyb-i/Ceb-i Hümâyûn Dairesi²⁵ içerisinde yer alıyordu.

Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi'nce Türkçeye tercüme edilen başlıca diller Almanca, Fransızca, İngilizce, Rumca, Bulgarca, Ermenice, İtalyanca ve Rusçadır. Bahsi geçen yayın türleri dışında padişahın istediği yabancı dilde kaleme alınan birçok belge de tercüme edilmiştir.²⁶ Padişaha özel çeviriler yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu daireye seçilen mütercimlerin Osmanlı Devleti'ne sadık, vatansever insanlardan seçilmiş olacağını düşünebiliriz.

Hasan Fehmi'nin aktardığına göre, Dârüşşafaka'dan birinci ve ikincilikle mezun olan öğrencilerin Yıldız Sarayı'nda memur olarak çalıştırılmaları bir gelenek halini almıştır.²⁷ Mehmed İzzet ve onunla aynı sene mezun olan arkadaşları, Serkurenâ Hacı Ali Bey'in aracılığıyla memur olarak tayin edildiler. Mehmed İzzet

²⁴ Sezai Balcı, **Bâbîâlî Tercüme Odası**, İstanbul, Libra Kitap, 2013, s. 232.

²⁵ Ceyb-i Hümâyûn Dairesi, 1847-1867 yılları arasında "Hazine-i Hassa" adıyla anılırdı. 1867 yılından itibaren Mâbeyn-i Hümâyûn içinde Serkurenânın yönetiminde, Hazine-i Hassa'dan farklı bir yapıya kavuştu. Yıldız Sarayı'nda çalışanların tamamının ihtiyaçlarının ve hediyeelik eşya masraflarının karşılandığı bu daire, tahsilâtını Hazine-i Hassa'dan yapmaktaydı. Yapılan harcamaların faturalandırılması görevinden başka görevleri de vardı. Bunlar; verilecek nişan ve madalyaları korumak, Sadâret dışındaki devlet daireleriyle yazışmalar yapmak, nadiren de olsa yapılan tayinleri tebliğ etmek. Ceyb-i Hümâyûn Dairesi, saltanatın kaldırılmasıyla birlikte ilga edilmiştir. Halil Sahillioğlu, "Ceyb-i Hümâyûn", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul, 1993, s. 465-467; Sedat Kanat, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümâyûn ve Görevleri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2018, s. 39-41.

²⁶ Örikağasızade Hasan Sırrı, **Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları ve Saray İdaresi**, Yay. haz. Ali Adem Yörük, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007, s. 142, 143.

²⁷ Çayköy, **a. g. y.**, s. 2.

de 13 Temmuz 1888 tarihinde 500 kuruş maaş ile Mâbeyn-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi'nde tercüman çırağı olarak iş hayatına başladı.²⁸

Resim 1.1: Mehmed İzzet'in Mâbeyn-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimliği'ne atandığı sene çekilen fotoğrafı. Resmin altında "Mâbeyn-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimlerinden Mehmed İzzet kulları" yazmaktadır. (Kaynak: BOA. FTG. 0561. 001. 001)

Mehmed İzzet'in 13 Temmuz 1888'de başlayan mütercimlik görevi 1904'te son bulmuştur.²⁹ Bu tarihler arasında Fransızca ve İngilizceden onlarca çeviri yapmıştır. Mesleğinin ilk beş yılında hangi çevirileri yaptığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Belki de bu süre, tercüman çıraklığıyla geçmiş olabilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk çevirisi *Atina Otelî Cinayeti* başlıklı polisiye bir romandır ve 1893 yılına aittir.³⁰ 1893'ten 1904'e kadar geçen 11 yıllık süre boyunca nerdeyse hiç durmaksızın çeviri yaptığı görülmektedir. Bunlardan birisi, bir hesap

²⁸ BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230; BOA. Y. PRK. TKM. 00026. 00011. 005; BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 033; BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 043; Mehmed İzzet, Mehmed Esad, Osman Nuri, Ali Kâmi, *Dârüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Mektebi*, İstanbul, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, R. 1343/M. 1927, 209+11 sayfa, s. 69.

²⁹ BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230.

³⁰ Mehmed İzzet'in Sultan II. Abdülhamid için tercüme ettiği üç eserin, hangi tarihte hazırlandığına dair, kitaplarda bir bilgi verilmemiştir. Biz bunların Mehmed İzzet'in Mâbeyn-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimliği Dairesi'ndeki ilk yıllarına ait çeviriler olduğunu düşünmemekteyiz. Zira Mehmed İzzet bu daireye çırak olarak alınmıştır. İlk yıllarda, henüz Sultan'a özel çeviriler yaptırılmıyor olması akla yatkındır. Bahsettiğimiz bu eserler şunlardır: *Cehennem Maişeti*, *Duvarların Sükûneti*, *Yıldırım ile Örülmüş*.

makinesi kullanma kılavuzudur. 37 tanesi ise roman ve gezi yazısıdır. Bu eserlerden tezimizin 4. bölümünde bahsedilecektir.

Resim 1.2: Mehmed İzzet'in Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimliği'ne atandığı sene çekilen fotoğrafı. Resim altında "Mütercim Mehmed İzzet Bey kulları, istihdamı müddet-i mahı 1, rütbesi yoktur, sanayi madalyası, maaşı 500 kuruş" yazmaktadır. (Kaynak: BOA. FTG. 0448. 001. 001)

Mehmed İzzet Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi'ndeki görevi boyunca birçok zam ve terfi almıştır. 1888'de tercüman olarak göreve atandığında maaşının 500 kuruş olduğunu belirtmiştik. Sırasıyla vermek gerekirse Mehmed İzzet'in maaşı Ekim 1889'da 700 kuruşa,³¹ 11 Ağustos 1891'de 775 kuruşa,³² 13 Ağustos 1892'de 850 kuruşa³³ yükselmiştir. Mehmed İzzet'in maaşı konusunda 1896'da iki farklı rakam karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak 5 Haziran 1896'da 1500 kuruş olarak gösterilmektedir.³⁴ Bu tarihten iki gün sonra hazırlanan

³¹ BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 033; BOA. Y. PRK. TKM. 00026. 00011. 005. 001; BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230.

³² BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230.

³³ BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 033.

³⁴ BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 033.

başka bir belgede ise Mehmed İzzet'in maaşı 1350 kuruş olarak verilmiştir.³⁵ Bir yıl sonra 13 Mart 1897'de maaşının 1445 kuruşa yükseltildiği görülmektedir.³⁶ Daha sonraki maaş bilgileri ise 1 Nisan 1898'de 1925 kuruş,³⁷ 27 Şubat 1902'de 2525 kuruş olarak verilmiştir.³⁸ Belirtmiş olduğumuz maaş bilgileri Mehmed İzzet'in yalnızca tercümanlık görevinden elde ettiği gelirdir. Tercümanlık maaşı haricinde görev yaptığı okullardan da para kazanmaktadır. Okullardan kazandığı maaş bilgileri, her okul için daha sonra ayrı verilecektir.

Mehmed İzzet göreve başladığı 1888 yılından sonra zaman içinde terfi de etmiştir. Terfilerini sırasıyla vermek gerekirse; 26 Kasım 1891'de rütbe-i salise,³⁹ 15 Mart 1893'te rütbe-i sani-yi sınıf-ı şahaneye,⁴⁰ 27 Nisan 1899'da evvel-i sâni rütbesine,⁴¹ 24 Şubat 1902'de ise rütbe-i evvele yükseltilmiştir.⁴²

1.2.2. Şirket-i Hayriye

Mehmed İzzet, Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi'nden sonra, Şirket-i Hayriye'de çalışmaya başlamıştır.⁴³ Şirket-i Hayriye, Boğaziçi'nde yolcu taşımak maksadıyla kurulan ilk yerli anonim şirkettir. İstanbul Boğazı'nda bir taşıma şirketi kurma fikri Keçecizâde Fuad Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa'nın aklına Bursa kaplıcalarında tatil yaparlarken gelmiştir. Bu konuda padişaha sunmak üzere bir lâyiha hazırlamışlardır. Hazırladıkları lâyiha Sultan Abdülmecid tarafından onaylanmış; 15 Kasım 1850 tarihinde çıkarılan ferman ile Şirket-i Hayriye kurulmuştur. İngiltere'den satın alınan 4 adet yandan çarklı vapur ile 1852'nin ilkbahar aylarından itibaren seferlere başlanmıştır.⁴⁴

³⁵ BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230.1897 tarihi için verilen maaş bilgisi göz önünde bulundurulursa, bir sene önceki maaşının 1500 kuruş değil, 1350 kuruş olması gerekmektedir.

³⁶ BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 035; BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230.

³⁷ BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 035; BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230.

³⁸ BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230.

³⁹ BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 033.

⁴⁰ BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 033; BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 011.

⁴¹ BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 035.

⁴² BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 035; BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230.

⁴³ Hasan Fehmi, **a. g. y.**, s. 2.

⁴⁴ Ali Akyıldız, "Şirket-i Hayriye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 39, İstanbul, 2010, s. 201, 202.

Uzun yıllar boyunca birçok değişiklik geçirerek İstanbul halkına hizmet vermiş olan Şirket-i Hayriye'nin, cumhuriyetin ilanından sonra şirketin merkezinin Ankara'ya taşınması, İstanbul'un nüfusunun azalması, otobüs ve tramvay gibi vasıtaların artması neticesinde gelirlerinde epey bir düşüş meydana gelmiştir. Tüm bunlara II. Dünya Savaşı yıllarındaki ekonomik sıkıntılar da eklenince, Şirket-i Hayriye 24 Ocak 1945 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nce satın alınmıştır. Şirket-i Hayriye'nin tüm mal varlığı Devlet Denizyolları ve Limanları Umum Müdürlüğü'ne devredilmiştir.⁴⁵

Resim 1.3: Mehmed İzzet'in tahminen 30'lu yaşlarından bir fotoğrafı. (Kaynak: Dilek Enarun'un arşivi.)

Mehmed İzzet'in Şirket-i Hayriye'deki kariyeri 1904 yılında başlamıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır: Mehmed İzzet'in Şirket-i Hayriye'de 1904 yılında işletme müdürü olarak görev yapmaya başladığı bilgisinin tek kaynağı Hasan Fehmi Çayköy'dür.⁴⁶ İşletmenin tam anlamıyla bir devlet kurumu olmaması sebebiyle, Mehmed İzzet hakkında Osmanlı arşivlerinden temin ettiğimiz tayin, taltif, maaş tarzı belgelerde Şirket-i Hayriye'deki kariyeri hakkında herhangi

⁴⁵ A. y., s. 203.

⁴⁶ Hasan Fehmi, a. g. y., s. 2.

bir bilgi bulunmaz. Mehmed İzzet'in kendisi de, yayımladığı kitapların kapaklarında yazar olarak kendinden bahsederken “Şirket-i Hayriye İşletme Müdürü” unvanını kullanmaz. Bu unvanı kullandığı en erken tarihli kitabı, 1923 yılına aittir.⁴⁷

Resim 1.4: Mehmed İzzet'in tahminen 40'lı yaşlarından bir fotoğrafı. (Kaynak: Kılıç, a. g. y., s. 224.)

Şirket-i Hayriye'deki kariyeri boyunca Mehmed İzzet'in yaptığı işler hakkındaki tek kaynağımız yine Hasan Fehmi Çayköy'dür. Kurumda çalışmaya başlayınca Mehmed İzzet, o güne kadar oldukça basit bir şekilde düzenlenmiş olan seyahat tarifelerini geliştirmiş, Dârülfünun'dan birkaç öğrencisini yanına alarak teknik bir seyrüsefer bürosu kurmuştur. Hasan Fehmi'nin söylediğine göre, Mehmed İzzet'in yaptığı düzenlemeler Şirket-i Hayriye'de yıllarca kullanılmıştır. Ayrıca uzun süredir kullanımda olan yandan çarklı vapurlar yerine, uskurlu vapurlar satın almıştır. Satın alındıktan sonra 47 ve 48 numaralı olarak adlandırılan bu iki vapurun İstanbul limanlarında çalıştırılmayacağına dair bir muhalefet oluşmuş

⁴⁷ Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)**, 3. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1339/M. 1923, 80+1 sayfa.

ancak kısa bir süre içinde bu iki geminin oldukça başarılı bir şekilde hizmet verdiği görülmüştür.⁴⁸

Mehmed İzzet, Şirket-i Hayriye’de çalışırken, bu kurumun tarihini ve o zamanlardaki durumunu anlattığı iki yazı kaleme almıştır. Bu yazılardan birisi 1924’te *Servet-i Fünûn*’da, diğeri de 1926’da *Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası*’nda yayınlanmıştır. Bu iki yazıda genel olarak Şirket-i Hayriye ve tarihsel olarak Boğaziçi’nin gelişiminden söz edilir. Bu yazıların içeriği 4. bölümde ele alınacaktır.

Mehmed İzzet’in Şirket-i Hayriye’deki kariyerinin ne zaman sona erdiğini tam olarak bilemesek de şirket ile Mehmed İzzet’in adını son kez 1935 tarihinde yan yana görmekteyiz.⁴⁹ Mehmed İzzet’in Şirket-i Hayriye’de ne kadar maaş aldığına dair herhangi bir kaynağa ulaşamadık.

1.2.3. Dârüşşafaka

Mehmed İzzet’in en uzun süre çalıştığı okul Dârüşşafaka’dır. Onun bu okuldaki öğretmenlik görevinden önce, okulun kurucusu olan Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslamiye ile bağlantısından bahsetmek istiyoruz. Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye, 30 Mart 1864 yılında kurulmuştur.⁵⁰ Cemiyetin kuruluş amacı, Kapalı Çarşı’da çalışan esnaf çıraklarıyla Müslüman halka okuma-yazma, hesap işlemleri, İslam dininin

⁴⁸ Hasan Fehmi, **a. g. y.**, s. 2.

⁴⁹ Dârüşşafakalılar Cemiyeti tarafından 22 Mart 1935’te Ahmet Rasim, Salih Zeki, İsmail Safa ve Hasan Ferid’in anıldığı bir toplantı tertip edilmiş Mehmed İzzet kürsüde çok kısa bir şekilde Salih Zeki’yi anlatmıştır. Bu konuşmadan öğrendiğimize göre, o sırada Mehmed İzzet, Dârüşşafaka’da riyâziye hocası ve Şirket-i Hayriye Teftiş Heyeti Reisi’dir. **Milliyet**, 23 Mart 1935, s. 3; **Zaman**, 23 Mart 1935, s. 7. Mehmed İzzet’in Şirket-i Hayriye Heyet-i Teftiş Reisi ve Memurun Müdürlüğü görevlerinde bulunduğu, kendisine yazılmış 1927 tarihli bir mektupta da görülmektedir. Kocaman, **a. g. y.**, s. 104.

⁵⁰ Kurucularının isimleri: Tanzimat döneminin önemli devlet adamlarından Yûsuf Ziyâ Paşa, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Vidinli Tefvîk Paşa, Sakızlı Ahmed Esad Paşa, Ali Naki Efendi. Mehmed İzzet v.d., **a. g. e.**, s. 1; Yunus Kılıç, “H. 1332 (M. 1913) Tarihli Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye Salnamesi Transkripsiyon ve Değerlendirmesi”, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s. 9-11. Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye’nin adı 26 Nisan 1935 yılında Türk Okutma Kurumu, 3 Ocak 1953 yılında da Dârüşşafaka Cemiyeti olarak değiştirildi. Halis Ayhan, Hakkı Maviş, “Dârüşşafaka”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul, 1994, s. 9.

esaları ve sosyal bilgiler öğretmektir.⁵¹ Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye üyeleri, 1864-1873 yılları arasında faaliyet gösteren ve oldukça başarılı olan bu okula, daha sonra yeni bir şube eklemiştir. Bu okullarda eğitim devam ederken, cemiyet üyeleri, daha iyi eğitim verecek bir okul kurulmasını istemiştir.⁵² Açılacak olan bu okul, sadece okuma-yazma gibi temel eğitim vermek yerine Galatasaray Mektebi/Mekteb-i Sultânî ile aynı düzeyde bir eğitim verecek, eğitim dili de Türkçe olacaktı.⁵³ Bu hedeflerle kurulan Dârüşşafaka 28 Haziran 1873’de eğitime başlamıştır.⁵⁴ Dârüşşafaka verdiği nitelikli eğitimle rüştünü ispatlamış ve mezunları 10 yıllık îdâdî mezunlarından daha üst bir derece olan Mekâtib-i Âliye (Yüksek Mektep) mezunlarıyla aynı seviyede kabul edilmiştir.⁵⁵

Resim 1.5: Mehmed İzzet’in tahminen 50’li yaşlarından bir fotoğrafı. (Kaynak: *Dârüşşafaka Öğretmenler Sicil Defteri 1932-1942*)

⁵¹ A. y., s. 7; Adem İnce, “Bir Eğitim Kurumu Monografisi Dârüşşafaka”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992, s. 13.

⁵² A. y., s. 13; *Dârüşşafaka Tarihi 1863-1998*, s. 14.

⁵³ Dârüşşafaka’ya kız öğrencilerin de kaydedilmesi ancak 1971-1972 eğitim öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. İnce, a. g. y., s. 14-16.

⁵⁴ Ayhan, Maviş, a. g. y., s. 8; *Dârüşşafaka Tarihi 1863-1998* adlı eserde 29 Haziran 1873 ilk dersin tarihi olarak verilmiştir. s. 19.

⁵⁵ Mehmed İzzet v. d., a. g. e., s. 4.

Dârüşşafaka, devletle sıkı ilişkiler içinde olmakla beraber bağımsız sayılabilecek Cemiyet tarafından idare edilmekteydi. Ancak Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye'nin faaliyetleri Sultan II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimi nedeniyle 1888'de fiilen engellendi. Cemiyet, 1903 yılında aşağıda ele alınacak sebeplerden ötürü dağıldı ve devlet tarafından Dârüşşafaka'nın idaresi Cemiyet'ten alınarak Maarif Nezareti'ne devredildi. Bu sebeple 1903, Dârüşşafaka tarihinde önemli olayların yaşandığı bir yıldır.

Dârüşşafaka kurulduğunda, ücretli öğretmenlerin, çalışanların, idari personelin ve öğrencilerin giderlerinin karşılanması için 108 dükkânın kirası Cemiyet tarafından Dârüşşafaka'ya aktarılmıştı. Buna ek olarak öğrenci sayısının zamanla artması sonucu Devlet, okula Nizamiye Ambarı'ndan ücretsiz gıda temin etmeye başladı. Ancak 1900lerde mevcut gelirler artık okulun tüm ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyordu.⁵⁶ 1903'te bir gün, altı öğrenci okulun içinde bulunduğu kötü şartlar ve Dârüşşafaka Müdürü Hüseyin Paşa ile ilgili şikâyetlerini Sadaret'e bildirmek için Babiâli'ye gitmişlerdir. Yapılan şikâyetin II. Abdülhamid'e bildirilmesi üzerine, Sultan bu durumu bir isyan olarak değerlendirmiş ve Dârüşşafaka'nın kapatılmasını emretmiştir.⁵⁷ II. Abdülhamid'in Dârüşşafaka'nın kapatılmasına yönelik olan iradesi Sadrazam Arnavut Ferit Paşa'ya bildirilirken, o sırada Sadrazamın odasında bulunan Mehmed İzzet hemen duruma müdahil olmuştur. Kendisinin de Dârüşşafaka'dan mezun olduğunu, orada öğretmenlik yaptığını ve Dârüşşafaka öğrencilerinin asla bir isyana kalkışmayacağını sadrazama söylemiştir. Mehmed İzzet, durumun araştırılması için bir tahkikat yapılmasını önermiştir. Arnavut Ferit Paşa bu teklifi uygun görmüş ve Mehmed İzzet'i tahkikat için görevlendirmiştir. 19 Ekim 1903'te Mehmed İzzet, Maarif Nezareti tarafından görevlendirilen Mercan Âdâdî Mektebi Müdürü Ali Rıza Bey ve Özel Okullar Müfettişi Ziya Bey'le birlikte tahkikata başlamıştır.⁵⁸

⁵⁶ Dârüşşafaka Tarihi 1863-1998, s. 24.

⁵⁷ A. e., s. 24, 25

⁵⁸ Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. 3-4, İstanbul, Eser Neşriyat, 1977, s. 919, 920; Dârüşşafaka 1863-1998, s. 25.

Mehmed İzzet ve beraberindekilerin yaptığı tahkikattan şu neticeler çıkmaktadır: Öğrencilere disiplin yönetmeliği uygulanmamış, öğrencilere zulmedilmiş ve en ufak bir hatalarında bile ağır cezalar verilmiştir. Öğrencilerin giysi ve gıda ihtiyaçları gerektiği gibi karşılanmamış, fahri olarak görev yapan öğretmenler çoğu zaman diğer işleri nedeniyle ders vermeye gelememiştir. Okulda doktor ve eczacı bulunmaması, ciddi sağlık sorunları yaratmıştır. Bahsedilen bu olumsuz durumların düzeltilmesi için Mehmed İzzet önlemler alınmasını gerektiğini bildirmektedir. Mehmed İzzet'in raporu neticesinde, Dârüşşafaka Müdürü Amasya'ya, eyleme katılan öğrenciler de taşra idâdîlerine sürülmüştür. Bu çözüm, Dârüşşafaka'nın kapatılmasının önüne geçmiştir. Bu nedenle Hasan Fehmi, Mehmed İzzet'i Dârüşşafaka'nın ikinci kurucusu olarak görür.⁵⁹

Bu olaylardan sonra Dârüşşafaka'nın, Cemiyet'in elinden alınıp Maarif Nezaretine bağlanması, Dârüşşafaka'nın ihtiyaçlarının hükümet bütçesinden karşılanması ve fahri öğretmenliğin kaldırılması kararlaştırılmıştır.⁶⁰ Kurulduğundan beri yalnızca yoksul ve yetim çocukları eğitim-öğretim için kabul eden Dârüşşafaka, 1903'ten 1908'e kadar, ileri gelen ailelerin çocuklarını ve yetim olmayan çocukları da kabul eder hale gelmiştir. Okulun kuruluş amacına aykırı olan bu durum ancak Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye'nin 1908'de yeniden kurulmasıyla düzeltilebilmiştir.⁶¹

Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye'yi eski gücüne yeniden kavuşturmak için II. Meşrutiyet'in ilanından sonra harekete geçen Dârüşşafaka mezunlarından 150 kişi, 21 Ağustos 1908'de toplanmış ve Dârüşşafaka'nın yönetilmesi için idare ve tedris meclisleri seçmişlerdir. Tedris meclisi üyeleri arasında, Dârüşşafaka'nın ünlü mezunlarından Salih Zeki ve Fatin Gökmen gibi isimlerle birlikte Mehmed İzzet de yer almaktadır. Bu ekip 21 Kasım 1909'da ise Dârüşşafaka'nın Maarif Nezareti'nden ayrılıp, tekrar Cemiyet'e bağlanmasına öncülük etmişlerdir.⁶²

⁵⁹ Hasan Fehmi, **a. g. y.**, s. 2.

⁶⁰ **Dârüşşafaka 1863-1998**, s. 24-28, 162-167; Ergin, **a. g. e.**, s. 920.

⁶¹ Ayhan, Maviş, **a. g. y.**, s. 8.

⁶² Ergin, **a. g. e.**, s. 921, 922.

Mehmed İzzet'in Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye'ye ilişkin kayıtlarda 1921 ve 1923'te İdare Heyeti'nde,⁶³ 1925'te oluşturulan Fahri İdare Heyeti'nde,⁶⁴ 1927, 1928 ve 1931'de İdare Heyeti'nde yer aldığı görülmektedir.⁶⁵ Mehmed İzzet'in adının Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye ile anıldığı son tarih, tespit edebildiğimiz kadarıyla 1934'tür.⁶⁶

Mehmed İzzet'in Dârüşşafaka'da öğretmenlik kariyerine gelecek olursak; ilk kez 23 Eylül 1888 tarihinde Dârüşşafaka'da fenn-i makine dersini vermek için fahri öğretmen olarak çalışmaya başladığını görmekteyiz.⁶⁷ Bu yıllarda Dârüşşafaka'ya yalnızca cumartesi günleri, kendi hazırladığı kitabı okutmak için gitmektedir.⁶⁸ Ancak Mehmed İzzet'in 1888'de fahri olarak başladığı bu vazifeyi, daha sonra kadrolu öğretmen olarak 1935 yılına kadar sürdürdüğü, *Dârüşşafaka Öğretmenler Sicil Defteri*'ndeki kaydından anlaşılmaktadır. Diğer yandan, Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden ve yazdığı kitapların kapak bilgilerinden onun hangi yıllarda hangi dersi verdiğine dair daha detaylı bilgiler edinmek mümkündür. Bu bilgileri şu şekilde sıralayabiliriz: 1890 ve 1891'de ilm-i cebir;⁶⁹ 1895⁷⁰ ve 1896'da⁷¹ ilm-i cebir, fenn-i mihanik ve fenn-i müsellesât; 1901'de ulûm-ı ri'yâziye;⁷² 1902'de ilm-i cebir, fenn-i mihanik ve fenn-i müsellesât;⁷³ 1904'te ilm-i cebir ve fenn-i mihanik;⁷⁴ 1910'da ulûm-ı ri'yâziye ve ulûm-ı hikemiye⁷⁵ ve ilm-i heyet⁷⁶ 1911,⁷⁷ 1913⁷⁸ ve 1914,⁷⁹

⁶³ *Dârüşşafaka Tarihi 1863-1998*, s. 174, 175.

⁶⁴ Mehmed İzzet v.d., *a. g. e.*, s. 66.

⁶⁵ *Dârüşşafaka Tarihi 1863-1998*, s. 176, 177; Mehmet Altun, *157 Yıllık Bir Eğitim Geleneği Darüşşafaka Tarihine Bir Yolculuk*, Darüşşafaka Cemiyeti, İstanbul, 2020, s. 90.

⁶⁶ 11 Mayıs 1934'te Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslamiye senelik kongrelerinden birisini gerçekleştirdi ve Mehmed İzzet, on üç kişilik idare heyeti üyelerinden birisi olmuştur. *Milliyet*, 12 Mayıs 1934, s. 6.

⁶⁷ BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230.

⁶⁸ BOA. Y. PRK. TKM. 00026. 00011. 005. 001; BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230.

⁶⁹ BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 043; BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 033

⁷⁰ Mehmed İzzet, *Fenn-i Mihanik*, 2. bs., İstanbul, Karabet Matbaası, H. 1313/M. 1895, 374+7 sayfa.

⁷¹ Mehmed İzzet, *Takvim-i Dersâdet 1313*, İstanbul, Karabet Matbaası, H. 1314/M. 1896, 153+14 sayfa.

⁷² Mehmed İzzet, *Cebir Muallimi (İdâdiler)*, 2. bs., İstanbul, Karabet Matbaası, H. 1319/M. 1901, 431+4 sayfa.

⁷³ Mehmed İzzet, *Fenn-i Müsellesât (Mekteb-i İdâdiye-i Mülkiye)*, 1. bs., İstanbul, Karabet Matbaası, R. 1318/M. 1902, 234+8 sayfa.

⁷⁴ Mehmed İzzet, *İlm-i Cebir (Ulûm-ı Mekâtib-i İdâdiye-i Mülkiye)*, İstanbul, Karabet Matbaası, R. 1320/M. 1904, 493+11 sayfa.

⁷⁵ Mehmed İzzet, *Yeni Kıraat'ten Elifba (İlkokul birinci sınıf)*, C. 1, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, H. 1328/M. 1910, 34 sayfa.

⁷⁶ Mehmed İzzet, Harun er-Reşid, "Halley ve Kuyruklu Yıldızlar", *Dârüşşafaka*, S. 9, R. 1 Şubat 1325/M. 14 Şubat 1910, s. 406.

yıllarında ulûm-ı riyâziye; 1923'te ilm-i hey'et;⁸⁰ 1924,⁸¹ 1925,⁸² 1926⁸³ ve 1927⁸⁴ yıllarında ilm-i hey'et ve fenn-i mihanik; 1930'da ulûm-ı riyâziye;⁸⁵ 1931'de fenn-i mihanik⁸⁶ ve astronomi⁸⁷ dersleri vermiştir. 1932'de hangi dersi verdiği bilinmemekle beraber Dârüşşafaka'da öğretmenlik yapmaya devam ettiği bilinmektedir.⁸⁸ 1933'te fenn-i mihanik;⁸⁹ 1934'te ise kozmografya⁹⁰ dersi hocalığı yapmaktadır. Görüldüğü üzere Mehmed İzzet, Dârüşşafaka'da 21 yıl boyunca yedi farklı ders vermiştir. Mehmed İzzet'in 1888'de başlayan Dârüşşafaka'daki öğretmenlik görevi 01.01.1935'te son bulmuştur. *Dârüşşafaka Öğretmenler Sicil Defteri*'nde, öğretmenlik görevinden ayrılmasının nedeni, "İdarece müfettişliği tazim idildiğinden maada" olarak kaydedilmiştir.⁹¹

Mehmed İzzet'in Dârüşşafaka'da öğretmen olarak görev yapmanın dışında, yukarıda ele alındığı gibi kurumun varlığını devam ettirmesinde de oldukça önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Dârüşşafaka öğrencileri için bilimsel içerikli *Dârüşşafaka* dergisini yayınlamış, konferanslar düzenlemiştir. Buna ek olarak Dârüşşafaka Mezunlar Cemiyeti idare heyeti üyesi olmuştur.⁹² Mesleğinin ilk

⁷⁷ Mehmed İzzet, **Hesab Muallimi (İdâdîler)**, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, H. 1329/M. 1911, 390+10 sayfa.

⁷⁸ Mehmed İzzet, Ali Seydi, Ali Reşad, L. Feuillet, **Musavver Dairetü'l-Maarif**, C. 1, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1332/M. 1913, 1068+15 sayfa.

⁷⁹ Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Cebir (İdâdî ikinci ve üçüncü sınıf)**, 4. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1330/M. 1914, 520+1 sayfa.

⁸⁰ Mehmed İzzet, **Yeni Ameli Hendese (İdâdî altıncı sınıf)**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1339/M. 1923, 64 sayfa.

⁸¹ Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İbtidai beşinci sınıf)**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1340/M. 1924, 296 sayfa.

⁸² Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İdâdî dördüncü sınıf)**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1341/M. 1925, 224 sayfa.

⁸³ Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İdâdî üçüncü sınıf)**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1926, 302 sayfa.

⁸⁴ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf)**, 1. bs., İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1927, 94 sayfa.

⁸⁵ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Bakalorya Rehberi**, C. 1, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1930.

⁸⁶ Mehmed İzzet, "Riyaziyyat Felsefesi: Derse Başlarken", **Talebe Mecmuası**, S. 11, 1 Kasım 1931, s. 1-11.

⁸⁷ **Dârüşşafaka 1863-1998**, s. 44.

⁸⁸ Mehmed İzzet, "Derse Başlarken", **Talebe Mecmuası**, S. 22, Ekim 1932, s. 1-9.

⁸⁹ Mehmed İzzet, "Derse Başlarken", **Talebe Mecmuası**, S. 33, Şubat 1934, s. 1-10.

⁹⁰ Mehmed İzzet, "Derse Başlarken", **Talebe Mecmuası**, S. 31, Kasım 1933, s. 2-6.

⁹¹ **Öğretmen Sicil Defteri 1932-1942**, s. 15. Yayımlanmamış olan bu defter Dârüşşafaka Cemiyeti Müzesi'ndedir.

⁹² Dârüşşafaka mezunları arasındaki birlik ve beraberliği kuvvetlendirmek amacıyla 3 Mart 1933'te İstanbul'daki halkevinde yeni ve eski mezunların bulunduğu bir toplantı düzenlendi. Mehmed İzzet söz

yıllarında *Mebâdî-i Fenn-i Makine*'nin satışından elde edilecek gelirin tamamını Dârüşşafaka'ya bağışlamıştır.⁹³

Resim 1.6: Dârüşşafaka son sınıf öğrencileri, 9 Şubat 1930 Pazar günü, mekanik öğretmeni Mehmed İzzet ile birlikte Şirket-i Hayriye ziyaretinde (Kaynak: *Dârüşşafaka 1863-1998*, s. 44.)

1.2.4. Görev Yaptığı Diğer Okullar

Mehmed İzzet'in, Dârüşşafaka haricinde görev yaptığı okullar arasında hakkında kısmen daha fazla bilgi sahibi olduğumuz okullar Dârülfünûn-ı Şâhâne, Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne ve Mercan İdâdisi'dir.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında önemli bilim ve eğitim kurumlarından biri olan Dârülfünûn'da Ulûm-ı Riyâziye ve Tabîiye Şubesi'nde 1895'ten 1914'e gelene kadar ders vermiştir. Mehmed İzzet 1895'de Dârülfünûn'da ilm-i cebir, fenn-i müsellesât ve fenn-i mihanik derslerinden birini

olarak, daha önce üç defa kurulma girişiminde bulunulan Dârüşşafaka Mezunlar Cemiyeti'nin bu dördüncü girişiminin başarılı olmasını temenni etti. Ardından cemiyet için oluşturulan on bir kişilik idare heyeti üyelerinden birisi olarak seçildi. Daha sonraki yıllara ait gazete haberlerinden öğrendiğimize göre, oluşturulan idare heyeti bir yıllıktır ve her sene düzenlenen toplantıda yeniden seçim yapılmaktadır. **Vakit**, 4 Mart 1933, s. 3; **Son Posta**, 14 Temmuz 1934, s. 8; **Vakit**, 14 Temmuz 1934, s. 10.

⁹³ Dârüşşafaka Cemiyeti her yıl, Dârüşşafaka'ya hizmet edenler, bağışçılar ve şehitler için Kur'an-ı Kerim ve Mevlid-i Şerif okutmaktadır. Bu amaçla da her yıl bir mevlit listesi yayınlamaktadırlar. Bu listenin başlarında Mehmed İzzet'in de adı geçmektedir.

<https://cdn.darussafaka.org/c/uploads/articles/6093bc63bc51456b89f1e5de/content-7766c00fb32424de29de226f5cfa0d59.pdf>, 18 Haziran 2022.

veya ikisini ya da üçünü vermiştir.⁹⁴ 6 Eylül 1901’de mihanik öğretmenliğini 600 kuruş maaş karşılığında üstlenmiştir. Bir ay sonra 7 Ekim 1901 tarihinde mevcut maaşlarının yanı sıra 600 kuruş maaşla aynı şubede ulûm-ı riyâziye öğretmenliğine atanmıştır.⁹⁵ Yani bir ay ara ile önce mekanik daha sonra matematik öğretmeni olarak burada ders vermeye başlamıştır. 1902’de yine ulûm-ı riyâziye öğretmeni olarak tayin edilmiştir.⁹⁶ Kayıtlar onun 1910’da, 1911’de ve 1914’te riyâziyat-ı âliye öğretmeni olarak görev yaptığını göstermektedir.⁹⁷ 1914’ten sonra Mehmed İzzet’in Dârülfünun’da ders verdiğine dair herhangi bir kayda rastlayamadık. Mehmed İzzet’in üniversite düzeyinde hiçbir kitap kaleme almadığını bilmekteyiz. Bu nedenle Dârülfünun’da kendisinin hazırladığı matematik ders kitaplarını okutmadığını söyleyebiliriz.

Mehmed İzzet’in çalıştığı bir diğer kurum, Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne’dir. Bu okul, Meclis-i Vâlâ üyeleri tarafından, mevcut memur yetiştirme okullarından daha nitelikli memur yetiştirilmesi için 9 Mayıs 1858 tarihinde Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiye adıyla kurulmuştur.⁹⁸ Okul II. Abdülhamid döneminde padişahın himayesine girmiş, îdâdî ve yüksekokul olarak iki kısma ayrılıp eğitim süreleri uzatılmış ve Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne adını almıştır.⁹⁹ Mehmed İzzet’in Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne’de çalıştığı süre toplam beş yıldır. Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne’de ilk olarak 1893’te ilm-i cebir, fenn-i müsellesât ve fenn-i mihanik dersleri vermiştir.¹⁰⁰ Ancak bu tarihten sonra sekiz yıl boyunca bu kurumda ders verdiğine dair bir kayda rastlanmamıştır. 1901’de ulûm-ı riyâziye,¹⁰¹ 1902’de ilm-i cebir, fenn-i müsellesât ve fenn-i mihanik derslerini vermiştir.¹⁰² 1903’te hangi dersi verdiği

⁹⁴ Bunlardan hangisini verdiğini tam olarak tespit edemememizin sebebi, aynı sene Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne ve Dârüşşafaka’da da öğretmenlik yapmasıdır. Bahsedilen üç dersin bilgisi *Fenn-i Mihanik* kitabının ilk sayfasında geçmekte ve hem dersler hem de okullar art arda sıralanmaktadır. Bu nedenle de tam olarak hangi dersi verdiğini tespit edememekteyiz. Bkz. Mehmed İzzet, **Fenn-i Mihanik**, 2. bs.

⁹⁵ BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230; BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 043.

⁹⁶ Mehmed İzzet, **Fenn-i Müsellesât (Mekteb-i İdâdiye-i Mülkiye)**.

⁹⁷ Mehmed İzzet, **Hesab Muallimi (İdâdiler)**, 1. bs.; Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Cebir (İdâdi ikinci ve üçüncü sınıflar)**, 4. bs.

⁹⁸ Ali Akyıldız, “Mekteb-i Mülkiye”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. Ek-2 (46), Ankara, 2019, s. 238.

⁹⁹ A. y., s. 238-239.

¹⁰⁰ Mehmed İzzet, **Fenn-i Mihanik**, 2. bs.

¹⁰¹ Mehmed İzzet, **Cebir Muallimi (İdâdiler)**, 2. bs., İstanbul, Karabet Matbaası, H. 1319/M. 1901, 431+4 sayfa.

¹⁰² Mehmed İzzet, **Fenn-i Müsellesât (Mekteb-i İdâdiye-i Mülkiye)**, 1. bs.

bilinmemekle beraber kurumdaki görevi nedeniyle 200 kuruş zam aldığı tespit edilebilmektedir. Buradan aldığı maaş hakkında tek bilğimiz bu yıla aittir.¹⁰³ Son kez 1905'te ilm-i cebir ve fenn-i mihanik öğretmeni olarak Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'de dersler vermiştir.¹⁰⁴

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'nin idadî kısmı, yüksekokul kısmından 1886 yılında ayrılmıştır. Ancak bu kararın hayata geçirilmesi 1900 yılını bulmuştur.¹⁰⁵ 1900 tarihinde îdâdî kısım, Mercan'daki Sultan Sarayı'na nakledilmiş ve bu tarihten sonra da Mercan İdâdîsi adıyla anılmaya başlanmıştır.¹⁰⁶ Mehmed İzzet, işte bu süreçte 27 Ağustos 1900 tarihinde mevcut maaşına ek olarak 630 kuruş maaşla, Mercan İdâdîsi'nde ilm-i cebir ve fenn-i müsellesât öğretmenliklerine tayin olunmuştur.¹⁰⁷ 1901'de,¹⁰⁸ 1902'de,¹⁰⁹ 1903'ten de 1907'ye kadar ilm-i cebir, fenn-i müsellesât ve ulûm-ı riyâziye derslerini vermiştir.¹¹⁰ Bu tarihler arasında iki yıla maaş bilgisine ulaşmak mümkün olmuştur: 1902'de Mehmed İzzet'in maaşına 375 kuruş zam yapılmıştır. Mercan İdâdîsi'nden aldığı maaş 30 Temmuz 1903 tarihinde 1300 kuruşa, 14 Kasım 1903 tarihinde ise 1500 kuruşa yükselmiştir.¹¹¹ 1907 yılından sonra Mehmed İzzet'in Mercan Mekteb-i İdâdîsi'nde ders verdiğine dair hiçbir kayda rastlamamaktayız.

Yukarıda bahsettiğimiz okulların haricinde, İstanbul Lisesi, Maliye Mektebi ve Dârümuallimîn-i Âliye'de görev yaptığı sürelerde ne kadar maaş aldığını tespit edemedik. 1884'te İstanbul Lisesi'nin temeli sayılan Numune-i Terakki Mektebi, dönemin önemli matematikçilerinden Mehmed Nadir Bey tarafından özel bir okul

¹⁰³ BOA. H. SAİD. MEM. 00034. 00003. 005; BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 013.

¹⁰⁴ Mehmed İzzet, **İlm-i Cebir (Ulûm-ı Mekâtib-i İdâdiye-i Mülkiye)**, 3. bs.

¹⁰⁵ Tülay Ercoşkun, "Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne İdâdîsi: Mercan İdâdîsi", Ed. Orhan Çelik, Can Umut Çiner, Abdullah Pekel, **Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2021, s. 97.

¹⁰⁶ Akyıldız, **a. g. y.**, s. 238-239.

¹⁰⁷ BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 035; BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 043.

¹⁰⁸ Ercoşkun, **a. g. y.**, s. 102-104.

¹⁰⁹ BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 043.

¹¹⁰ Ercoşkun, **a. g. y.**, s. 102-104.

¹¹¹ BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230; BOA. HH. SAİD. MEM. 00034. 00003. 043.

olarak Çirçır'da kurulmuştur.¹¹² Mehmed İzzet 1911,¹¹³ 1913¹¹⁴ ve 1914¹¹⁵ yıllarında İstanbul Mekteb-i Sultânîsi'nde ulûm-ı riyâziye öğretmeni olarak dersler vermiştir.

Maliye Mektebi, 15 Mayıs 1910'da Beyazıt'taki Maliye Nezareti binasında açılmıştır. Okulun eğitim amacı, hem Maliye Nezareti'ne memur yetiştirmek hem de merkezi idarede çalışan memurların bilgilerini arttırmaktır.¹¹⁶ Mehmed İzzet, burada 1913,¹¹⁷ 1914,¹¹⁸ 1916¹¹⁹ ve 1923¹²⁰ hazine memuru yetiştiren üçüncü şubede ulûm-ı riyâziye dersi vermiştir.¹²¹

II. Mahmud devrinin sonlarında kurulan rüştiyelere öğretmen yetiştirmek için, 16 Mart 1848 tarihinde Fatih semtinde Dârülmuallimîn adıyla bir öğretmen okulu açılmıştır.¹²² 1912 yılına gelindiğinde yüksekokul statüsünde kazanan okul, bundan sonra Dârülmuallimîn-i Âliye adını almıştır.¹²³ Mehmed İzzet, Dârülmuallimîn-i Âliye'de iki yıl ders vermiştir. İlk olarak 1914'te ulûm-ı riyâziye dersi vermiştir.¹²⁴ Daha sonra 1923'te de aynı dersi verdiği görülmektedir.¹²⁵

Mehmed İzzet'in hangi okullarda hangi yıllarda hangi dersleri verdiğini gösteren tablolar tezimizin ekler bölümünde yer almaktadır. Tablolar düzenlenirken, yıllar sayfaya sığacak şekilde bölümlendirilmiştir. Tabloların kapsadığı yılların bunun dışında özel bir anlamı yoktur. Mehmed İzzet, 1930-1934 tarihleri arasında

¹¹² Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 3-4, s. 988.

¹¹³ Mehmed İzzet, **Hesab Muallimi (İdâdiler)**, 1. bs.

¹¹⁴ Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab**, İstanbul, Kanaat Matbaası, R. 1329/M. 1913, 275 sayfa.

¹¹⁵ Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Cebir (İdâdî ikinci ve üçüncü sınıf)**, 4. bs.

¹¹⁶ Ergin, **a. g. e.**, s. 1512.

¹¹⁷ Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab (Rüştiye birinci sınıf)**, 2. bs., İstanbul, Kanaat Matbaası, R. 1329/M. 1913, 275 sayfa.

¹¹⁸ Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Cebir (İdâdî ikinci ve üçüncü sınıf)**, 4. bs.

¹¹⁹ Mehmed İzzet, Ali Seydi, Ali Reşad, L. Feuillet, **Musavver Dairetü'l-Maarif**, C. 1.

¹²⁰ Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf)**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1339/M. 1923, 216 sayfa.

¹²¹ Ergin, **a. g. e.**, s. 1514.

¹²² Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 1-2, s. 571; Cemil Öztürk, "Dârülmuallimîn", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, 1993, s. 551.

¹²³ **A. y.**, s. 552; Osman Nuri Ergin, **a. g. e.**, 1977, s. 586.

¹²⁴ Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab (İdâdiler)**, 2. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, H. 1332/M. 1914, 522 sayfa.

¹²⁵ Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hendese (İdâdî altıncı sınıf)**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1339/M. 1923, 64 sayfa.

yalnızca Dârüşşafaka’da ders verdiği için, bu yılları ayrı bir tabloda göstermeyi gerekli görmedik.

Tabloların hazırlanmasında başvuru bilgileri, Mehmed İzzet’in kitapları ve Osmanlı Arşivi’ndeki belgelerden derlenmiştir. Ancak, Mehmed İzzet’in her sene, bir kitabı basılmadığından, kitap baskısı olmayan yıllarda da Mehmed İzzet’in, öğretmenlik yapıyor olma ihtimali oldukça yüksektir.

Mehmed İzzet’in tüm hayatı boyunca verdiği dersleri şöyle özetleyebiliriz: Mehmed İzzet, 7 farklı eğitim kurumunda toplam 29 yıl boyunca 7 farklı ders vermiştir. Ders verdiğini tespit edebildiğimiz yıllarda, hiçbir zaman aynı anda 7 okulda birden ders vermemiştir; 18 yıl yalnızca bir okulda, 5 yıl iki okulda, 3 yıl üç okulda, 2 yıl dört okulda, 1 yıl da beş okulda dersler vermiştir. Görev aldığı dersler şöyle sıralanabilir: Ulûm-ı riâyîye dersini 25, fenn-i mihanik dersini 15, ilm-i cebir dersini 14, fenn-i müsellesât dersini 10, ilm-i hey’et (kozmozografya) dersini 6, riâyîye-i ala dersini 3, ulûm-ı hikemiye dersini ise yalnızca 1 kez üstlenmiştir.

1.3. VEFATI

Mehmed İzzet hakkında hazırlanan kısa biyografik yazılarda ölüm tarihi 1939 olarak verilmektedir, ancak bu tarih doğru değildir.¹²⁶ Gazete haberlerinden öğrenebildiğimize göre uzun bir hastalık süreci neticesinde 21 Temmuz 1940 tarihinde akşam saatlerinde vefat etmiştir. Hastalığı hakkında bir bilginiz yoktur. Cenazesi 22 Temmuz 1940’ta öğle vakti Çemberlitaş’taki Fuad Paşa Türbesi karşısındaki 28 numaralı evinden alınarak Bahçekapısı’ndaki Yenicami’ye getirilmiş, Yenicami’de cenaze namazı kılındıktan sonra cenaze, uzun yıllar çalıştığı Şirket-i

¹²⁶ Gövsa, a. g. e., s. 198; Bilal Yurtoğlu, “Dârüşşafaka Dergisinin Bilim, Düşünce ve Eğitim Hayatımıza Katkıları”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 17, S. 2, 2016, s. 98; Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi**, C. 2, IRCICA, İstanbul 2006, s. 827; Bu üç kaynaktan Bilal Yurtoğlu Ekmeleddin İhsanoğlu’na, Ekmeleddin İhsanoğlu ise İbrahim Alaettin Gövsa’nın eserine atıf yapmaktadır. İbrahim Alaettin Gövsa ise herhangi bir kaynağa atıf yapmamıştır.

Hayriye'nin tahsis ettiği özel bir vapurla Sirkeci'den Üsküdar'a geçirilmiş daha sonra da Karacaahmet Mezarlığı'nda Hattatlar bölümüne defnedilmiştir.¹²⁷

Resim 1.7: Mehmed İzzet'in Karacaahmet Mezarlığı Hattatlar Bölümü'ndeki mezarı. (Kaynak: Mehmet Gök'ün arşivi.)

¹²⁷ **Haber (Akşam Postası)**, S. 3032, 22 Temmuz 1940 Pazartesi, s. 4. Mehmed İzzet'in mezar taşında ölüm tarihi 22 Temmuz 1940 olarak verilmiştir. Bu, Mehmed İzzet'in mevcut kabrine gömüldüğü tarihtir.

İKİNCİ BÖLÜM

MEHMED İZZET VE MATEMATİK

Mehmed İzzet'in hayatı boyunca kaleme aldığı eserler arasında niceliksel olarak en büyük payı matematik ile ilgili olanlar tutar. Bunun başlıca sebebi, yayımladığı matematik ders kitaplarının çokluğudur. Mehmed İzzet, öğrenciler ve öğretmenler için toplam 125 matematik kitabı yayımlamıştır.¹²⁸ İlk matematik ders kitabının basıldığı 1897'de başlayan bu faaliyet, Cumhuriyet döneminde de sürmüştür hatta kitapları, vefatından sonra bile basılmaya devam etmiştir. Yıllar içinde değişen resmi müfredata uyarlanarak yeniden basılan kitapları, onun bir dönem matematik ders kitabı piyasasının önemli aktörlerinden biri olduğunu göstermektedir.¹²⁹

Mehmed İzzet'in yaşadığı dönemde “riyâziyeci/matematikçi” olarak anılması birinci bölümde de değinildiği üzere, uzun yıllar boyunca matematik öğretmenliği yapmış olmasıyla ilgilidir. Ancak bizce bu matematikçi kimliğinin oluşmasında, eğitimci rolünden ayrı düşünemeyeceğimiz matematik ders kitabı yazarlığının da önemli bir payı vardır. Çünkü “ilk mekteplerin beşinci sınıfına mahsus” veya “lise birinci sınıflara mahsus” gibi ibarelerle resmi eğitim sistemine uygun olduğu beyan edilen ders kitapları aracılığıyla Mehmed İzzet, yalnızca çalıştığı eğitim kurumlarında değil, ülke genelinde matematikle özdeşleştiği bir tanınırlık elde etme imkânı bulmuştur. Tezimizin bu bölümünde ilk olarak onun matematik ders kitaplarını ele alacağız. Hesap, cebir, geometri gibi alt konulara göre gruplandırılarak toplu olarak değerlendireceğimiz bu eserleri, bize Mehmed İzzet'in riyâziyeci yönünü kısmen gösterecektir.

¹²⁸ Vermiş olduğumuz bu sayı kitaplarının tüm baskılarının toplamıdır. Biz bu eserlerin yalnızca 78 tanesine ulaşabildik. Araştırmamız boyunca incelediğimiz tüm matematik kitaplarının künyelerine tezimizin ekler bölümündeki listeden ulaşılabilir.

¹²⁹ Mehmed İzzet'in çağdaşlarından, ismi ilk ve ortaöğretim matematik-geometri ders kitabı yazarı olarak ön plana çıkanlar arasında Salih Zeki, Kırkor Kömürcüyan ve Hasan Fehmi Çayköy gibi kişiler vardır. Benzer bir gözlemi, Salih Zeki'nin geometri kitaplarını inceleyen Ahmet Öksüz de yapmıştır. Bkz. Ahmet Öksüz, “Salih Zeki'nin Geometri Ders Kitapları Işığında Matematik Eğitimi Felsefesi,” **Şimdiye Bilmek Geçmiş Anlamak: Bilim ile Bilim Tarihi Arasında Salih Zeki**, Ed. Elif Baga, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2021, s. 264.

Ancak bu kimliğinin tüm yönleriyle anlaşılması için, Mehmed İzzet'in matematikle ilgili görüşlerini de hesaba katmak gereklidir. Mehmed İzzet kendi başına bir bilim dalı olarak matematiği önemser; matematiksel kavram ve terimlerin tanımlarına, matematiğin tarihine, felsefesine ve uygulama alanlarına da ilgi duyar. Bu konularda çeşitli dergilerde yayınlanmış yirmi dört makalesi vardır. Tezimizin bu bölümünde onun matematik anlayışını, matematik tarihi ile ilgili eserlerini değerlendirerek, riyâziyeciliğinin diğer yönlerini de göstermeye çalışacağız.

2.1. MATEMATİK DERS KİTAPLARI

2.1.1. Hesap Ders Kitapları

Mehmed İzzet'in matematik ders kitapları arasında en fazla yer tutanlar hesap konulu olanlardır. *İlm-i Hesab*, *Yeni İlm-i Hesab*, *Hesaba Başlangıç*, *Aritmetiğe Başlangıç*, *Hesab Muallimi*, *Amelî Yeni İlm-i Hesab*, *Hesab Dersleri*, *Liselere Mahsus Hesab Dersleri*, *İlkmekteplere Hesap Dersleri* ya da *İlkokullara Hesap Dersleri* başlıklarıyla yayınlanan bu kitapların bir kısmı ilköğretim, bir kısmı ise ortaöğretim kurumlarında okutulmak için hazırlanmıştır. Toplam sayısı 76 civarında olmakla beraber, bunların bazıları tekrar baskılardır. Bu kitapların 28 tanesini Hasan Fehmi Çayköy (1884-1950)¹³⁰ ile beraber hazırlamıştır. Mehmed İzzet'in bütün kitaplarını kütüphanelerde tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak inceleme imkânı bulduğumuz eserleri de değerlendirme yapmaya yetecek kadar çoktur.

2.1.1.1. İlköğretim Hesap Kitapları

Mehmed İzzet'in *İlm-i Hesab* başlığını taşıyan en eski tarihli kitap serisi, onun bu kitapları yayınlamaya başladığı 1910 senesinde yürürlükte olan öğretim sistemine uygun olarak hazırlanmıştır: Her biri bir eğitim seviyesine karşılık gelecek şekilde, 6 kitabı içerir. Serinin ilk kitabı, hesap öğrenmeye yeni başlayan çocuklar

¹³⁰ Ali Y. Baltacıoğlu, "Müderriş Şükrü [Sayan 1884-1943]", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 20, S. 2, 2019, s. 130; Hasan Fehmi'nin vefatına dair bilgiyi *Vakit* gazetesinden öğrenmekteyiz: "Bay Hasan Fehmi öldü. Tanınmış riyâziye öğretmenlerinden ve eski maarif müfettişlerinden Hasan Fehmi Çayköy'ün dün akşam Fatih'te Fevzipaşa caddesindeki evinde vefat ettiği teessürle haber alınmıştır. Cenazesi bugün ikindi vakti kaldırılacaktır". Bu habere göre Hasan Fehmi Çayköy 6 Eylül 1950'de vefat etmiştir. *Vakit*, S. 11825-1073, 7 Eylül 1950, s. 2.

için hazırlanmış bir başlangıç kitabıdır.¹³¹ Bunu takip eden kitapların diğer ikisi ise, “ibtidai sınıflara mahsus” ibaresiyle, o dönem ilköğretimin birinci ve ikinci senesine denk düşen sınıflar için yazılmıştır.¹³² Bu ilk üç kitabı, “merkez rüşdiye sınıflarıyla, taşra beş senelik îdâdîlerin beşinci sınıfları” için hazırlanmış olan diğer bir üç kitap takip eder.¹³³ Mehmed İzzet’in matematik kitaplarını basan Kanaat Kütüphanesi’nin, 1911 tarihli kitabının arka kapağında yer verdiği reklama göre, yazarın o tarihte satışta olan ilköğretim (ibtidai+rüşdiye) grubuna ait ders kitapları şöyledir:¹³⁴

<i>İlm-i Hesab</i> (Birinci Kısım-Medhal)	Henüz hesaba başlayan çocuklara mahsustur
<i>İlm-i Hesab</i> : Birinci Sene	İbtidai sınıflara mahsustur
<i>İlm-i Hesab</i> : İkinci Sene	
<i>İlm-i Hesab</i> : Üçüncü Sene	Merkez rüşdiye sınıflarıyla taşra beş senelik îdâdîlerin beşinci sınıflarına mahsustur
<i>İlm-i Hesab</i> : Dördüncü Sene	
<i>İlm-i Hesab</i> : Beşinci Sene	

Tablo 2.1: Mehmed İzzet’in *İlm-i Hesab* başlıklı kitap serisi.

Günümüze tamamı ulaşmamış olan bu koleksiyon, Mehmed İzzet’in yıllar boyunca değişikliğe uğrayan eğitim sistemlerine ve tedrisata göre uyarlayıp, yeniden bastığı düzinelerce hesap kitabının başlangıcını teşkil eder.

Mehmed İzzet’in hesap eğitimine yeni başlayan öğrenciler için hazırladığını ifade ettiği 1910 tarihli *İlm-i Hesab (Medhal)* kitabı, onun bu konuda kaleme aldığı ilk ders kitaplarından biridir.¹³⁵ Gerek kitabın önsözünden gerekse yukarıdaki reklamdan, bu kitabın ilköğretimin birinci senesi için hazırlandığına dair bir izlenim edinemiyoruz; zaten yazarın birinci sene için hazırladığı başka bir ders kitabı vardır.

¹³¹ Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (Medhal)*, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kitabhanesi, H. 1328/M. 1910, 56+1 sayfa.

¹³² Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf)*, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, T. Y., 66+1 sayfa; Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (Medhal)*, Üçüncü kitaba ulaşamadık.

¹³³ Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (Rüşdiye birinci sınıf)*, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, H. 1329/M. 1911, 176+1 sayfa; Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (Rüşdiye ikinci sınıf)*, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, H. 1329/M. 1911, 275 sayfa; Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (Rüşdiye üçüncü sınıf)*, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, H. 1329/M. 1911, 336+1 sayfa.

¹³⁴ Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (Rüşdiye ikinci sınıf)*.

¹³⁵ Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (Medhal)*.

Bu kitabın okul öncesi eğitime yönelik olma ihtimali akıllara gelse de buna dair de kesin bir kanıta sahip değiliz.

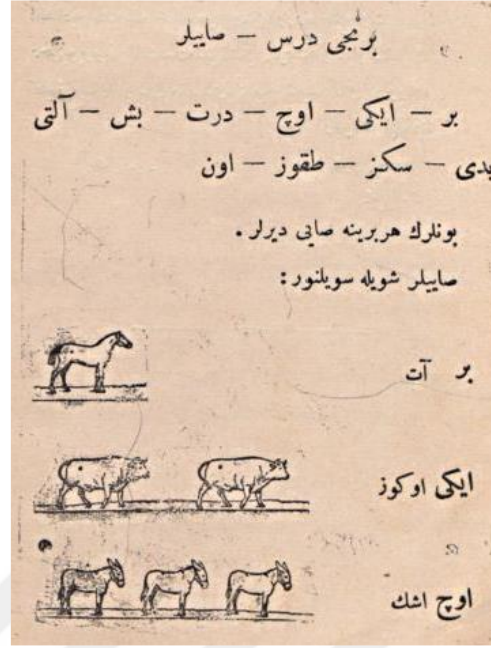
Kitabın önsöz kısmı, belli ki öğrencilerin değil öğretmenlerin okuması için kaleme alınmıştır. Mehmed İzzet burada, mevcut matematik eğitime dair görüş ve eleştirilerini dile getirir. Belirttiğine göre, Osmanlı’da çocuklara hesap eğitime erkenden, okuma-yazma eğitimi ile aynı anda başlanmaktadır. Fakat diğer derslerle kıyaslandığında öğrencilerin aldığı matematik eğitimi yeterli gelmemektedir. Mehmed İzzet bu yetersizliğin tedrisattan kaynaklandığını öne sürer. Tedrisat, hesap konusunu çocukların zihinsel becerileriyle uyumlu olacak şekilde ele almamakta ve muntazam bir programı takip ederek yürütülmemektedir. Öğrencilere zihinden hesap alıştırmaları yaptırılmamaktadır, çocuklar ezberlemeye yönlendirilmektedir. Hesap öğretiminin temeli olan sayı sayma ve yazmada binler ve milyonlar hanesiyle sınırlı bir sahada işlem yaptırmak yeterliyken, uygulamada çocuklar çok daha yüksek sayılara (katrilyon ve kentilyon gibi) kadar çıkarılmaktadır. Bu Mehmed İzzet’e göre tamamen boşunadır. *İlm-i Hesab*’ın yazılma amacını da temel olarak bu nokta belirler. Mehmed İzzet, öğrencilerin anlayabileceği kolaylıkta, olabildiğince sade bir eser meydana getirmek istemiştir.¹³⁶ Onun, dönemin matematik eğitime dair görüş ve eleştirilerini, îdâdîler için yazdığı *İlm-i Hesab* kitabının önsözünde daha ayrıntılı olarak bulmak mümkündür ki, buna aşağıda ortaöğretim hesap kitapları bahsinde değineceğiz.

İlm-i Hesab (Medhal)’de öncelikle 1’den 20’ye kadar olan sayılar öğretilmiş, daha sonra 20’den 100’e kadar onar onar sayma gösterilmiştir. 100 sayısı öğretildikten sonra 20’den başlamak kaydıyla verilen sayıların gösterimine geçilmiştir.¹³⁷ Konular anlatılırken, hayvanlar, bitkiler ve öğrencinin günlük hayatta karşılaştığı araç – gereçler kullanılmıştır (Bkz. Resim 2.1). Son olarak da gösterilen bu sayılarla, sonuçları 100’ü geçmeyecek şekilde dört işlem öğretilmiştir.¹³⁸

¹³⁶A. e., s. 4-5.

¹³⁷A. e., s. 1-41.

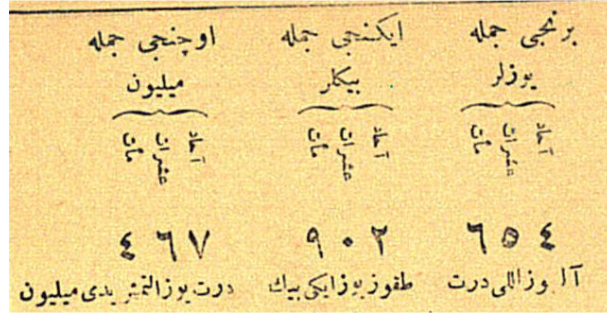
¹³⁸A. e., s. 42-56.

Resim 2.1: *İlm-i Hesab (Medhal)* adlı kitaptaki “Birinci Ders – Sayılar” adlı bölüm.
(Kaynak: Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (Medhal)*, s. 6.)

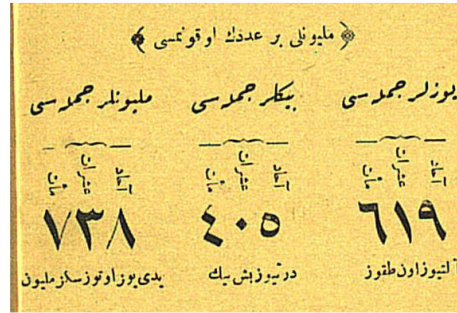
Mehmed İzzet’in yüksek basamaklı sayılarla işlem yapmanın ilköğretim öğrencilerinin zihinsel becerileri ile uyumlu olmadığına dair eleştirileri dikkat çekicidir. Bu yıllarda eleştirdiği tarzda katrilyon gibi sayıların kullanıldığını gösteren bir hesap kitabı örneğine rastlamasak da, onun bahsettiği gibi bir sorunun pratikte yaşandığını kabul edebiliriz. Nitekim Mehmed İzzet benzer tarzda eleştirileri, daha sonraki hesap ders kitaplarının önsözlerinde de dile getirmeye devam etmiştir. 1910’lu yıllarda yayınladığı ilk kitap serisinde bu zorlukları göz önüne alarak, kendisinin nisbeten daha düşük basamaklı sayılarla sayma ve dört işlem yapma konusuna dikkat ettiği görülmektedir. Ancak yine de, bu ilk kitaplarında Mehmed İzzet’in de kullandığı sayılar yüz milyonlar hanesine kadar ulaşmaktadır. Örneğin ibtidai ikinci sınıflar için hazırlandığı kitapta Mehmed İzzet sayıları basamaklara ayırma ve okuma konusunda 467.902.654 sayısını örnek olarak vermiştir (Bkz. Resim 2.2).¹³⁹

¹³⁹ Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf)*, 1. bs.

Resim 2.2: *İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf)* adlı kitapta milyonluk sayıların okunuşunu gösteren bir örnek. (Kaynak: Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf)*, s. 16.)

Tıpkı Mehmed İzzet gibi ibtidai ikinci sınıflar için Hamzasb Hakkı tarafından hazırlanan ders kitabında da benzer bir duruma rastlamak mümkündür. Aşağıdaki görselde Hamzasb Hakkı'nın *Resimli Yeni İlm-i Hesab* adlı ders kitabının henüz yirmi ikinci sayfasında iken 738.405.619 sayısının nasıl okunacağını öğrettiğini görüyoruz (Bkz. Resim 2.3).¹⁴⁰ Bu durum, kısa süre sonra eğitimde yapılan yeni düzenlemelerle değişecek, öğrenciler eğitimin erken seviyelerinde çok daha küçük sayılarla tanıştırılıp, işlem yapmaya sevk edilecektir.

Resim 2.3: Hamzasb Hakkı'nın *Resimli Yeni İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf)* adlı kitabındaki milyonluk sayıların okunuşuna dair bir örnek. (Kaynak: Hamzasb Hakkı, *Resimli Yeni İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf)*, Karabet Matbaası, R. 1329/M. 1913, 64 sayfa, s. 22.)

Mehmed İzzet'in ilk *İlm-i Hesab* kitap serisinden “ibtidai mekteplerin dördüncü sınıfları” için hazırlanan 1911 tarihli kitabı bize bu yılların hesap eğitiminin kapsamı hakkında bir fikir verecektir. Burada öğrencilere iki, üç, dört,

¹⁴⁰ Hamzasb Hakkı, *Resimli Yeni İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf)*, Karabet Matbaası, R. 1329/M. 1913, 64 sayfa. Daha eski bir ders kitabında milyarların okunması ile ilgili örnekler bulmak mümkün. Bkz. Mehmed Celâl, *Zihni ve Ameli Küçük Hesab*, İstanbul, Kasbâr Matbaası, H. 1316/M. 1898. İstanbul.

beş, altı basamaklı sayılarla yapılan dört işlem öğretilmektedir. Sorular hem yazılı hem de zihinden hesap yapma alıştırmalarıyla çözülmüştür. Asal sayılar ve kesirler, ağırlık, uzunluk ve yüzey hesaplama birimlerinin eski kullanımları ile yeni kullanımları birlikte öğretilmiştir. Ayrıca, kullanımda olan paralar öğretilmiştir. Bu son bölüm hariç kitapta pek resim kullanılmamıştır. Son olarak karekök, faiz, iskonto hesaplama gibi konular öğretilmiştir.¹⁴¹ Mehmed İzzet'in bu kitabında da öğrencinin, günlük hayatında karşılaşacağı sorunlar üzerinden alıştırmaya yapmaya özen gösterdiğini görmekteyiz. Örneğin aşağıdaki soruda olduğu gibi, bir duvara kâğıt kaplama işini problem olarak sorduğunu görmekteyiz:¹⁴²

“Bir duvara kâğıt kaplamak için 4 desimetre genişliğinde toplardan 10 top kâğıt icab etmiş. Acaba 5 desimetre genişliğindeki toplardan kaç top ister?”

2.1.1.1.1. 1913 Programından Sonra Yayınlanan Hesap Kitapları

1913 yılına gelindiğinde Osmanlı'da Fransız eğitim sisteminin örnek alındığı yeni bir ilkokul eğitim programı hazırlanmıştır. “Tedisât-ı İbtidâiye Kânûn-ı Muvakkatı” adını taşıyan bu program aynı yıl yayınlanmış ve uygulamaya girmiştir. II. Meşrutiyetin ilanından sonra başlayan eğitim faaliyetlerinin sonucu olarak yapılan bu yeni düzenlemeye göre rüştiyeler ve iptidai mektepler tek bir çatı altında birleştirilerek “Umumî İbtidâiye Mektepleri” adını almış; eğitim de 6 yıla çıkartılmıştır. İlköğretimin birinci ve ikinci sınıfı “devre-i ûlâ”, üçüncü ve dördüncü sınıfı “devre-i mutavassıta”, beşinci ve altıncı sınıfı ise “devre-i âliye” olarak düzenlenmiştir. Devre-i ûlâ ve devre-i mutavassıta denilen ilk dört sınıf, eski iptidai okullarının karşılığıdır ve zorunlu eğitim kapsamındadır. Son iki yılı kapsayan devre-i âliye ise rüştiyelerin eşdeğeri olarak kabul edilmiştir.¹⁴³

¹⁴¹ Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf)**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, H. 1329/M. 1911, 275 sayfa.

¹⁴² A. e., s. 246.

¹⁴³ Mehmed Salih Erkek, “II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey”, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2009, s. 142, 144; Arzu M. Nurdoğan, “Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-

İlköğretimin yapısını belirleyen bu yasadan sonra 1913'te Maarif-i Umûmîye Nezareti tarafından "Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı; Bir ve İki Dershaneli ve Muallimli Mekteplere Mahsûs" programı hazırlanmıştır. 1914'te ise yine Maarif-i Umûmîye Nezareti tarafından "Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı; Altı, Beş, Dört ve Üç Dershaneli ve Muallimli Mekteplere Mahsûs" programı hazırlanmıştır. Bu programlar, daha önce uygulanmakta olan müfredatı ülke içerisindeki coğrafi farklılıkları ve değişen yaşam koşullarını dikkate almamakla eleştirmiştir. Hazırlanan yeni programlarda, hangi dersin hangi sınıfta kaç saat okutulması gerektiği, derslerin içeriği ve öğrenim yönteminin nasıl olacağına dair bilgiler yer almaktadır¹⁴⁴.

Mehmed İzzet 1913 tarihli programa göre hesap kitaplarını yeniden kaleme almıştır. Yeni programa uygun olarak bu kitaplara *Yeni İlm-i Hesab* adını vermiştir. 1913 tarihli eğitim programının hesap dersleri için tanımlanan içeriği ile Mehmed İzzet'in bu programa uygun olarak hazırladığını söylediği üç kitabın içeriklerini karşılaştıracakız.¹⁴⁵ Bu sayede *Yeni İlm-i Hesab*'ların hem daha önce basılan *İlm-i Hesab* kitaplarından farklı olup olmadıkları hem de yeni programla uyumu ortaya çıkarılabilir.

Mehmed İzzet'in 1910 tarihinde yayınladığı *İlm-i Hesab* kitabının ardından 1913'te hazırlanan müfredat ile Mehmed İzzet'in ibtidai birinci sınıflarında okutulmak için hazırladığı 1914'te basılan *Yeni İlm-i Hesab* kitabı karşılaştırmak uygun görünmektedir. Zira bu sayede hem müfredatın içeriğini, hem Mehmed İzzet'in müfredata ne derece uyduğunu, hem de 1910'daki *İlm-i Hesab* kitabıyla farkı ortaya çıkarmış olacağız.

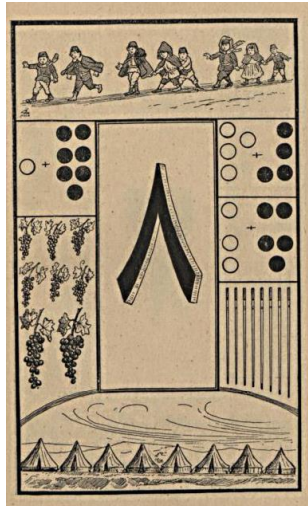
1913 programına göre hesap dersleri birinci sınıfta haftada 4 saat verilecektir. Dersin içeriğinde 1'den 20'ye kadar sayılar ve bu sayılarla dört işlem öğretilcektir.

1922)", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, s. 141.

¹⁴⁴ Betül Batır, "İkinci Meşrutiyet'ten Tevhîd-i Tedrîsât'a Türkiye'de İlköğretim (1908-1924)", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 160.

¹⁴⁵ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)*, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, H. 1332/M. 1914, 95 sayfa; Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf)*, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1333/M. 1917, 93 sayfa; Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf)*, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, R. 1333/M. 1917, 192 sayfa.

Sayıların öğretilmesinde, çocukların gündelik hayatlarında karşılaştıkları hayvanlar, bitkiler ve araç – gereçler üzerinde birçok görsel kullanılacaktır. Öğretilecek olan dört işlem konusunda sayılar kademeli olarak arttırılacak ve sonuçlar 20’yi geçmeyecektir. Her sayıda dört işlem becerisi geliştirilmeden bir sonraki sayıya geçilmeyecektir. Dört işlemden sonra 1/2, 1/3 ve 1/4 kullanımları öğretilecektir. Yarım, üçte bir ve çeyreklerin öğretilmesi yine öğrencilerin gündelik hayatında kullandığı hayvanlar, bitkiler ve araç – gereçler üzerinde birçok görselle anlatılacaktır. Ayrıca ölçü ve uzunluk birimleri, madeni paralar da öğretilecektir.¹⁴⁶ Mehmed İzzet’in hazırladığı *Yeni İlm-i Hesab* kitabında da bu müfredat aynen uygulanmıştır. *Yeni İlm-i Hesab*’ta “Ders 7” başlığına kadar 1’den 9’a kadar olan sayılar öğretilmiş ve bu rakamlarla yalnızca toplama işlemi yaptırılmıştır. Kitabın daha sonraki kısımlarında 10’dan 20’ye kadar sayılar verilmiş, çıkarma, çarpma ve bölme işlemleri öğretilmiştir. En son kısımda ise yarım, üçte bir, dörtte bir, arşın ile ölçek ve son olarak da Osmanlı paraları gösterilmiştir.¹⁴⁷ Mehmed İzzet’in 1913 programından önce yayınladığı kitaplarda, rakamların gösteriminde birkaç görselle tanıtırken, 1913 programına göre yayınladığı bu eserde ise bir rakamı tanıtırken, öğrencinin anlayışını kolaylaştıracak farklı birçok resim kullanıldığını görmekteyiz (Bkz. Resim 2.4).

Resim 2.4: *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)* adlı eserde 8 rakamının farklı resimlerle gösterimi. (Kaynak: Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)*, s. 12.)

¹⁴⁶ Nurdoğan, a. g. y., s. 222, 223.

¹⁴⁷ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)*.

Sayıların gösterimi haricinde dört işlem anlatılırken de en başta birer resimle gösterilmiştir. Böyle bir gösterime daha sonraki eserlerinde rastlanmamaktadır. Örneğin bölme işlemi için kullanılan görselde 12 kuruşu üç çocuğa dağıtan bir anne resmedilmiştir (Bkz. Resim 2.5).

Resim 2.5: *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)* adlı eserde taksim/bölme işleminin ne olduğunu gösteren bir çizim. (Kaynak: Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)*, s. 76.)

1913 ve 1914’te hazırlanan programları ile 1924 tarihli Tevhîd-i Tedrîsât programı arasında bir müfredat programı daha hazırlanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti tarafından 1922 yılında hazırlanan “İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı”nda, 1913 programına göre üçe bölünen (devre-i ûlâ, mutavassıta ve âliye) sistem kaldırılmış; bunun yerine birden altıya kadar olan sınıf sistemine geri dönmüştür. Planlanan 6 yıllık eğitimin ilk 4 yılı zorunlu eğitim haline getirilmiştir. Ayrıca bu 6 yılı tamamlayan öğrenciler 4 yıllık ortaöğretim kısmına devam edebilecektir. Bu şekilde Türkiye’deki yükseköğretim öncesi eğitim süresi 10 yıl olarak belirlenmiştir.¹⁴⁸

1922 yılında yayınlanan program gereği, hesap derslerinin içeriği genişletilmiştir. Örneğin birinci sınıflarda 1’den 100’e kadar olan sayılar ve toplama ile çıkarma işlemleri öğretiləcəktir.¹⁴⁹ Mehmed İzzet’in 1923 tarihinde 6 kitaplık bir seri olarak hazırladığı kitaplardan birinci sınıflar için yayınladığı *Yeni İlm-i Hesab* adlı eserinin ilk sayfasında “Mekâtib-i ibtidaiyede tedris edilmek üzere Türkiye

¹⁴⁸ Batır, a. g. y., s. 163, 164.

¹⁴⁹ A. y., s. 176.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâleti'nce kabul buyrulmuştur” yazmaktadır.¹⁵⁰ Kitabın kapak sayfasındaki “Devre-i ûlâ – Birinci Sınıf” ifadesi ve kitabın içeriğinden de anlaşılmaktadır ki; bu kitap 1922'deki eğitim programına göre değil, 1913'te yayınlanan eğitim programına göre hazırlanmıştır.¹⁵¹ 1923 yılında basılan bu kitabın içeriği 1913 yılı programına uygun olsa da kullanılan dilde bir takım değişiklikler mevcuttur. Örneğin, ölçü ve uzunluklar için 1914 yılındaki *Yeni İlm-i Hesab*'ta arşın gibi ölçü birimleri kullanılırken, 1923 yılında yayınlanan *Yeni İlm-i Hesab*'ta eski ölçü birimleri olan karış, kulaç gibi terimler ile beraber metre, kilo, litre, ölçek gibi yeni terimler kullanılmıştır.¹⁵² Ayrıca anlaşılmaktadır ki; 1923 yılında basılan iptidai birinci sınıflar için yayınlanan bu eser ile yukarıda incelediğimiz 1914 yılında basılan eser arasında başta resimlerin ve rakamların gösteriliş şekilleri olmak üzere birkaç farklılık vardır. Bu kitabın önsözünde Mehmed İzzet, iptidai mekteplerinin birinci sınıfında hesap öğreniminin oldukça önemli bir iş olduğunu ifade eder. Bu seviyede öğrenci henüz okumayı öğrenmediğinden bir ders kitabından kendi başına faydalanamaz. Bütün iş öğretmene düşmektedir. Öğretmenin de istediği tarzda, bildiği gibi, serbestçe bir öğretim yöntemi uygulaması söz konusu değildir. Sayı sayma ile yazma, çocukların aşına oldukları eşyalar üzerinden öğretilmelidir; eğitim programı da buna göre düzenlenmelidir. Bu aşamada yazıdan ziyade resim kullanılması daha dikkat çekici olacak ve bu sayede çocuklar daha kolay öğrenecektir. Mehmed İzzet yayınladığı kitapla “bir taraftan resim ile sayıları ve terkiplerini anlatmaya çalışılmakla beraber maksad ve mümaresenin husulü için derste talebeye söyletilmek, yaptırılmak lazım gelen şeyleri hep muallimine ihtar etmekte” başka bir deyişle öğretmene yol gösterici olmaktadır.¹⁵³ Burada belirtilmelidir ki, Mehmed İzzet'in matematik öğretim yönetimine dair fikirleri sadece ona özgü değildir. 1913'te yayınlanan eğitim programdaki hesap eğitimi anlayışıyla büyük oranda benzerdir.

¹⁵⁰ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)*, 3. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, R. 1339/M. 1923, 80+1 sayfa.

¹⁵¹ Kitapta öğretilen sayılar 1'den 20'ye kadardır. 1922 programında ise 1'den 100'e kadar olması isteniyor.

¹⁵² A. e., s. 76-79.

¹⁵³ A. e., s. 3.

Mehmed İzzet tarafından iptidai mekteplerin dördüncü sınıflarında okutulmak için hazırlanan ve 1917 ve 1923 yıllarında basılan iki adet *Yeni İlm-i Hesab* kitabı mevcuttur. 1917’de basılan *Yeni İlm-i Hesab*’ın ilk sayfasında “Mekâtib-i İbtidâiyenin 1329 programına tevfikân yazılmıştır.” ibaresi yer almaktadır.¹⁵⁴ Ancak kitabın içeriğine bakıldığında 1913’teki programla tam olarak örtüşmediği görülmektedir. Program gereği dördüncü sınıfların hesap derslerinde bine kadar olan sayılar öğretilecek ve dört işlem bu sayılar üzerinden uygulanacaktır.¹⁵⁵ 1917’de yayınlanan eserde ise bir milyona kadar olan sayıların öğretildiği görülmektedir. Dört işlem uygulamaları ile kesirli sayılar iki, üç, dört, beş ve altı basamaklı sayılar üzerinden yapılmıştır.¹⁵⁶ Kitabın devamında ağırlık, uzunluk ve yüzey ölçümünün nasıl yapılacağı öğretilmiş, ancak programda var olmasına rağmen paralara yer verilmemiştir.¹⁵⁷ 1923 yılında yayınlanan *Yeni İlm-i Hesab*’ın ilk sayfasında “Mekâtib-i ibtidaiyede tedris edilmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekâletince kabul buyurulmuştur” ibaresi yer almaktadır. Kitabın içeriğine bakıldığı zaman, 1913’te yayınlanan eğitim programından biraz farklı, 1922’de yayınlanan eğitim programından ise tamamen farklı olduğu görülür. Örneğin 1922’deki program gereği hesap dersinde, iskonto, faiz ve oran konusu da öğretilmeliydi.¹⁵⁸ Ancak kitaba baktığımızda bu konuları görmemekteyiz. Bu nedenle bu kitabın 1913’teki yayınlanan eğitim programına daha uygun bir şekilde hazırlandığı görülmektedir. Ancak burada da tam bir uygunluktan söz edilemez. Programa göre dördüncü sınıfta 1000’e kadar olan sayılar gösterilmeli ve dört işlem uygulamaları bunlar üzerinden yapılmalıydı.¹⁵⁹ Kitapta ise dört işlem uygulamaları ile kesirli sayılar iki, üç, dört, beş ve altı basamaklı sayılar üzerinden yapılmıştır. Kitabın diğer bölümlerinin ise programa uygun olarak hazırlandığı söylenebilir. Kesirler öğretilmiş, eski ve yeni ağırlık ve uzunluk ölçüleri; Türk, Fransız ve İngiliz paraları gösterilmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf)*.

¹⁵⁵ Nurdoğan, *a. g. y.*, s. 225.

¹⁵⁶ Mehmed İzzet, *a. g. e.*, s. 1-183.

¹⁵⁷ *A. e.*, s. 184-193.

¹⁵⁸ Batır, *a. g. y.*, s. 176.

¹⁵⁹ Nurdoğan, *a. g. y.*, s. 225.

¹⁶⁰ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf)*, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, R. 1339/M. 1923, 216 sayfa.

Mehmed İzzet'in iptidai birinci sınıflar için hazırladığı *İlm-i Hesab, Yeni İlm-i Hesab* kitaplarından görüleceği gibi, Maarif Vekâleti'nin hazırladığı ve onayladığı eğitim programlarına uygun kitaplar kaleme aldığı anlaşılmaktadır. 1910'da yayınlanan *İlm-i Hesab*'ın hangi program dâhilinde kaleme alındığı tespit edilemese de, Mehmed İzzet'in 1914 ve 1923'te yayınladığı *Yeni İlm-i Hesab*'larıyla kıyaslandığında özellikle sayıların basamak değerinin düşürülmesi ve daha fazla resim kullanılması örneklerinde olduğu gibi, radikal bir değişim yaptığı görülmektedir.

Mehmed İzzet'in kaleme aldığı diğer *Yeni İlm-i Hesab* adlı kitapların da 1913'te yayınlanan eğitim programına uygun olduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse iptidailerin ikinci sınıfları için hazırlanan *Yeni İlm-i Hesab*'ta tıpkı programda istendiği gibi 1000'e kadar sayılar öğretilmiş, iki ve üç basamaklı sayılarda dört işlem, kesirler ve 100'ü aşmayacak şekilde ondalık sayılar, ölçü ve uzunluk birimleri öğretilirken eski ve yeni terimler ayrı ayrı verilmiş, Osmanlı, İngiliz ve Fransız paraları öğretilmiştir.¹⁶¹

2.1.1.1.2. Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'ndan Sonra Yayınlanan Hesap Kitapları

Mehmed İzzet'in kitaplarından Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde eğitimin değişimini izlemek mümkündür. Buraya kadar Mehmed İzzet'in bir Osmanlı vatandaşı olarak hazırladığı hesap kitaplarının izini sürdük. Bundan sonra ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Mehmed İzzet'in hesap anlayışını ve öğretimini göreceğiz. Bunun içinde ilk olarak Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'nun ne olduğunu, hesap öğreniminde ne gibi değişiklikler/yenilikler getirdiğini anlamaya çalışarak başlayacağız.

3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile 1913'te 6 yıla çıkarılan ilkokullar Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile 5 yıla indirilmiş, 1926 yılında

¹⁶¹ A. e., ; Nurdoğan, a. g. y., s. 225.

ise bu 5 yıllık program ikiye ayrılmıştır. Buna göre birinci, ikinci ve üçüncü sınıf birinci devre, dördüncü ve beşinci sınıflar ise ikinci devre olarak adlandırılmıştır.¹⁶²

Mehmed İzzet'in de Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'na uygun olarak hazırladığı 3 kitabını tespit ettik. Yukarıda 1913 programında yaptığımız gibi bu kitapların da yeni programa uygun olup olmadığını göstermeye çalışacağız. İnceleyeceğimiz kitaplar ilk mekteplerin üçüncü, dördüncü ve beşinci yıllarına aittir.

Üçüncü sınıflar için hazırlanan *Yeni İlm-i Hesab* kitabının ilk sayfasında “İlk mekteplerin üçüncü sınıfta tedris olunmak üzere 1340 senesi programına tevfikân yazılmış ve Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâletince kabul buyrulmuştur”¹⁶³ yazmasına rağmen tam anlamıyla müfredat ile uyumlu olduğu söylenemez. Zîra programa göre yüz bine kadar olan sayıların, ikişer ikişer, üçer üçer, dörder dörder, beşer beşer ve onar onar saymanın, alt alta gelecek şekilde bir ve iki basamaklı dört sayıda toplama işleminin, iki üç ve dört basamaklı sayılarda çıkarma işleminin, çarpım tablosunun tamamının, bir iki ve üç basamaklı sayılarda bölme işleminin öğretileceği belirtilmiştir.¹⁶⁴ Ancak *Yeni İlm-i Hesab*'ta yalnızca bine kadar olan sayılar verilmiş, iki ve üç basamaklı sayıların yalnızca iki sayının alt alta geleceği dört işlem yapılmıştır.¹⁶⁵ Kitabın geri kalan kısmında, programda belirtildiği gibi paralar, kesirler ve ondalık sayılarda dört işlem, ağırlık ve uzunluk birimleri ile saat, dakika ve saniye öğretilmiştir.¹⁶⁶

Mehmed İzzet'in ilk mekteplerin dördüncü sınıfları için hazırladığı 1925 yılında basılan *Yeni İlm-i Hesab* ise 1924 programına daha uygundur. Programda da belirtildiği gibi bir milyona kadar sayılar öğretilmiş, bu sayılarda dört işlem becerisi

¹⁶² Hayrûnisa Alp, “Tevhîd-i Tedrîsât'tan Harf İnkılâbına İlköğretim (1924-1928)”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 100.

¹⁶³ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai üçüncü sınıf)*, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1340/M. 1924, 190+2 sayfa.

¹⁶⁴ Erdal Aslan, Sinan Olkun, “Elementary School Mathematics in the First Curricula of Turkish Republic”, *Elementary Education Online*, C. 10, S. 3, 2011, s. 997.

¹⁶⁵ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai üçüncü sınıf)*.

¹⁶⁶ A. e., s. 137-190; Aslan, Olkun, a. g. y., s. 997.

geliştirilmeye çalışılmıştır.¹⁶⁷ Kitabın geri kalan kısımlarında da kesirler ve ondalık sayılarda dört işlem, uzunluk ve ağırlık birimleri, yüzey ölçüleri öğretilmiştir. Programda belirtilmemesine rağmen para birimlerinin de kitapta yer aldığı görülmektedir. Bahsedilen konularda öğrencinin çözmesi için birçok soru da hazırlanmıştır.¹⁶⁸

Mehmed İzzet'in ilk mekteplerin beşinci sınıflarında okutulması için kaleme aldığı *Yeni İlm-i Hesab* 1924 yılında basılmıştır. Kitabın kapağında “Müellifin ilk mekteplerin üçüncü ve dördüncü sınıfları için yazılmış olan diğer hesap kitaplarıyla bir küll teşkil eder” ibaresi dikkati çekmektedir. Bu ifadeden hareketle şu yorumu yapabilir: Mehmed İzzet, 1924'ten sonra, Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'na uygun olarak *Yeni İlm-i Hesab* adı altında ilk mekteplerde okutulması için üç kitaplık bir seri hazırlamıştır.¹⁶⁹ Beşinci sınıflar için kaleme alınan bu kitabın konularına bakıldığında adeta öğrencilerin hayata hazırlandığı görülmektedir. Öncelikle sayılarda, kesirlerde ve ondalık sayılarda dört işlem konusundan devam edilmiştir; burada dikkati çeken husus sayıların basamak değerlerinin yüksekliğidir. Sıklıkla üç, dört, beş basamaklı sayılarda işlemler yapılmıştır.¹⁷⁰ Daha sonra ağırlık ve ölçü birimlerine geçilmiştir. Bu kitapta daha önce öğretilmeyen arazi ölçümleri de verilmiştir. Türk Lirası, Fransız ve İngiliz para birimleri de tanıtılmıştır.¹⁷¹ Daha önceki kitaplarda yer almayan oran-orantı ve faiz hesaplama işlemleri de öğretilmiştir.¹⁷²

2.1.1.1.3. 1928'den Sonra Hasan Fehmi'yle Beraber Yayınladığı Hesap Kitapları

Mehmed İzzet hesap kitaplarını 1928'den itibaren Hasan Fehmi ile birlikte hazırlamaya başlamıştır. Bu kitaplardan ilk ve orta mektepler için olanları 5 farklı

¹⁶⁷ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf)*, 2. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1341/M. 1925, 224 sayfa, s. 1-129; Aslan, Olkun, **a. g. y.**, s. 998.

¹⁶⁸ Mehmed İzzet, **a. g. e.**, s. 130-224.

¹⁶⁹ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (İbtidai beşinci sınıf)*, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1340/M. 1924, 296 sayfa.

¹⁷⁰ **A. e.**, s. 1-188. Aslan, Olkun, **a. g. y.**, s. 998.

¹⁷¹ Mehmed İzzet, **a. g. e.**, s. 189-254; Aslan, Olkun, **a. g. y.**, s. 998.

¹⁷² Mehmed İzzet, **a. g. e.**, s. 255-296. Aslan, Olkun, **a. g. y.**, s. 998.

başlıkta yayınlamıştır. Bunlar: *Hesaba Başlangıç*, *Hesab Dersleri/İlk Mekteplere Hesap Dersleri*, *İlk Mekteplere Mahsus Hesap Dersleri*, *İlkokullara Hesap Dersleri ve Aritmetiğe Başlangıç*'tir. Bu kitapların ulaşabildiğimiz kadarıyla toplam adedi tekrar baskılarıyla beraber 28 civarındadır. Bu eserlerin özellikle birinci sınıflar için hazırlanmış olanlarının yazı puntolarının büyüklüğü dikkat çekmektedir.¹⁷³

Bu kitapların arasında ilk olarak 1928'de yayınlanmaya başlayan *Hesaba Başlangıç* adlı seriyi incelemek gerekmektedir. Burada ilk olarak belirtilmesi gereken husus; *Hesaba Başlangıç* ve *Hesab Dersleri* adlı eserlerin bir bütün oluşturduğudur. Zira hem *İlk Mekteplere Mahsus Hesap Dersleri* adlı kitabın ilk sayfasından hem de 1931'de basılan *Hesab Muallimi* adlı eserdeki “Kanaat Kütüphanesi'nin Yeni Riyaziyat Külliyyatı Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi” adlı sayfadaki eser listesinden anlaşılabileceği üzere *Hesab Dersleri* ve *Hesaba Başlangıç* adı altında yayınlanan kitaplar bir bütünün parçalarıdır:

<i>Hesaba Başlangıç</i>	Birinci sınıf İkinci sınıf Üçüncü sınıf	İlk Mektepler
<i>Hesap Dersleri</i>	Dördüncü sınıf Beşinci sınıf	İlk Mektepler
<i>Hesap Dersleri</i>	Birinci sınıf İkinci sınıf Üçüncü sınıf	Orta Mektepler

Tablo 2.2: Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi'nin hesap kitapları.

Listeye göre Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi orta mekteplerin birinci, ikinci ve üçüncü sınıfları için de 3 adet *Hesab Dersleri* adlı kitap yayınlamıştır. Ancak bu kitaplara ulaşamadık, yalnızca varlıklarından haberdarız.¹⁷⁴ *Hesaba Başlangıç* adlı bu serinin adı 1941'den sonra *Aritmetiğe Başlangıç* olarak değiştiğini belirtmeliyiz.

¹⁷³ Bahsi geçen eserlerin tam listesi eklerde verilmiştir.

¹⁷⁴ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **İlk Mekteplere Mahsus Hesap Dersleri (İlkokul dördüncü sınıf)**, İstanbul, İstikbal Matbaası, 1928, 160 sayfa; Mehmed İzzet, **Hesab Muallimi (Ortaokullar)**, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1931, 390 sayfa.

Aritmetiğe Başlangıç kitaplarının yalnızca adı değişmemiş, dilinde de daha önceki eserlere göre sadeleştirmeler yapılmıştır.¹⁷⁵

Hesaba Başlangıç adlı kitaplarının birinci, ikinci ve üçüncü sınıflar için hazırlanmış olanlarına toplu olarak baktığımızda içeriklerinin 1928'den 1944'e kadar aynı kaldığı görülmektedir. Birinci sınıflar için hazırlanan hesap kitaplarında tek basamaklı sayılarla toplama ve çıkarma işlemleri gösterilmiş, birden yirmiye kadar olan sayılar görseller yardımıyla anlatılmış, görsellere yönelik sorular sorulmuştur.¹⁷⁶ İkinci sınıflar için hazırlananlarda dört işlem, saat hesaplama ve zaman kavramları gibi konular anlatılmıştır. Teorik bilgiden ziyade, bir resim verilmiş ve öğrenciye bu resimle ilgili soru sorarak dört işlem becerisi geliştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, dersleri eğlenceli hale getirmek için bilmecelelere de yer verilmiştir.¹⁷⁷ Üçüncü sınıflar için basılanlar ise dört işlem konusunu anlatmakla beraber (daha zor sorular ve çarpım tablosu), bunlara kesirler, ağırlıklar, yüzler ve binler basamakları eklenmiş; bilmece ve bol örnek soru çözümü devam etmiştir.¹⁷⁸

Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi'nin hazırladığı *Hesaba Başlangıç* serisinin devamı olan *Hesab Dersleri/İlkmekteplere Mahsus Hesap Dersleri* adlı seriden ise yalnızca ilk mekteplerin dördüncü ve beşinci sınıfları için hazırlananlarına ulaşabildik. Burada öncelikle dördüncü sınıflar için olan kitabı inceleyeceğiz. Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi'nin 1928'de yayınladıkları *İlk Mekteplere Hesab Dersleri* adlı eser, bahsettiğimiz seri içerisinde yer almaktadır ve ilk mekteplerin dördüncü sınıfları için hazırlanmıştır.¹⁷⁹ Bu kitabın ilk sayfasında “Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Heyeti'nin 16/7/1928 tarihli ve 92 numaralı kararıyla ilk mekteplerde tedrisi kabul edilmiştir” ibaresi yer almaktadır. Bu ibare aynı seride

¹⁷⁵ Biz yalnızca ilk mekteplerin üçüncü sınıflar için 1941, 1942, 1943 ve 1944'te basılanlarına ulaşabildik. Bu nedenle diğer sınıflar için hazırlanan *Hesaba Başlangıç* kitaplarının da adının değiştirilerek basıldığına dair bir bilgimiz bulunmamaktadır. Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, *Aritmetiğe Başlangıç (İlkokul üçüncü sınıf)*, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1941, 96 sayfa.

¹⁷⁶ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, *Hesaba Başlangıç (İlkokul birinci sınıf)*, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1933, 80 sayfa.

¹⁷⁷ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, *Hesaba Başlangıç (İlkokul ikinci sınıf)*, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1935, 96 sayfa.

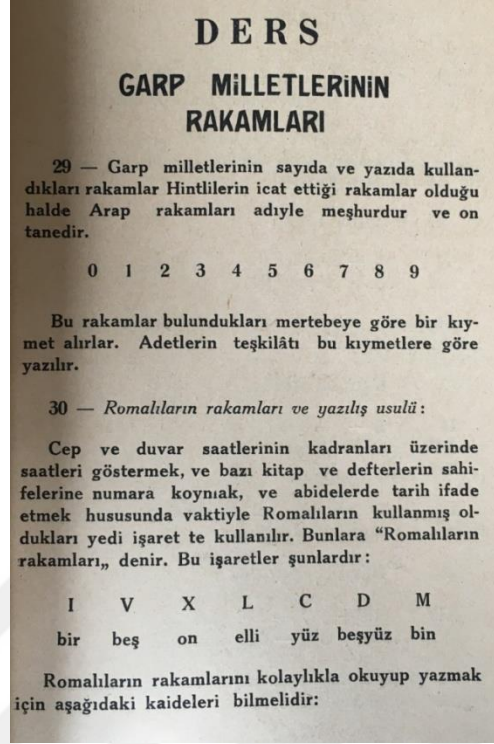
¹⁷⁸ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, *Hesaba Başlangıç (İlkokul üçüncü sınıf)*, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1934, 104 sayfa.

¹⁷⁹ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, *İlk Mekteplere Mahsus Hesap Dersleri (İlkokul dördüncü sınıf)*, İstanbul, İstikbal Matbaası, 1928, 160 sayfa.

basılan diğer kitaplarda da yer almaktadır. Bununla beraber kitabın hangi müfredata göre hazırlandığı bilgisi bulunmamaktadır. Kitap incelendiğinde bizlere fikir verebilecek bazı ipuçları ile karşılaşmaktayız. Örneğin: bir milyona kadar sayıların öğretilmesi ve bu sayılarda dört işlem becerisinin geliştirilmesi, kesirler ve ondalık sayılarda işlem yapmanın öğretilmesi gibi hususlar 1924'te yayınlanan Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'nun ilkökul dördüncü sınıf müfredatına göre hazırlandığı izlenimini vermektedir. Litre, gram, kilogram gibi ölçü birimleri öğretilmiş, ancak müfredatta yer almasına rağmen, kitapta uzunluk birimlerinin öğretilmesi konusunun verilmediği görülmektedir. Konu öğretilmemesine rağmen, kitabın son sayfalarında uzunluk ölçüleri ile ilgili sorular sorulmuştur. Bütün bunların yanı sıra, bu kitaptaki en büyük yenilik, Arap alfabesinin sayı sembolleri yerine günümüz Türkçesindeki gibi Latin alfabesinin sayı sembollerinin kullanılmaya başlanmasıdır.

İlkmekteplere Mahsus Hesap Dersleri'nin beşinci sınıflar için hazırlanan kitabının ulaşabildiğimiz en eski baskısı 1934 yılına aittir. Kitabın içeriği ise şöyledir: Dört işlem ve kesirler konuları daha da zorlaştırarak devam etmiştir: Milyarlık sayılara kadar gelinmiştir. “Garp Milletlerinin Rakamları” başlığı altında Roma Rakamları anlatılmıştır (Bkz. Resim 2.6). Ondalık sayılarda çarpma, hayat bilgileri ve bunlara uygun meselelerin çözümüne yönelik sorular, hacim ölçüleri, ağırlık ölçüleri, madeni paralar, faiz hesaplama, oran anlatılan konulardır.¹⁸⁰ *İlkmekteplere Mahsus Hesap Dersleri*'nin 1935'ten itibaren adı *İlkokullara Hesap Dersleri* olmuştur. Ulaşabildiğimiz 7 kitaptaki incelememiz neticesinde tespit edebildiğimiz kadarıyla kitapların içeriklerinin aynı olduğu görülmektedir.

¹⁸⁰ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, *İlkmekteplere Mahsus Hesap Dersleri (İlkokul beşinci sınıf)*, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1934, 208 sayfa.

Resim 2.6: *İlkmekteplere Mahsus Hesap Dersleri (İlkokul beşinci sınıf)* adlı kitapta Avrupa ülkelerindeki rakamların gösterimi. (Kaynak: Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **İlkmekteplere Mahsus Hesap Dersleri (İlkokul beşinci sınıf)**, s. 21.)

Hem Mehmed İzzet'in tek başına kaleme aldığı, hem de Hasan Fehmi'yle beraber kaleme aldığı kitaplar incelendiğinde ilk olarak bir husus dikkati çekmektedir: Eserlerin sınıf seviyeleri yükseldikçe anlatılan konular ve sorularda örnek olarak verilen sayıların basamak değerinin arttığı görülmektedir. Medhal kitabı dışında diğer sınıflar için hazırlanan ders kitaplarında neredeyse hiç görsel malzeme kullanılmadığını belirtmek gerekir. Mehmed İzzet'in tek başına ya da Hasan Fehmi'yle beraber hazırladığı eserlerde kullanılan resimler ve şekillerin, dönemin diğer ders kitaplarında ya da kendilerinin farklı yıllarda hazırladıkları ders kitaplarında tekrar kullanıldığı görülür. Ayrıca, hazırladıkları ders kitaplarında oldukça fazla – 600 örnek soruya kadar – örnek soru çözüldüğü ve öğrenciye sorulduğu dikkati çekmektedir. Bu soruların mümkün olduğunca öğrencinin gündelik hayatta karşılaşacağı şeyler hakkında hazırlandığı da görülmektedir. Zaten böyle örnek sorular çözmek, Mehmed İzzet'in üzerinde durduğu bir husustur. Kitaplarda verilen soruların, öğrenciler bir üst sınıfa geçtikçe zorlaştığı da görülmektedir.

2.1.1.2.Ortaöğretim Hesap Kitapları (İdâdî, Sultânî, Lise)

1910 basımı *İlm-i Hesab*, Mehmed İzzet'in ortaöğretim okulları için hazırladığı hesap konulu ders kitaplarının ilkidir.¹⁸¹ Daha önce ele aldığımız 6 kitaptan oluşan *İlm-i Hesab* ilköğretim kitapları serisi ile benzer bir matematik eğitimi anlayışına sahiptir. Mehmed İzzet'in idâdî okullarının ihtiyacına göre “yeni bir usulde tertib ve telif” ettiğini söylediği eserde, hesap konusunun tüm teorik kuralları ve uygulaması anlatılmış, 600 örnek probleme yer verilmiş, buna ek olarak ticari hesapla ilgili bazı bilgiler de sunulmuştur. Yazar, yirmi seneden beri yazmakta olduğu matematik külliyyatını bu kitapla tamamladığını belirtir. Ancak, fark edileceği üzere, Mehmed İzzet bundan sonra da bol miktarda matematik kitabı yazmaya devam etmiştir.

Kitabın uzun ve dikkat çekici bir önsözü vardır.¹⁸² Hesap ilminin bütün dünyada, özellikle de Avrupa’da önemsenmesi, çocukların okumaya başlar başlamaz sayılar ve hesap yapmayla tanıştırılması gibi genel bir girişin ardından yazar, hesap öğretimi özelinde sıkı bir Osmanlı eğitimi eleştirisine girişir. Ona göre Osmanlı’da da hesap eğitime gösterilen bir özen vardır. Ancak, öğretimde takip edilen yöntem ve kullanılan ders kitapları amaca hizmet etmeye yeterli değildir. Matematikte devam etmek isteyenlerin (müntesibîn-i riyâziye) yok denecek kadar az olması, öğrencilerin matematikten keyif almadığının bir ispatıdır. Uzun yıllar öğretmenlik yapmanın verdiği tecrübeye, gözlemlerine ve incelemelerine dayanarak Osmanlı ilköğretim okullarında (iptidai ve rüştiyeler) verilen hesap eğitime dair eleştirilerini şöyle dile getirir:¹⁸³

1) Öğretimde uygulanan yöntem yanlıştır. Bu yanlış, okullarda hesap okutmanın amacını, öğrenciyi yalnızca matematik tedrisatı için yetiştirmek olduğunu zannetmekten kaynaklanmaktadır.

¹⁸¹ Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (İdâdîler)*, 1. bs., İstanbul, İkdâm Matbaası, H. 1328/M. 1910, 456+16 sayfa.

¹⁸² A. e., s. 1-7.

¹⁸³ A. e., s. 2-3.

2) Hesap derslerinde takip edilen program, çocukların bilgi düzeyi ve zihinsel becerileriyle (kabiliyet-i fikrîye) uyumlu değildir. Kitap yazarların kendi anlayışlarına göre yazdığı ve seviyesi yüksek olan bu kitapların okullarda ders kitabı olarak kabul edilmesi, öğrencilerin bulmaca çözer gibi boş yere meşgul edilmesine ve böylece asıl amacın yitirilmesine sebep olmaktadır.

3) Öğrenciler teoriye gereğinden fazla yönlendirilmektedir. Buna karşılık zihinden hesap yapmaya (hesab-ı zihnî) alıştırılmamaktadır.

4) Hesap konuları öğrenciye tatmin edici bir şekilde, layıkıyla anlatılmak veya ispat edilmek yerine ezberletilmektedir. Hâlbuki matematikte ezber abesle iştigalden başka bir şey değildir.

5) Hesap öğretiminin esası olan sayı saymak ve rakamları yazmak (ta'dâd ve terkîm) konusunda öğrenciler, katrilyon ve kentilyon gibi sayılarla çok meşgul edilmektedir. Buna karşılık gündelik hayatta her zaman karşılaçağı sayılara, bunlarla yapılan işlemleri kolaylaştırmaya yarayan uygulamalara yeteri kadar önem verilmemektedir. Uygulama namına verilen örnekler ve çözülen problemler de garip ve acayip türde şeylerdir.

Yukarıda saydığı nedenlerden ötürü Mehmed İzzet, öğrencinin ilköğretimde öğrenmesi gereken hesap bilgilerini tam olarak kavrayamadan, hatta yorgun bir zihinle îdâdîye başladığına işaret eder. Eksik bir temelle eğitime başlayan bu öğrenciler için, öğretmenlerin yapabileceğı şeylerin sınırlı olduğunu düşünür. Öğretmenler, öğrenciyi hesap konusunda daha yüksek bir seviyeye hazırlayamadan, hesabın gerekli kurallarını ve önemli uygulamalarını yaptırmaya vakit bulamadan, elinden geldiğince eğitmeye çalışır. Onları zayıf hesap bilgileriyle bir üst sınıfa geçirmeye mecbur kalırlar. Mehmed İzzet bu manzaranın öğrenci açısından da durumunu değerlendirir. Ona göre hesap dersinin birkaç konusunu öğrenirken bile bu kadar zorlukla karşılağan öğrenci, matematiğı, öğrenmesi zor, çalışmasına rağmen

başarılı olması oldukça güç bir ders olarak algılar. Matematik alanına girmekten kaçınır, bu nedenle öğrenmeye gerektiği kadar önem vermez.¹⁸⁴

Hâlbuki Mehmed İzzet'e göre hesap derslerinin amacı, her şeyden önce, öğrencinin gündelik hayatta karşılaşacağı problemleri kolayca çözmesini sağlamak olmalıdır. Daha sonra göreceği matematik dersleri için beceri kazanmasına yardımcı olmak ve ileri matematik problemlerini çözebilecek kadar bilgisini artırmaya çalışmak, hesap derslerinin ikincil amacı olmalıdır. Bu nedenle, öncelikle hayat içinde çokça kullanacağı hesap konularını genişletmek, teorik matematikle ilgili bölümleri ise gereği kadar öğretmek ve bunu da uygulama ve açıklamayla kolaylaştırmak gereklidir. Oysaki okullarda o vakte uygulanan yöntem bunun tersidir. İkinci derecede önem verilmesi gereken ve öğrencilerin zihinsel becerilerinin ve kapasitelerinin ötesinde olan hesap uygulamaları, gayet kapsamlı olarak birinci düzeyde gösterilmektedir. Bunun sonucunda, basit bir alış verişi esnasında para hesabı yaparken bile zorlukla karşılaşılır, hatta satıcılar, müşterilerden çok daha kolay ve hızlı hesap yaparlar.¹⁸⁵

Yukarıda aktarılan tüm bu nedenlerden dolayı, *İlm-i Hesab*'ı öğrencilerin yorulmadan ve daha kolay anlayabileceği tarzda yazdığını belirtir. Bu eseri meydana getirirken, İngilizce ve Fransızca kaleme alınmış en yeni hesap kitaplarını temel aldığını ve bazı yenilikler yaptığını ifade eder. Örneğin Mehmed İzzet, öğrenciyi trilyon, katrilyon gibi ömrü boyunca karşılaşmayacağı sayılarla meşgul etmek istemez. Yine toplumsal hayatta tesadüf etmeyeceği halde ve yalnızca ileri matematik problemlerini çözmeye yardımcı olur düşüncesiyle hesap ders kitaplarına doldurulan ve matematik alanında oldukça ender görülen tuhaf problemlerle öğrencinin zihnini yormaktan kaçınır. Bunun yerine her yerde karşısına çıkacak türde problemlerle alıştırmayı yapılabilmesi için her bölümün sonuna çeşitli örnekler ve problemler ekler.¹⁸⁶ Problem çözümlerinde mümkün mertebe cebirsel işlemlerden kaçınır. Düşüncesini *On Dokuzuncu Asır Ansiklopedisi*'nin “orantı” (tenâsüb)

¹⁸⁴ A. e., s. 4-5.

¹⁸⁵ A. e., s. 5.

¹⁸⁶ Bu problemlerin çözümlerini göstermek için *Hesab Muallimi* adıyla başka bir kitap daha yazdığını belirtir.

maddesinden bir alıntıyla destekler. Buna göre cebir bilgisinin hesap öğretiminde çok kullanılması felaketin ta kendisidir: “Çünkü hesabda cebir muhakemât-ı hesabiye'nin gayet faal ve amîk kılacağı efkâr-ı tullâbı bilakis pek âtıl ve sathî bırakır”. Yani hesap öğretiminde cebirsel işlemlerle problem çözmek her ne kadar bazı kolaylıklar sağlıyormuş gibi görünse de, gerçekte akıldan hesap yapmayı (muhakemât-ı hesabiye) büsbütün zorlaştırır. Öğrencinin zihni aktif olacağına pasifleşir, derin düşünceğine yüzeysel düşünür. Bu sebeple Mehmed İzzet, faiz, iskonto vb. bazı problemler dışında “muhakeme-i hesabiye”nin dışına çıkmaz. Hesap konusunun teorisini uygulamadan ayırmaz; her kuralın dayandığı teoriyi ve akıl yürütmeyi bazı uygulamalar takip eder.¹⁸⁷

Kitabın içerdiği hesap konularına bakacak olursak, dört ana bölüme ayrıldığını görürüz. Bunlar sırasıyla tam sayılar ve dört işlem, asal sayılar teorisi ve uygulaması, ondalık kesirler ve ondalık sayılar ve orantı ve uygulamasıdır. *İlm-i Hesab* kitabının baskısı tükenince yaklaşık 3 yıl sonra ikinci baskısı yayınlanmıştır.¹⁸⁸ Mehmed İzzet, ikinci baskıyı hazırlarken genel işlemlere ait uygulamalar ve problemler açısından kitabı biraz daha genişlettiğini ifade eder. İkinci baskı da, birinci baskıyla aynı ana bölümleri içerir.

İlk baskıyı 1923'te gören *Ameli Yeni İlm-i Hesab* ise Mehmed İzzet'in “Mekâtib-i Sultânîyenin altıncı sınıfı” ile Dârümuallimîn ve Dârümuallimâtta okutulmak üzere yayınladığı bir diğer hesap kitabıdır. Üzerinde “Ankara Maarif Vekâletince” kabul edildiği ve yazarın Mekâtib-i Sultânîye'nin yedinci ve sekizinci sınıflar için yazdığı diğer hesap kitaplarıyla bir seri oluşturduğu bilgisi vardır.¹⁸⁹ Yedi bölümden oluşan kitabın ilk iki bölümü sayılar konusunun başlangıç bilgilerine, kuvvet ve üs kavramlarını da içerecek şekilde dört işlem bahislerine ayrılmıştır. Bu iki bölümün, daha önceki sınıflarda işlenen konuları tekrar etmeye yönelik olduğu görülmektedir. Bunları takip eden ve sayıların özelliklerini açıklayan üçüncü bölümde, bölünebilme kuralları (2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11 ve 25 ile bölünebilme), ortak

¹⁸⁷ A. e., s. 5-7.

¹⁸⁸ Mehmed İzzet, *İlm-i Hesab (İdâdiler)*, 2. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, H. 1332/M. 1914, 522 sayfa.

¹⁸⁹ Mehmed İzzet, *Ameli Yeni İlm-i Hesab*, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1923, 344 sayfa.

bölenlerin en büyüğünü bulma, asal çarpanlara ayırmak; dördüncü bölümde kesirler ve kesirlerle dört işlem yapma; beşinci bölümde ondalık kesirler ve dört işlem yapma; altıncı bölümde karekök, bir sayının onda bir, yüzde bir ve binde bir hata ile karekökünü hesaplamak, ondalık kesrin karekökünü almak anlatılmıştır. “Metre usulü” başlığını taşıyan son bölümde birçok konu işlenmiştir. Bunların başında metrik sistem gelir: Uzunluk, yüzey, hacim, ağırlık ölçü birimleri, bunların taksimatı, okunuş ve yazılışları; üçgen, daire yamuk gibi basit geometrik şekiller ve bunların çevrelerinin bulunması gibi bazı uygulamalar; küp, silindir, koni, küre, bunların hacim ve çevrelerinin hesaplanması yer almaktadır. Ayrıca yine aynı bölümde eski Osmanlı ölçüleri, paraları ve bunlarla ilgili uygulamalar; zamanın ölçülmesi bahsinde takvimler ve takvim türleri, eski ve yeni ölçülerin birbirine çevrilmesi, faiz kaidesi, iskonto kaidesi, şirket kaidesi gibi hesabın ticarete uygulanmasıyla ilgili konular anlatılmış ve problemler çözülmüştür. Son bölümün bu çeşitliliği, kitabın “Ameli” başlığına uygun olarak hesap konusunun yöntemlerini olabildiğince geniş ve gündelik hayat ya da iş hayatında karşılaşılabilecek durumlara uygulamaya yönelik olmasındandır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, *Ameli Yeni İlm-i Hesab*, iki baskı daha yapmıştır. Kitabın ikinci baskısında bu kez “liselerin birinci senesine mahsus” olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁰ İkinci baskı, birinci baskıdan bazı ufak tefek farklılıklar göstermektedir. Bunların bir kısmı dil ile ilgilidir. Örneğin, ilk baskıda Osmanlı madeni paralarından bahseden bölümün başlığı “Osmanlı meskûkâtı” iken, ikinci baskıda Osmanlı yerine “Türk” denmiş, benzer bir şekilde “eski ve yeni mikyasların yekdiğerine tahvili” bölümünün adı ikinci baskıda “Türkiye’de müstamel mikyaslar” olmuştur.¹⁹¹ İçerik açısından tek kayda değer değişiklik ise birinci basımda bir sayının onda bir, yüzde bir ve binde bir hata ile karekökünü hesaplamak, ondalık kesrin karekökünü almaktan bahseden altıncı kısmın, ikinci baskıdan çıkarılması ile yapılmıştır. 1927 tarihli üçüncü baskıda kitabın “ilk mektepler tahsilini bitirmiş olan talebeye mahsus” olduğu lise derslerini takip edecek olanlar için de bir hazırlık kitabı olduğu belirtilmiştir. Kapak bilgilerinde ise, liselerin birinci sınıfına ve buna ek

¹⁹⁰ Mehmed İzzet, *Ameli Yeni İlm-i Hesab*, 2. bs., İstanbul, Kanaat Kitabhanesi, 1925, 359+7 sayfa.

¹⁹¹ A. e., s. 258, 264.

olarak erkek ve kız muallim mektebi öğrencilerine yönelik olduğu ve Maarif Vekâleti Milli Talim ve Terbiye dairesince okullarda okutulmak üzere kabul edildiği ifade edilmiştir.¹⁹² Üçüncü baskı, ikinci baskıya oldukça benzerdir.

Yazarın, liselerin birinci sınıfına yönelik ulaşabildiğimiz son kitabı ise 1928 tarihini taşımaktadır. *Orta Mekteplere Mahsus Hesab Dersleri* adlı bu kitabı Hasan Fehmi ile ortak olarak yazmışlardır. “1340 tarihli orta mekteplere mahsus resmi programın zeyline tevfiikan” yeni tarzda kaleme alındığı belirtilen bu eser, Talim ve Terbiye Heyeti tarafından orta mektep ve muallim mekteplerinde okutulmak üzere ders kitabı olarak kabul edilmiştir.¹⁹³ Yukarıda ele aldığımız daha önceki yıllara ait lise bir ders kitaplarıyla karşılaştırıldığında, içeriğinin daha hafif ve sayfa sayısının da çok daha az olduğu görülmektedir.

Mehmet İzzet’in liseler için yazdığı bir diğer kitap serisi ise *Yeni İlm-i Hesab* başlığını taşır. Bu seri içinden ulaşabildiklerimizden birinin; lise ikinci sınıflara yönelik olan ve 1926’da dördüncü basımı gören *Yeni İlm-i Hesab*’ın ilginç bir önsözü vardır.¹⁹⁴ Daha önce ele aldığımız kitaplarında olduğu gibi, burada da Mehmed İzzet matematik tedrisatında izlenecek yöntemin önemine bir vurgu yapar. Zamanın ya da asrın gerektirdiği toplumsal ihtiyaçlara uygun bir matematik eğitimi verilmesi gerektiğine dikkat çeken yazar, okuyucuya adres olarak Avrupa’yı değil Amerika’yı gösterir.¹⁹⁵

“Zamanımızda Amerika hayatı kâmilan faal ve amelî olmak gayesindedir. Yani bu hayat tamamıyla iş hayatıdır. Avrupa efkâr-ı umûmiyesi de asırlardan beri me’lûf oldukları eski hayata hâtime vererek bu asrın her tarafında tevlîd ve ihtisâs eylediği yeni hayata temessül etmek ve artık köhneleşmiş ve faydasız bir hale gelmiş olan bazı âdât ve sevâikini terk ile şimdiki asr hayatının icâbât ve zaruriyetine tevfiik hareket eylemekle meşgul olduklarına şüphe edilemez.”

¹⁹² Mehmed İzzet, *Ameli Yeni İlm-i Hesab*, 3. bs., İstanbul, Türk Matbaası, 1927, 317 sayfa.

¹⁹³ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, *Orta Mekteplere Mahsus Hesab Dersleri*, İstanbul, Necim İstikbal Matbaası, 1928, 96 sayfa.

¹⁹⁴ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hesab (Lise ikinci sınıf)*, 4. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1926, 488 sayfa.

¹⁹⁵ A. e., s. 4-5.

Mehmed İzzet Amerika kökenli olup Avrupa'nın da benimsediğini söylediği ve iş hayatını merkeze alan bu yaklaşımı, müfredatın sınırları içerisinde kalarak, özellikle örnek soru ve problemler bölümünde uygular. Kitabında, toplumsal, iktisadi, sanayi, ticari ve ziraat alanlarına yönelik uygulamalara yer vermeye çalışır. Örneklerinde, o sıralarda geçerli olan eşya fiyatlarını kullanır; bunları “pazar ve satış mahallerinden ve iktisadiyat sahalarında hâkim olan fiyatlardan” seçer.¹⁹⁶ Kitabın içeriği, *Ameli Yeni İlmi Hesab* ile oldukça benzerdir, hatta temel olarak aynı konu başlıklarını içerir. Farklı olarak, *Yeni İlmi Hesab*'ta karekök ve küp kök alma konusu yer alır.

Yeni İlmi Hesab serisinin lise üçüncü sınıflar için yayınlanan 1926 tarihli kitabı ise şimdiye değin ele aldığımız kitaplarından daha farklı ve daha ileri düzeydedir. Konular, müfredata uygun şekilde, ağırlıklı olarak hesabın ticarete uygulanmasına ayrılmıştır. Problemler hesap ve basit şekilde cebir kullanılarak çözülmüştür. Bu nedenle kitap “İlmi Hesab ve Cebir” başlıklı bir bölümle başlar. İkinci bölümü hesabın ticarete uygulanmasını konu olur. Üçüncü bölümde ise borsa ve menkul kıymetler anlatılır. Özetle, kitap ticaret matematiği öğretmek amacıyla kaleme alınmıştır.

2.1.2. Geometri Ders Kitapları

Mehmed İzzet'in yayına hazırladığı ders kitaplarına bakıldığı zaman, hesap kitaplarından sonra en çok yer tutan eserlerin geometri sahasında olduğu görülür. *Hendesede İlk Adım*, *Yeni Ameli Hendese* gibi başlıklar taşıyan kitaplarında – en azından ulaşabildiklerimizde – hesap kitaplarının girişinde yaptığı gibi uzun değerlendirmeler yapmadığı fark edilir. Kitaplar, önsöz olmaksızın doğrudan metin kısmıyla başlar. Burada bazı geometrik şekillerin, terimlerin ve kavramların tanımları ile açıklamalarına yer verilir. Konular bol örnek soru çözümü ile zenginleştirilir. Ayrıca, diğer pek çok çalışma sahasında yaptığı gibi geometride sahasında kaleme

¹⁹⁶ Kitapta sorulan sorulardan iki örnek verecek olursak: “Biri 0,750 ve diğeri 0,800 ayarda iki külçeden müsavi mikdar alınarak eritilmiştir. Yeni halitanın ayarı nedir?”. “Bir tüccar her biri 150 kiloyu havi iki sandık çay almış ve hepsine 480 lira para vererek sandıklardan biri ötekinden 60 lira fazlaya mal olmuştur. Tacir kantarı yani 100 kilosu 150 liraya gelmek ve bunda 45 kilo birinci cins çay bulunmak üzere bir terkiib yapmak istiyor. İkinci çaydan ne kadar almalıdır?” A. e., s. 479, 478.

aldığı makalelerinde de bazı bilim insanlarının adını anmış, kısaca çalışmalarından bahsetmiş ya da onlardan alıntılara yer vermiştir. Ekseriyetle Leibniz ve Fermat’ın matematik hakkındaki düşüncelerine; Lobaçevski, Bolyai, Riemann ve Beltrami’nin çalışmalarından bahsedilmektedir.¹⁹⁷

Mehmed İzzet, geometri konusunda 19 civarında ders kitabı yayınlamıştır. Bu kitapların tamamı öğrenciler için hazırlanmıştır. Yayımlanan eserlerinin yaklaşık neredeyse tümünü Hasan Fehmi ile birlikte kaleme almıştır. Bu bölümde öncelikle ilköğretim için hazırladığı geometri kitaplarına değineceğiz. Bunlar arasında ulaşabildiğimiz en eski tarihli olanı Mehmed İzzet’in ilkokulların altıncı sınıflarında okutulması için yeni tarzda kaleme aldığı 1923 tarihli *Yeni İlm-i Hendese* kitabıdır. Kitabın ilk sayfasında, ilkokulların üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflarında okutulan hendese kitaplarıyla bir bütünlük oluşturduğu ve bunun “dördüncü kitap” olduğu belirtilmektedir. *Yeni İlm-i Hendese*’de geometrik yüzeyler, düzgün olmayan yüzeyler, çizgiler, üç boyutlu geometrik cisimler ve arazi ölçümleri gibi konular birçok geometrik çizim eşliğinde anlatılmıştır.¹⁹⁸

1931’de yayınlanan *Hesap Muallimi* adlı kitabın son sayfasındaki “Kanaat Kütüphanesinin Yeni Riyaziyat Külliyyatı Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi” başlıklı reklama göre ise Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi’nin ilk ve ortaokullar için beraber yazdıkları geometri kitapları aşağıdaki gibidir.¹⁹⁹

<i>Hendesede İlk Adım</i>	Dördüncü sınıf Beşinci Sınıf	İlk Mektepler
<i>Yeni Hendese</i>	Birinci sınıf İkinci sınıf	Orta Mektepler
<i>Yeni Hendese-i Mücesseme</i>	Üçüncü sınıf	Orta Mektepler

Tablo 2.3: Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi’nin ilkokul ve ortaokullar için hazırladıkları geometri kitapları.

¹⁹⁷ Yurtoğlu, a. g. y., s. 101-102.

¹⁹⁸ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Hendese*(Lise altıncı sınıf), İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1339/M. 1923, 64 sayfa.

¹⁹⁹ Mehmed İzzet, *Hesap Muallimi*, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1931, 390 sayfa.

Yukarıda bahsedilen *Yeni İlm-i Hendese* haricinde, ilkokullar için kaleme alınan diğer eserler tabloda da görüleceği *Hendesede İlk Adım* adıyla yayınlanmıştır. Bu isimle yayınlanan kitaplar ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında okutulmak için hazırlanmıştır.

Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi, ortak yazdıkları geometri kitaplarının neredeyse tamamını 1924'te yürürlüğe giren Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'ndan sonra yayınlamıştır. 1924 programına göre geometri dersi dördüncü sınıfta haftada bir saat, beşinci sınıfta haftada iki saat olarak işlenecektir. Programa göre dersler yalnızca teorik olarak anlatılmayıp, bazı malzemelerden okulun uygun görülen yerlerine üç boyutlu olarak maketler inşa edilecek ya da geometrik şekiller çizilecektir. Öğrenciler, öğrendikleri konuları okul bahçesinde ve sınıfta pratik olarak uygulayacaktır. 1924 sonrası dördüncü sınıflarda uygulanan geometri programı, 1913 yılında hazırlanan eğitim programının ilkokul üçüncü sınıfları ile aynıdır.²⁰⁰

Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi'nin dördüncü sınıflar için kaleme aldığı ve ilk olarak 1927'de basılan *Hendesede İlk Adım* ağırlıklı olarak nokta, doğru, yüzey gibi geometri ile ilgili temel kavramları, iki boyutlu ya da üç boyutlu geometrik şekilleri, bunların nasıl çizileceğini anlatmaktadır. Kitap paralel doğrulara demiryolu raylarını, dikdörtgenler prizmasına kalem kutusunu ya da silindire merdaneyi örnek göstererek öğrencinin etrafındaki nesnelerle bilinen geometrik şekiller arasındaki bağlantıyı gösteren birçok örnek içermektedir.²⁰¹ Bu eser 1928, 1935 ve 1936 yıllarında üç baskı daha yapmıştır. Bu baskılarda bir değişikliğe gidilmemiştir.²⁰²

İlkokul beşinci sınıf müfredatında da öğrencilerin, öğrendikleri bilgileri okul bahçesinde pratik olarak uygulamaları istenmiştir. İlkokul beşinci sınıflarda okutulmak için kaleme alınan *Hendesede İlk Adım*'da 1927'de basılmıştır. Kitapta

²⁰⁰ Aslan, Olkun, **a. g. y.**, s. 999.

²⁰¹ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf)**, 1. bs., İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1927, 94 sayfa.

²⁰² Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf)**, 2. bs., İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1928, 95 sayfa; Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf)**, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1935, 95 sayfa; Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf)**, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1936, 95 sayfa.

mesafe tahmini ve ölçüler, cetvel, pergel ve şakul kullanmak, açı ölçmek gibi uygulamalar, üçgen, kare, dikdörtgen, paralelkenar, eşkenar dörtgen, daire, çokgenler gibi geometrik şekiller, bir doğruya paralel ve dik doğrular çizmek, dairenin çevresini bulmak, küp, dikdörtgenler prizması, üçgen prizma, silindir, koni ve küre gibi üç boyutlu cisimler anlatılmaktadır.²⁰³ Bu eserin 1935 yılında yeni bir baskısı daha yapılmıştır. Bu baskıda kitabın içeriği değişmemiştir.²⁰⁴

Resim 2.7: *Hendesede İlk Adım (İlkokul beşinci sınıf)* adlı kitapta geometri şekillerini gösteren bölüm. (Kaynak: Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul beşinci sınıf)**, s. 1.)

Yukarıda verdiğimiz tabloya göre Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi'nin ortaokullarda okutulması için kaleme aldığı 3 kitap bulunmaktadır. Bu serideki birinci sınıflar için hazırlanan esere ulaşamadık. Bu nedenle yalnızca ikinci ve üçüncü sınıflar için hazırlanan eserleri inceleyebileceğiz. Ortaokulların ikinci sınıfları için hazırlanan *Yeni Hendese*'de pergel, gönye ve cetvel kullanımı, teğet doğrusu, dörtkenarlı şekiller, müsellesin zaviyeleri mecmuu, bir mihvere (nokta, ağırlık merkezi, eksen), nazaran tenazur (simetri), dikme ve mailler (eğik, eğri) gibi

²⁰³ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul beşinci sınıf)**, İstanbul, İkdam Matbaası, 1927, 174 sayfa.

²⁰⁴ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul beşinci sınıf)**, İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1935, 183 sayfa.

konular anlatılmaktadır.²⁰⁵ 1935 baskısını incelediğimiz bu eserin adı *Yeni Hendese*'dir.²⁰⁶ *Yeni Hendese*'de oran, orantı, Thales teoremi, benzer şekiller, orta oranlı olan hattın çizilmesi, 0 ile 90 derece arasındaki açılarının sinüs, kosinüs, tanjantlarının tanımları, hacim ölçüsü, piramit, muntazam çokgenler, yükseklik hesaplama, küre, silindir, küp, prizma, yüzey ölçümü, benzeyen iki üçgenin yüzeyleri arasındaki oran, dörtgen cisimler gibi konular anlatılmaktadır.²⁰⁷ Ortaokulların ikinci ve üçüncü sınıfları için hazırlanan bu kitabın hangi eğitim programına göre yazıldığı, kitaplarda belirtilmemiş olmakla beraber, kitabın içeriğini göz önünde bulundurursak, 1924 programına göre hazırlanmadığı anlaşılmaktadır.²⁰⁸

Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'ndan sonra toplanan II. Heyet-i İlmiye toplantısında, ilk ve ortaokullarda geometri dersi için ders kitabı olarak kullanılmasına izin verilen eserler arasında Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi'nin kaleme aldıkları kitaplar bulunmamaktadır.²⁰⁹

Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi'nin ilk ve ortaokullar için hazırladığı kitaplar haricinde, liselerde okutulması için 2 tane hendese kitabı hazırladığı görülmektedir. Bu eserlerden lise birinci sınıflarda okutulması için hazırlanan *Hendese* adlı eserde ölçü, orantı, hacim ölçüleri, Thales teoremi, sinüs, kosinüs, tanjant, piramit, silindir, geometrik şekiller, ters açılar, açı ölçüsü, doğru parçası, yüzey ölçümleri, ölçü ve uzunluk birimleri, küp, yükseklik hesaplama gibi konular anlatılmıştır.²¹⁰ Lise ikinci sınıflarda okutulması için hazırlanan eserin adı ise *Mücessem Hendese*'dir. Bu eserde oran, orantı, hacim ölçüleri, sinüs, kosinüs, tanjant, piramit, silindir, geometrik şekiller, dönel cisimler, izdüşümü çizimi, yüzey ölçümleri, ölçü ve uzunluk birimleri,

²⁰⁵ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Yeni Hendese (Ortaokul ikinci sınıf)**, İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1936, 166 sayfa.

²⁰⁶ Bu iki eserin aynı eser olup olmadığı konusunda net bir şey söyleyemesek de bir hususa dikkat çekmek gerekir. Daha önce 1931'de basılan *Hesap Muallimi* adlı eserdeki listede *Hesaba Dersleri* adında eserlerin adı geçmekteydi. Ancak basılan eserlerin başlığının *İlmekteplere Hesab Dersleri* olduğu görülmekteydi. Aynı değişikliğin hendese kitapları için de olduğu görülmektedir.

²⁰⁷ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Yeni Hendese**, 3. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1935, 231 sayfa.

²⁰⁸ Aslan, Olkun, **a. g. y.**, s. 1001, 1002.

²⁰⁹ **A. e.**, s. 1003.

²¹⁰ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendese (Lise birinci sınıf)**, 2. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1935, 308 sayfa.

mikâp, yükseklik hesaplama gibi konular anlatılmıştır. Eserin sonunda ise hendesede kullanılan terimlerin Fransızcadaki karşılıkları verilmiştir.²¹¹

Son olarak, Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi'nin birlikte tercümesini yaptıkları bir geometri kitabına değinmek gerekmektedir. Bu eserin sona bırakmamızın nedeni, bir plan dâhilinde hazırlanan eserleri, birlikte vermek, çeviri eseri ise ayrıca incelemektir. 1927 yılında Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi'nin beraber Johns Clements'in bir eserinin çevirisini yapmışlardır. *Yeni Hendese* adıyla Türkçeye tercüme edilen eser üç cilt olarak yayınlanmıştır. *Yeni Hendese*'nin birinci cildi, muallim mektepleri, liseler ve orta mekteplerin birinci devre birinci sınıflarında; ikinci cildi, muallim mektepleri, liseler ve orta mekteplerin birinci devre ikinci sınıflarında; üçüncü cildi, muallim mektepleri, liseler ve orta mekteplerin birinci devre üçüncü sınıflarında okutulmak için hazırlanmıştır.²¹² Burada bir nokta dikkat çekmemiz gerekmektedir. Bu çeviri eserler yine aynı yıl, *Yeni Hendese-i Mücesseme* adı altında tekrar yayınlanmıştır. Ancak bu baskıların, Kitabhane-i Hilmi'de değil, Devlet Matbaası'nda yapıldığı görülmektedir. Bu kitaptaki kısa eser listesinde eserin adı *Yeni Hendese* olarak geçerken, kitabın kapağında *Yeni Hendese-i Mücesseme* yazdığı görülmektedir.²¹³ İlk bakışta farklı eserlermiş gibi görünse de, iki farklı matbaada basılan bu eserlerin içeriğine göz attığımızda tamamen aynı oldukları görülür. Bu noktada, birinci devre üçüncü sınıflar için basılan eserlere ulaşabildiğimiz için, iki eseri, yani *Yeni Hendese* ve *Yeni Hendese-i Mücesseme*'yi karşılaştırmak doğru olacaktır.

1927'de basılan hem *Yeni Hendese* hem de *Yeni Hendese-i Mücesseme*'nin ilk sayfasında “Muallim mektepleriyle lise ve orta mekteplerin birinci devre üçüncü sınıflarına mahsustur” ibaresi yer almaktadır. *Yeni Hendese*'de anlatılan konular şunlardır: Diğer bir hatla 90 derece açı yaparak birleşen dikmeler ile bunun yüzeyi,

²¹¹ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Mücessem Hendese (Lise ikinci sınıf)**, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1936, 240 sayfa.

²¹² Johns Clement, **Yeni Hendese**, C. 1, İstanbul, Çev. Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, Kitabhane-i Hilmi, İstanbul, 1927, 240 sayfa; Johns Clement, **Yeni Hendese**, C. 2, İstanbul, Çev. Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, Kitabhane-i Hilmi, İstanbul, 1928, 162 sayfa; Johns Clement, **Yeni Hendese**, C. 3, İstanbul, Çev. Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, Kitabhane-i Hilmi, İstanbul, 1927, 147 sayfa.

²¹³ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Yeni Hendese-i Mücesseme**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1927, 147 sayfa.

düzlem açısı, paralel açı, dik açı, prizma, yüzeyler, silindir ile yüzeyi, küre ile yüzeyi, konik ile yüzeyi ve düzlem. *Yeni Hendese-i Mücesseme*'de de tamamen aynı konular anlatılmış, aynı örnek sorular çözülmüştür.

2.1.3. Cebir Ders Kitapları

Mehmed İzzet'e göre cebir, matematiğin okunabilmesine ve yazılabilesine olanak veren şeydir; matematiğin dilidir. Cebir olmadan matematiğin var olması mümkün değildir. Cebir, matematiğin en geniş ve zor kullanım alanını oluşturur.²¹⁴ Cebirin önceleri başlı başına bir bilim olarak görüldüğünü, ancak bu görüşün artık değiştiğini, onun hesap ilmiyle bir birlik teşkil ettiğini ve bunun bir anlamda zorunlu olduğunu öne sürer. Mehmed İzzet'e göre cebirin, dört işlem gibi temel hesap bilgilerinden hemen sonra öğrenilmesi daha faydalıdır.²¹⁵

Mehmed İzzet'in cebir alanında yayınladığı ders kitaplarının sayısı, tekrar baskılarıyla beraber 26'yı bulmaktadır. Bu eserlerin bir tanesini Mehmed Emin Kalmuk²¹⁶ ile birlikte hazırlamıştır. Önsözlerinden yola çıkacak olursak, tamamının telif eser olduğunu öne sürebilir. Ders kitaplarının ikisini öğretmenlerin kullanımı için hazırlamıştır, diğerleri ise öğrencilere yöneliktir.

Mehmed İzzet'in, öğretmenlerin derslerinde kullanması için yardımcı kaynak olarak hazırladığı ilk kitabı, *Cebir Muallimi* adıyla 1901'den önce iki baskı yapmıştır. Bunlardan birinci baskının ne zaman yapıldığını bilemesek de ikinci baskının 1899'da yapıldığını tespit edebilmekteyiz.²¹⁷ Ancak bu baskılara ulaşamadığımız için 1901'de yayınlanan üçüncü baskıya başvuracağız. Lise

²¹⁴ “İlm-i cebir lisan-ı umumi-i riyâziyedir. Ulûm-ı riyâziyenin kıraat ve kitabeti ancak ulûm-ı cebir sayesinde mümkün olur.” Mehmed İzzet, “Ulûm-ı Riyâziye ve İlm-i Cebir”, *Dârüşşafaka*, S. 4, R. 1 Eylül 1325/M. 14 Eylül 1909, s. 148, 149.

²¹⁵ Mehmed İzzet, *Cebir Muallimi*, 3. bs., İstanbul, Karabet Matbaası, H. 1319/M. 1901, 431+4 sayfa, s. 5.

²¹⁶ Kitap kapağındaki bilgilerde yazar Mehmed Emin'in Telgraf mühendisi olduğu ve Dârüşşafaka'da cebir-i âlâ ve hendese muallimliği yaptığı belirtilmiştir. Bu bilgiler bize Mehmed Emin'in, Mehmet Emin Kalmuk olduğunu işaret etmektedir. Mehmet Emin Kalmuk, 1869'da İstanbul'da doğmuştur. Dârüşşafaka'dan mezun olduktan sonra Paris'te eğitim görmüş ve yurda döndüğünde PTT'de çalışmıştır. Mehmet Emin bu görevinin haricinde Yüksek PTT Mektebi, Mühendis Mektebi ve Askeri Fen Tatbikat Mektebi'nde dersler vermiştir. Ordinaryüs Profesör Doktor unvanı da alan Mehmet Emin, 20 Mart 1954'de vefat etmiştir. Altun, a. g. e., s. 86.

²¹⁷ Mehmed İzzet, a. g. e., s. 4.

öğretmenlerine yönelik bu kitapta her bölüm önce kısa bir konu anlatımıyla başlar, ardından soru çözümüne geçilir. Kitabın hangi sınıfların cebir dersine yardımcı olması için hazırlandığı hususunda bir bilgi verilmemiştir. Mehmed İzzet'in varlığından haberdar olup ulaşabildiğimiz bir diğer öğretmen kitabı, yine *Cebir Muallimi* adıyla 1925'te basılmıştır.²¹⁸ Bu kitap liselerin üçüncü sınıfı ile kız ve erkek muallim mekteplerinde öğretmenlerin derslerinde kullanması amacıyla hazırlanmıştır. Kitabın tamamı soru çözümlerine ayrılmıştır. Şöyle ki; lise üçüncü sınıfların öğrencileri için 1923'te yayınladığı *Yeni İlm-i Cebir* adlı kitapta “Emsile ve Mesail” başlığı altında öğrencilere ödev mahiyetinde verilen bazı sorular vardır.²¹⁹ Öğretmen kitabında ise önce bu sorular verilir ardında sorunun çözümü gösterilir.

Mehmed İzzet, öğretmen kitaplarının öğrencilerin elinde bulunmasının zararlı olduğuna yönelik görüşe katılmadığı ifade eder. Avrupa'daki ders kitapları için mutlaka bir öğretmen kitabı da hazırlandığını belirten yazar, Türkiye'de bunun olmamasını bir eksiklik olarak görür. Böyle kitapların hem öğretmenlere hem de öğrencilere çok faydalı olduğunu dile getirir. Bir öğrencinin ders kitabındaki matematik sorusunu çözmeye çalışıp çözmemesi halinde ya da cevabını kontrol etmek istediğinde öğretmen kitaplarına müracaat etmesinin oldukça yararlı olduğunu düşünür.²²⁰

Kaynaklardan ve kataloglardan künyelerini tespit edebildiğimiz kadarıyla Mehmed İzzet'in öğrencilere yönelik yayınladığı ilk cebir kitapları *İlm-i Cebir* başlığını taşır ve bunların sayısı 9 adettir. Bu sayıya tekrar baskılar dâhildir. Yalnızca iki tanesini görme şansımız olan bu kitapların en eski baskısı 1897 tarihli dir. Eseri Mehmed İzzet ve Mehmed Emin Kalmuk birlikte hazırlamışlardır. Kitap taşradaki îdâdîlerin altıncı ve yedinci sınıflarında okutulmak için hazırlanmıştır. İlk sayfasında “Maarif Nezaret-i Celilesinin 6/643 numaralı vaki 3 Teşrinisani 1310 tarihli ruhsat-ı resmisiyle tab olunmuştur” ibaresinden başka, hangi programa göre hazırlandığı

²¹⁸ Mehmed İzzet, **Cebir Muallimi**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1341/M. 1925, 200+1 sayfa.

²¹⁹ Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Cebir (Lise üçüncü sınıf ve öğretmen okulları)**, 5. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1341/M. 1923, 158+1 sayfa.

²²⁰ Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Cebir (Lise üçüncü sınıf ve öğretmen okulları)**, 6. bs., İstanbul, Türk Matbaası, 1927, 246+2 sayfa, s. 6.

gibi bilgiler mevcut değildir.²²¹ Kitapta cebir terimleri, cebir uygulamaları, cebirde kesirler, eşitsizlik, ikinci dereceden denklemler, azami ve asgari,²²² sayı dizileri, geometrik dizi, basit ve bileşik faiz, logaritma konuları öğretilmiştir. Kitabın sonunda kitap boyunca sorulan soruların cevapları verilmiştir.²²³ Bu kitaptan sonra yayınlanan tüm cebir kitaplarını Mehmed İzzet tek başına hazırlamıştır.

Mehmed İzzet'in tek yazar olarak öğrenciler için hazırladığı bir diğer *İlm-i Cebir* kitabının 1904'te yayınlanan üçüncü baskısının üzerinde, Maarif Nezareti tarafından "Umum Mekâtib-i İdâdîye-i Mülkiye'de" okutulmak üzere kabul edildiği yazmaktadır.²²⁴ Mehmed İzzet, *İlm-i Cebir*'i Avrupa'da Fransızca ve İngilizce kaleme alınan önemli matematikçilerin eserlerini kullanarak hazırladığını söylemektedir. Bu eser bir nevi onların uzun bir özeti mahiyetindedir. Kitapta anlatılan konular şöyle özetlenebilir: Cebir terimleri, cebir uygulamaları, cebirde kesirler, eşitsizlik, ikinci dereceden denklemler, azami ve asgarî, sayı dizileri, geometrik dizi, logaritma. Ayrıca eserin sonunda, kitapta geçen matematik terimlerinin Türkçe, Fransızca ve İngilizce mukabillerinin verildiği bir liste bulunmaktadır.

İlm-i Cebir serisi tıpkı önceki kitaplarında olduğu gibi, 1913'ten itibaren başına "Yeni" kelimesi eklenerek, gözden geçirilmiş genişletilmiş baskılarıyla yayınlanmaya devam etmiştir.²²⁵ Kapak bilgilerine göre, dördüncü baskı olduğu belirtilen 1913 tarihli *Yeni İlm-i Cebir* "Mekâtib-i İdâdîye programına" uygun olarak ibaresiyle satışa sunulmuştur. Ancak, hangi sınıflar için hazırlandığına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Kitapta anlatılan konular şöyle özetlenebilir: Pozitif ve negatif sayılar, cebirsel terimler, çok terimli kesirlerin tanzimi, cebir uygulamaları, cebirde toplama, çıkarma ve çarpma işlemleri anlatılmıştır. *Yeni İlm-i Cebir* adıyla yayınlanan bir diğer kitabının da dördüncü baskısı 1914'te yapılmıştır. *Yeni İlm-i*

²²¹ Mehmed İzzet, Mehmed Emin, *İlm-i Cebir (Taşra İdâdîleri altıncı ve yedinci sınıf)*, İstanbul, Karabet Matbaası, R. 1313/M. 1897, 282+3 sayfa.

²²² Asgarî: Bir fonksiyonun eksilirken artışa geçtiği nokta.

²²³ *A. e.*, s. 263-282.

²²⁴ Mehmed İzzet, *İlm-i Cebir (Umum Mekâtib-i İdâdîye-i Mülkiye)*, 3. bs., İstanbul, Karabet Matbaası, R. 1320/M. 1904, 493+11 sayfa. Bu eserin ilk iki baskısına ulaşamadık.

²²⁵ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Cebir (İdâdîler)*, 4. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, R. 1329/M. 1913, 112 sayfa.

Cebir liselerin ikinci ve üçüncü sınıflarında okutulması için hazırlanmıştır. Kitapta logaritma, diziler, logaritma cetvelleri, cebir hesabı, birinci ve ikinci dereceden denklemler gibi konular anlatılmıştır.²²⁶

Mehmed İzzet'in 1923 yılında beşinci baskısı yapılan başka bir *Yeni İlm-i Cebir* adlı eseri ise liselerin üçüncü sınıflarıyla kız ve erkek öğretmen okullarında okutulması için hazırlanmıştır.²²⁷ Bu eserin, yine aynı sınıflarda okutulmak için 1927 yılında altıncı baskıyı yaptığını görmekteyiz. Bu baskı ile 1923 yılında basılan kitap arasında büyük farklar yoktur. Bazı yeni konular eklenmiş ve sorular büyük oranda aynı kalmıştır. Bu kitapta sayfa sayısının arttığı görülmektedir. Kitapta anlatılan konular ise şunlardır: Pozitif ve negatif sayılar, cebir uygulamaları – tatbikat-ı maddiye – cebirsel kesirler, cebirsel ifadeler, bir terimli ve iki terimli kesirlerde toplama, çıkarma ve çarpma işlemi, iki terimli kesirlerde bölme işlemi, birinci dereceden bir ve iki bilinmeyenli denklemler, birinci dereceden çok bilinmeyenli denklemler, diziler, logaritmalar adlı konular anlatılmıştır. Kitapta anlatılan bu konuları, 1924 müfredatı ile karşılaştırdığımızda, büyük oranda benzedikleri görülmektedir. Müfredatta, logaritmalar ve diziler konusu yer almazken, kitapta gösterilmiştir; ayrıca müfredatta yer alan koordinat gösterimleri hakkında kısaca bilgi vermek ve katsayılarla kökler arasındaki bağlantıyı anlatmak konularına,²²⁸ kitapta yer verilmediği görülmektedir. Kitabın girişinde 1924 programına göre yazıldığına dair bir bilgi verilmese de, incelememiz sonucunda, bu programa göre hazırlanmış olduğu yorumunda bulunmak yanlış olmasa gerektir. Ayrıca eserin bu baskısında yeni ortaya atılan bazı düşünceler, zamanın ihtiyaçları ve öğrencilerin seviyesi göz önüne alınarak yeniden yazılmıştır. Hayatın pek çok alanında ihtiyaç duyulabilecek sosyal, iktisadi ve fenni birçok örnek de verildiği ifade edilmiştir. Örneğin,²²⁹

“Bir oda 10 arşun boyunda ve 8 arşun enindedir. Ortasında 6 arşun murabbada bir halı vardır. Döşemenin baki kalan aksamını örtmek için kaç arşun murabba müsemma icab eder?”

²²⁶ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Cebir (Lise ikinci ve üçüncü sınıf)*, 4. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 4. bs., R. 1330/M. 1914, 520+1 sayfa.

²²⁷ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Cebir (Lise üçüncü sınıf ve öğretmen okulları)*.

²²⁸ Aslan, Olkun, *a. g. y.*, s. 1002.

²²⁹ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Cebir*, 6. bs., İstanbul, Türk Matbaası, 1927, 246+2 sayfa, s. 55.

Mehmed İzzet, bu eserde matematik hakkında bazı kayda değer bilgiler vermiştir. 1920'lerdeki matematiğin yaklaşık yarım yüzyıl öncesine göre çok değiştiğini, matematiğin daha çok soyut kavramlardan meydana geldiğini ve bu yüzden de korkulan, anlaşılmaz olarak görülen, heyecanı olmayan ve sınırlı bir uğraş olarak görüldüğünü belirtir. Ancak günümüzde bu düşüncelerin yeri olmadığını, matematiğin iktisattan dini ilimlere, felsefeden sosyolojiye kadar hayatın ve bilimin her alanına derinden etki ettiğinin farkına varıldığının altını çizer. Cebir, önceleri başlı başına bir ilim olarak görülürken, artık bu görüşün değiştiğini; cebirin, hesap ilmiyle bir birlik teşkil ettiğini –hatta bunun zaruri olduğunu- cebir öğreniminin, dört işlem gibi temel hesap bilgilerini öğrendikten sonra hemen öğrenilmesinin daha faydalı olduğunu söyler.²³⁰

2.1.4. Diğer Matematik Ders Kitapları

Matematiksel bilimlerde Mehmed İzzet'in ilgilendiği alanlardan biri de trigonometridir. Yazarın, îdâdî mektepler için hazırladığı ve iki baskı yapmış bir trigonometri ders kitabı vardır. İlk baskısı 1902'de yayınlanan *Fenn-i Müsellesât* adlı eser, kapak bilgilerine göre, Mekâtib-i İdâdîye-i Mülkiye'nin son programına göre kaleme alınmıştır. Eserde îdâdîlerin hangi sınıfında okutulacağına dair herhangi bir bilgi yer almaz.²³¹ Mehmed İzzet, trigonometri kitabının aynı konuda yazılmış diğer eserlerden yöntem açısından tamamen farklı olduğunu öne sürer. Bu farklılık, öğrencilerin konuyu anlamalarını kolaylaştıracak bir tarzda hazırlanmış olması, teoriyi uygulamayla desteklemiş olması, olabildiğince açık ve sade bir dille kaleme alınmış olması gibi pedagojik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Yazdığı diğer matematik kitaplarında olduğu gibi Mehmed İzzet, her bölümün sonunda konuyu pekiştirmek için örnek sorular çözmüştür.²³² Buna ek olarak, metinde geçen Fransızca kavram ve terimlerin Türkçedeki karşılıklarını içeren ufak bir sözlüğe kitabın sonunda yer vermiştir. *Fenn-i Müsellesât*, birinci baskısı tükendiği için dokuz yıl sonra ikinci kez basılmıştır. İkinci baskı II. Meşrutiyet sonrası kaleme alınmış olmanın verdiği serbestlikle, daha önceki baskıda dile getirilmeyen ya da

²³⁰ Mehmed İzzet, *Yeni İlm-i Cebir (Lise üçüncü sınıf ve öğretmen okulları)*, s. 2-6.

²³¹ Mehmed İzzet, *Fenn-i Müsellesât*, 1. bs.

²³² A. e., s. 3.

getirilemeyen ufak bir eleştiriyi de içermektedir. Mehmet İzzet oldukça önemli bulduğu trigonometrinin, memlekette fazla rağbet görmeyen bilimler arasında olduğunu ifade eder. Kitabın önsözünde belirtildiğine göre, kitabının yeni baskısını Avrupa’da en son hazırlanan eğitim programlarına uygun olacak şekilde hazırlamıştır. Buna ek olarak diğer kitaplarının önsözlerinde sıkça yinelediği gibi, uzun yıllar öğretmenlik yapmanın verdiği tecrübeye ve incelemelerine dayandığını, kitabını öğrencilerin anlamasını kolaylaştıracak tarzda kaleme aldığını belirtmeyi ihmal etmez.²³³ Birinci baskıda Mehmed İzzet, geometrinin bir şubesi olarak nitelediği trigonometriyi üçgenlerin açıları ile kenarları arasındaki matematiksel bağlantıları konu alan bir bilim olarak tanımlamıştır. İkinci baskıda ise trigonometriyi geometrik şekillerin en basiti olan bir üçgen parçasının hesap usulünden bahseden bir bilim olarak tarif eder.²³⁴ *Fenn-i Müsellesât*’ın bu baskısında birinci baskıdaki hata ve sevap cetveli yer almaz çünkü baskı hataları metin içinde düzeltilmiştir. Kitabın sonundaki Türkçe – Fransızca sözlük de yeni baskıdan çıkarılmış onun yerine terimlerin Fransızca karşılıklarına metin içerisinde yer verilmiştir. İkinci baskıda, birinci baskıya göre biraz daha fazla şekil kullanıldığını da belirtmek gerekir. Kitapta, temel trigonometrik kavramlar, birim çember, trigonometrik fonksiyonlar, herhangi bir açıyı dar açı ile yazmak, trigonometrik özdeşlikler, toplam ve fark formülleri, açıların çarpımı ve bölümü, logaritma ve trigonometri, trigonometri ve logaritma cetvelleri, trigonometrik denklemler, trigonometri ile üçgen problemlerinin çözümü, uygulama problemleri işlenmiştir.

Mehmed İzzet’in bir diğer ders kitabı, Maliye Mektebi’nin memurin-i hazine sınıfında okutulması için hazırladığı 1910 tarihli *Usûl ve Tâtbiât-ı Riyaziyât-ı Mâliye*’dir. Kitabın yazılma amacı, Osmanlı Devleti ile yabancı devletlerde kullanılan paralar ve bu paraların değişiminde – dönüşümünde kullanmak için gerekli olan temel matematik bilgisini vermek olarak özetlenebilir. Kitapta, madeni paralarda değişimin daha rahat ve iyi yapılabilmesi için de temel bazı konulara değinilmiştir. Sayılar, rakamlar, metre usulü, yüzey ölçüleri, cârî hesap kuralları,

²³³ Mehmed İzzet, **Fenn-i Müsellesât**, 2. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, H. 1329/ M. 1911, 228 sayfa, s. 3.

²³⁴ Karşılaştırma için bkz. Mehmed İzzet, **Fenn-i Müsellesât**, 1. bs., s. 3; Mehmed İzzet, **Fenn-i Müsellesât**, 2. bs., s. 3.

oran, orantı, kare, karekök, asal çarpanlar gibi konuları anlatmıştır. Osmanlı'da kullanılan yerli paraların rayiç bedeli hakkında bilgi verildikten sonra İngiltere gibi yabancı devletlerde kullanılan paralar hakkında da bilgi verilmiştir. Osmanlı'da kullanımda olan paraların, bir başka para cinsine nasıl çevrileceğini ya da nasıl değiştirileceğine değinilmiştir.²³⁵ Mehmed İzzet, bu kitabı, 1912 ile 1924 yılları arasında 6 yıl olarak Maliye Mektebi'nin hazine memuru yetiştiren üçüncü sınıflarda okutmuş olabilir. Bu konuda net bir bilginiz olmasa da, Dârüşşafaka'da fenn-i mihanik dersini vermeye başladığı yıllarda, kendi kitabını derste okuttuğunu biliyoruz. Buradan yola çıkarak, yine kendi kitabını, bahsedilen üçüncü sınıflarda okutmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

Mehmed İzzet'in Hasan Fehmi ile ortak olarak kaleme aldığı *Bakalorya Rehberi*, 1930'da iki cilt olarak yayınlanmıştır. Bu kitap, matematik ve fizik derslerinden bitirme sınavına girecek olan lise, ortaokul ve muallim mektepleri öğrencilerine yönelik olarak hazırlanmıştır. *Bakalorya Rehberi*'nin birinci cildi, "kaide ve düsturlar ve tatbikat" alt başlığını taşımakta olup sekiz bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm "kaideler ve düsturlar", ikinci bölüm "cebiri", üçüncü bölüm "hendese", dördüncü bölüm "müsellesât", beşinci bölüm "mihanik", altıncı bölüm "kozmozgrafiya", yedinci bölüm ise "fizik" başlığını taşımaktadır. Matematik ve geometri ile ilgili bölümlerde bütün konular işlenmiştir. Kozmozgrafiya bölümünde, paralel-meridyen hesaplama, tarihi takvimler, mevsimler, gece ve gündüz süreleri, dünya, ay, güneş, gezegenler hakkında bilgi verilmiştir. En son bölümde elektrik terimleri, kuvvetler, hidrostatik, gazlar, suyun kaldırma kuvveti, hararet, rutubet, elektroliz, optik, fotometri, aynalar anlatılmıştır. Tüm bu konular hakkında teorik bilgi verildikten sonra bir iki örnekle anlatılan konu pekiştirilmiş ve bolca şekil kullanılmıştır.²³⁶ *Bakalorya Rehberi*'nin ikinci cildinin başlığı *Riyâziye Bakalorya Rehberi*'dir. "Mes'eleler ve Tatbikat" alt başlığını taşıyan ikinci cildinde anlatılan konular dokuz bölümde işlenmiştir. Birinci bölüm "hesap ve cebiri birinci devre ve muallim mektepleri", ikinci bölüm "hendese birinci devre ve muallim mektepleri",

²³⁵ Mehmed İzzet, **Usûl ve Tâtbiât-ı Riyaziât-ı Mâliye**, 1. bs., İstanbul, Matbaa-ı Kadir, H. 1328 /M. 1910, 288+1 sayfa.

²³⁶ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Bakalorya Rehberi**, C. 1, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1930, 356 sayfa.

üçüncü bölüm “lise: 9, 10, 11 fen ve 11 edebiyat cebir”, dördüncü bölüm “lise: 9, 10, 11 fen ve 11 edebiyat hendese”, beşinci bölüm “lise 11 fen nazari hesap”, altıncı bölüm “lise 11 fen müsellesât” yedinci bölüm “lise 11 fen mihanik, sekizinci bölüm “lise 11 fen ve edebiyat kozmografya”, dokuzuncu bölüm “lise: 9, 10, 11 fen ve 11 edebiyat fizik ve kimya” başlıklarını taşır. Bu son bölüm tercümedir ve Ahmed Orhan tarafından çevrilmiştir. Ancak kimden çevrildiği belirtilmemiştir. Bu cilt tamamen soru çözümüne ayrılmıştır.²³⁷

2. 2. MATEMATİK, FELSEFESİ VE TARİHİ

Mehmed İzzet’in matematik felsefesi ve matematik tarihi hakkında kaleme aldığı bazı yazıları vardır. Bunlar çoğunlukla 1909-1910 senelerinde *Dârüşşafaka* dergisinde ya da 1930’larda *Talebe Mecmuası*’nda yayınlanmıştır.²³⁸ Aslen öğrencileri bilgilendirmek amacıyla yazdığı/tercüme ettiği bu makaleler içinde *Talebe Mecmuası*’nda yayınlanmış olanlar genellikle, verdiği konferansların ya da açılış derslerinde yaptığı konuşmaların metinleridir. Bunun yanı sıra gerek diğer yazılarında gerek matematik ders kitaplarının önsözlerinde matematiğe ve uygulama alanlarına dair fikirlerine rastlamak mümkündür. Bütün bu yazıları toplu olarak değerlendirip onun yıllar boyunca değişmeyen ve kendi içinde tutarlılık gösteren bir matematik anlayışına sahip olduğunu ileri sürmek zordur. Nitekim kendisi de, matematiğin yaklaşık yarım yüzyıl öncesine göre çok büyük değişiklikler geçirdiğini söyler. Matematiğin geçmişte daha çok soyut kavramlardan meydana gelen ve bu yüzden de korkulan, anlaşılmaz olarak görülen, heyecanı olmayan ve sınırlı bir uğraş olarak algılandığını belirtir. Ancak günümüzde bu düşüncelerin yeri olmadığını, matematiğin iktisattan dini ilimlere, felsefeden sosyolojiye kadar hayatın ve bilimin her alanına derinden etki ettiğinin farkına varıldığını vurgular.²³⁹

Mehmed İzzet matematik felsefesi olarak kategorize edebileceğimiz yazılarında, matematiğin tanımı, temel konuları, kapsamı, bilimler arasındaki yeri,

²³⁷ Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Bakalorya Rehberi**, C. 2, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1930, 240 sayfa.

²³⁸ Dârüşşafaka dergisinde konu ile ilgili yazılarının kısa içerikleri için bkz. Yurtoğlu, **a. g. y.**, s. 98-105.

²³⁹ Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Cebir**, İstanbul, Türk Matbaası, 1927, s. 3.

matematiksel bilimlerin sınıflandırılması, bazı matematik terim ve kavramlarının açıklanması gibi konulardan bahseder.

Bilimlerin sınıflandırılması ve matematiğin bu sınıflandırmadaki yeri hakkında Mehmed İzzet'in 1909'da yayınlanmış "Ulûm ve Fünûn" başlıklı yazısında²⁴⁰ onun erken dönemlerinde nasıl bir bilim anlayışına sahip olduğunu bulmak mümkündür. Bu anlayış yalnız onun değil, derginin hatta onun deyiimiyle [Dârüşşafaka Mezunin] Cemiyeti'nin benimsediği bir bilim sınıflandırmasını içerir. Ulûm ve fûnun terimlerini açıklayarak başlayan yazı, ilimleri kabaca naklî ve aklî ilimler olarak ikiye ayırır. Din ve inanç kategorisine giren naklî ilimler hakkında detay vermez. Aklî ilimleri ise, dil ve edebiyattan matematiğe, siyasetten güzel sanatlara kadar 7 ana kola ayırır. *Dârüşşafaka* dergisi bütün bilimlerden bahseden bir dergi olmadığından, yalnızca dergide yayınlanacak konuları kapsayan matematiksel bilimler, doğa bilimleri gibi bilim dallarının alt dalları ve konularını başlıklar halinde sıralar. Hakkında en ayrıntılı bilgi verdiği, matematiksel bilimlerdir. Buna göre matematiksel bilimler; "İlm-i hesab ve tatbikatı", "İlm-i cebir ve tatbikatı", "İlm-i hendese ve tatbikatı", "Müsellesat", "Kozmografya" ve "Mihanik" olarak 6 dala ayrılmıştır.²⁴¹ Mehmed İzzet, genel olarak bilimlerin, özel olarak da matematiksel bilimlerin farklı sınıflandırmalara tabi olduğunun farkındadır. Kabul ettiği bilim sınıflandırması, 1930'larda yerini August Comte'un yorumuna bırakmıştır. Mehmed İzzet, *Talebe Mecmuası*'ndaki bir yazısında Comte'u temel alarak matematiksel bilimleri; mücerret ilimler (soyut bilimler) ve müşahhas ilimler (somut bilimler) olmak üzere ikiye ayırır. Soyut bilimler ile kastedilen, teorik matematik ya da "riyâziyat-ı sırfâ"dır. Geometri ve dallarını, hesap ilmi ve dallarını bu kategoriye dâhil eder. Somut bilimler ise uygulamalı matematiğe denk düşer. Bu tür bilimlerin başında, mekanik ve astronomi gelir.²⁴²

Mehmed İzzet'in matematiksel terim ve kavramlara özel bir ilgisi olduğu, yazılarından anlaşılmaktadır. Bazen, her hangi bir yazısının içeriği gerektirdiğinden,

²⁴⁰ Mehmed İzzet, "Ulûm ve Fünûn", *Dârüşşafaka*, S. 2, R. 1 Temmuz 1325/M. 14 Mart 1909, 49-53.

²⁴¹ *A. y.*, s. 53.

²⁴² Mehmed İzzet, "Riyaziyat Felsefesi: Derse Başlarken", *Talebe Mecmuası*, S. 11, 1 Kasım 1931, s. 1-4, 9-10.

ilgili kavram ya da terimi açıklama yoluna gitmiş, çoğu zaman da terimlerin Fransızca karşılıklarını parantez içinde vermiştir. Bazen de terimler doğrudan doğruya müstakil yazılarının konusu olmuştur. Nokta, zerre (atom) ve sıfır kavramlarına ayrılmış bir makalesi buna örnek gösterilebilir. Yazısında bu kavramların geometride ve fizikte nasıl kabul edildiklerini açıklamış ve tarihleri hakkında kısaca bilgi vermiştir.²⁴³ Bu tarz yazılarından diğer ikisini ise arkadaşlarının kendisine yönelttiği sorular vesilesiyle kaleme almıştır. Dârüşşafaka Türkçe öğretmeni Fazıl Bey'in "kemiyet" ve "miktar" kavramlarının matematikteki anlamlarını ve önemlerini sorması²⁴⁴ veya Ruşen Eşref Bey'in, Kâtip Çelebi'nin kullandığı matematik ve geometri terimlerinin, onun tarafından mı icat edildiği, yoksa eskiden berimi kullanımda olduğunu sorması²⁴⁵ onu araştırmaya sevk etmiştir. Bu merakın sonucunda Mehmed İzzet, Avrupa'dan tercüme edilen birçok matematik teriminin Türkçe ve Arapça olarak kullanılmaya başlamasının tarihinin 18. yüzyıla uzandığını öne sürer. Mehmed İzzet, tıp ve matematik gibi birçok bilim dalındaki terimlerin, kavramların ve işaretlerin Türkçe ve Arapça eşdeğerlerinin kullanılmasında Başhoca İshak Efendi, Kâhyazade Arif Efendi, Kırımlı Rıfkı, Müneccimbaşı Osman Efendi, Vidinli Hüseyin Tevfik Paşa, Aziz Bey, Gazi Muhtar Paşa ve Salih Zeki gibi âlimlerin önemli rolleri olduğunu aktarır.²⁴⁶

Türk dilinde sadeleşme hareketi ya da Mehmed İzzet'in deyişiyle Türkçenin "zamanın icaplarına göre aslına götürülmesi" süreci, bilimde yaygın olarak kullanılan Arapça terminoloji yerine yeni Türkçe karşılıklar getirilmesini gündeme getirmiştir. Bu, 1930'lu yıllarda Mehmed İzzet'in de mesai harcadığı bir meseledir. *Talebe Mecmuası*'nda "Öz Türkçede İlim ve Fen Istılahları" başlıklı yazı dizisinde matematik, geometri, hesap, cebir ve astronomi terimlerden hangilerinin eskisi gibi muhafaza edilmesi hangilerinin yerine yeni Türkçe karşılıkların verilmesine dair

²⁴³ Mehmed İzzet, "Bazı Riyazî Tabirlerin İzahı: Nokta, Zerre ve Sıfır", *Talebe Mecmuası*, S. 51, Ocak 1936, s. 13-16.

²⁴⁴ Mehmed İzzet, "Riyaziyyatta Kemiyet ve Miktar Tabirleri", *Talebe Mecmuası*, S. 46, Ağustos 1935, s. 4-8.

²⁴⁵ Mehmed İzzet, "Bu Gün Kullandığımız Hendese ve Alelûmum Riyaziyat Tabirleri ne Vakit Vazedilmiştir?", *Talebe Mecmuası*, S. 28, Mayıs 1933, s. 1-16; S. 29, Haziran 1933, s. 1-16.

²⁴⁶ Mehmed İzzet, "Bu Gün Kullandığımız...", S. 29, 7-14.

fikirlerini ifade etmiş, Osmanlıca ve Fransızca bilimsel terimler için önerdiği Türkçe karşılıkları listeler halinde yayınlamıştır.²⁴⁷

Yazıları, Mehmed İzzet'in bilim tarihine ve özel olarak da matematik tarihine duyduğu ilgiyi de gösterir. Örneğin 1933-34 eğitim-öğretim yılı başında Dârüşşafaka açılış dersinde, tarih öncesi dönemde, Eski Mısır ve Yunan medeniyetlerinde bilim ve tekniğin ne olduğuna dair değerlendirmeler yapan bir konferans vermiştir. Konferansı, Larousse yayınlarından çıkan “*La Science et ses applications*” başlıklı eserden yararlanarak hazırladığını ifade eder.²⁴⁸ Bir başka yazısı genel matematik tarihine ayrılmıştır. Bu yazı, belli başlı bilim insanlarının yalnızca ismen anıldığı, önemli bilimsel keşiflerden bazıları hakkında birkaç cümlelik bilgi verildiği kronolojik bir anlatıdır. Astronomi ve mekaniğin de hesaba katıldığı bir matematik anlayışla kaleme alınan yazı, matematiğin kökenlerini Antik Mısır ve Antik Mezopotamya’da bulur. Yazar matematiğin buradan başlayıp modern zamanlara kadar uzanan seyrinde Yunan, Hintli ve İslam matematikçilerinden bahsetmiş, Rönesans’tan sonra Einstein’a kadar birçok Avrupalı bilim insanının isimlerini saymıştır.²⁴⁹ Bunlar dışında da diğer birçok yazısının, bilhassa terimlerle ilgili makalelerinin de tarihsel bir boyutu vardır.

Mehmed İzzet'in matematiğin tarihine olan ilgisi, onu Türk matematik tarihine de yöneltmiştir. “Türk Riyâziyecileri” başlıklı yazısı, Osmanlı’dan önce yaşamış ve İslam dünyasında varlık göstermiş olan ünlü bilim insanı ve matematikçilerden Türk olanları ile başlar. Bahsi geçen isimler Ebu Berze, El-Harezmi, Kadızade-i Rumi, Fethullah Şirvani, Uluğ Bey ve Ali Kuşçu’dur. Ardından Osmanlı matematikçilerine geçer ve 20. yüzyılın başına kadar bazı matematikçilerin kısa biyografilerinden ve eserlerinden bahseder. Burada Türk matematikçisi olarak anılan isimler Musahip Hacı Atmaca, Mirim Çelebi, Takiyüddin, Halifezâde İsmail Efendi, Gelenbevi İsmail bin Mehmed Efendi, Seyit Ali Efendi, Palabıyık Mehmed

²⁴⁷ Mehmed İzzet, “Öz Türkçede İlim ve Fen İstılahları”, **Talebe Mecmuası**, S. 30, Ekim 1933, s. 2-12; S. 31, Kasım 1933, s. 17-24; Mehmed İzzet, “Öz Türkçede İlim ve Fen Tabirleri”, **Talebe Mecmuası**, S. 31, Kasım 1933, s. 13-16; S. 32, Ocak 1934, s.1-7.

²⁴⁸ Mehmed İzzet, “Derse Başlarken”, **Talebe Mecmuası**, **Talebe Mecmuası**, S. 33, Şubat 1934, s. 1-10.

²⁴⁹ Mehmed İzzet, “Riyaziyatın Tarifi, Tarihî Tekâmülü”, **Talebe Mecmuası**, S. 65, Mart 1936, s. 4-7.

Efendi, Müşir Emin Paşa, Tahir Paşa, Edhem Paşa, Mehmed Nadir Bey, Hüseyin Avni Bey, Mehmed Emin Bey, Ferid Bey, Bahriyeli Rasih Bey, Cemil Bey, Hüseyin Rıfkı Bey, Başhoca İshak Efendi, Emin Paşa, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Hacı Ahmed Tahir Efendi, Süleyman Sudi Efendi, Vidinli Tefvîk Paşa, Yusuf Ziya Paşa, Salih Zeki ve Hasan Ferit Beydir.²⁵⁰ Bundan dört yıl sonra yayınlanmış başka bir yazısında ise, Türk matematik tarihini iki döneme ayırır ve bu kez Türklerin diğer milletlerden Müslüman âlimlerle iç içe olması sebebiyle ilk dönemin başlangıcını tespit etmenin güç olduğunu ifade eder. İkinci dönemin başlangıcını ise Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn'un kurulması olarak kabul eder. Mehmed İzzet'e göre bu dönem, "Yenilik Devri (Renaissance)"dir.²⁵¹

Son olarak Mehmed İzzet'in, kendi döneminde yaşamış, hocası veya dostu olmuş bazı matematikçiler hakkında yazdığı yazılara burada kısaca değinmek yerinde olacaktır. Bu kişiler Mehmed Nadir (1856 -1927), Hüseyin Avni (1853/54-1928), Hasan Ferit (1871-1919) ve Salih Zeki (1864-1921)'dir.

Mehmed İzzet'in Osmanlı son dönem matematikçilerinden Mehmed Nadir ile tanışıklığı öğrencilik yıllarına kadar gider. Mehmed Nadir, Salih Zeki'nin Dârüşşafaka'da altıncı sınıf öğrencilerine verdiği cebr-i âlâ dersinin sınavına mümeyyiz²⁵² olarak girmiş, böylece o sınıfta öğrenci olan Mehmet İzzet kendisini ilk kez görmüştür. O gün başlayan tanışıklık Mehmed Nadir'in vefatına kadar devam eden bir arkadaşlığa dönüşmüştür. Mehmet İzzet, Mehmed Nadir'in biyografisini hem kendi gözlemlerine hem de onu yakından tanıyan arkadaşlarının bilgisine başvurarak hazırladığını belirtir. Biyografi Mehmed Nadir'in hayatını, eğitimi, eserlerini ve karakterini anlatır. Onu çok iyi bir matematikçi ve öğretmen olarak betimler. Diğer yandan sıra dışı karakteri, alkol bağımlılığı ve düşüncesiz tavırlarıyla da olumsuz bulduğu yönlerinden bahseder ve onu eleştirir.²⁵³

²⁵⁰ Mehmed İzzet, "Türk Riyâziyecileri", **Talebe Mecmuası**, S. 15, 1 Mart 1932, s. 5-26.

²⁵¹ Mehmed İzzet, "Riyazî Üstadı Salih Zekinin Hayat ve Mesleki ve Hizmetleri", **Talebe Mecmuası**, S. 54, Nisan 1936, s. 3.

²⁵² Mümeyyiz: Sınavı yapan öğretmen.

²⁵³ Mehmed İzzet, "Türk Riyâziyecilerinden Mehmet Nadir", **Talebe Mecmuası**, S. 62, Aralık 1936, s. 9-11. Osman Nuri Ergin, meşhur *Türk Maarif Tarihi* adlı 5 ciltlik eserinin 3-4. cildinde Numune-i Terakki Mektebi'ne dair bilgiler verirken Mehmed Nadir'in hayatını da anlatmıştır. Burada yaptığı

Mehmed İzzet, “hocam” dediği Hüseyin Avni’nin hayatını çok kısa bir şekilde anlatmıştır. Bilgileri kısmen Hüseyin Avni’nin kendi el yazısıyla kaleme aldığı ve oğlu tarafından kendisine ulaştırılan özgeçmişine dayanmaktadır. Hüseyin Avni Mekteb-i Bahriye’den mezundur. Mehmed İzzet onun Dârüşşafaka’da 7 yıl fahri olarak astronomi dersi okuttuğunu, bu esnada Elias Loomis’in astronomi kitabını İngilizceden tercüme ettiğini ifade eder. Dârüşşafaka, Mekteb-i Bahriye, İdâdî-i Askeriye, Kastamonu İdâdîsi, İstanbul Lisesi, Bezmiâlem, Numune-i Terakki Mektebi, Mekteb-i Osmanî ve Şam Maarif Müdürlüğü’nde görev almıştır. Mehmed İzzet, Hüseyin Avni’nin Mehmed Nadir ile yakın ahabap olduklarını belirtir. Hüseyin Avni’nin İngilizceden tercüme ettiği cebir kitapları bulunmaktadır.²⁵⁴

Hasan Ferit ise, Mehmed İzzet’in çocukluk yıllarından tanıdığı ve Dârüşşafaka’da birlikte okuduğu çok yakın bir dostudur. Onun için şöyle söyler: “Ferit Bey için riyazî goncası diyebiliriz. Tamam ile inkişaf etmeden sönmüştür”. Çok genç yaşta vefat etmesini Dârüşşafaka ve ülke için bir kayıp olarak gören Mehmed İzzet, bu yazıyla Hasan Ferit’in anısını yaşatmak istemiştir. Hakkındaki bilgilerin kaynağı Hasan Ferit’in kendi el yazısı ile yazdığı özgeçmiş, eşi Lütfiye hanımın gönderdiği bilgiler ve elbette Mehmed İzzet’in anılarıdır. Bu bilgilerden yola çıkarak onun eğitimi, çalışma hayatı, karakteri ve eserlerinden bahseder. Hasan Ferit Telgraf Nezareti Fen Kalemi’nde memur olarak iş hayatına başlamış, 1890-1892 yılları arasında Paris’e telgrafçılık eğitimine gönderilmiş ve yurda döndüğünde Émile Lacoine’nin maiyetine verilmiştir. Hasan Ferit’in Posta ve Telgraf ile ilgili çeşitli kurumlarda ve devlet kurumlarında süren bir çalışma hayatı olmuştur. Bunun yanı sıra Dârüşşafaka ve Dârülmuallimin’de öğretmenlik yapmıştır. Mehmed İzzet, onun hesap ve maliye ilgili 7 ders kitabını sayar. Hasan Ferit son Osmanlı Mebusan Meclisi’ne İstanbul milletvekili seçildikten kısa bir süre sonra 1919’da hayatını kaybetmiştir.²⁵⁵

alıntılardan birisi de Mehmed İzzet’in bu makalesine aittir. Bkz. Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 3-4, s. 1000-1002.

²⁵⁴ Mehmed İzzet, “Merhum Hüseyin Avni”, **Talebe Mecmuası**, S. 68, Haziran 1937, s. 14-15.

²⁵⁵ A. y., s. 9, 10.

Mehmed İzzet'in, matematikçi ve bilim tarihçisi Salih Zeki'nin hayatı ve eserleri hakkında kaleme aldığı birçok makalesi vardır. Bunlardan ilkinin, Salih Zeki'nin vefatının ardından 1921'de *İkdam* gazetesinde beş kısım halinde yayınlamıştır.²⁵⁶ *İkdam*'daki yazılarının özeti mahiyetinde olan bir başka yazısı ise 1922'de *Mahfil* dergisinde çıkmıştır.²⁵⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* eserinin 1924'te yayınlanan üçüncü cildinde yer verdiği "Sâlih Zeki Bey" maddesi için Mehmed İzzet'in yardımına başvurmuş; onun yazdığı bu parçayı "Meslektaş ve mesai arkadaşı Mehmet İzzet Beyefendi, vâki' olan talebimiz üzerine ihdâ ve irsâl etmiştir" dipnotuyla yayınlanmıştır.²⁵⁸ Mehmed İzzet, vefatının ardından yıllar geçse de Salih Zeki'nin hatırasını yaşatmaya devam etmiştir. 25 Şubat 1932'de Dârüşşafaka öğrencilerine ve öğretmenlerine verdiği "Türk Riyâziyecileri" konferansını 1 Mart 1932 tarihli *Talebe Mecmuası*'nda yayınlamıştır. Konuşmasında bir dizi matematikçiden bahsederken Salih Zeki'yi unutmamıştır.²⁵⁹ Dârüşşafaka Mezunları Cemiyeti'nin 22 Mart 1935'te düzenlenen bir anma toplantısında Salih Zeki hakkında yaptığı konuşmanın metnini, yine *Talebe Mecmuası*'nda yayınlamıştır.²⁶⁰ Son olarak, 21 Mart 1936'da İstanbul Yüksek Öğretmenler Mektebi'nde Salih Zeki hakkında bir konferans vermiş ve metnini *Talebe Mecmuası*'nın 54. sayısında yayınlamıştır.²⁶¹

Bu yazılarda Mehmed İzzet'in Salih Zeki'ye sevgi ve hayranlık duyduğu açıkça görülmektedir. Mehmed İzzet Salih Zeki ile ilişkisinin, öğrenci-öğretmen, meslektaş ve dostluk gibi yönleri olduğunu ifade eder. Tanışıklıkları Dârüşşafaka'da başlar. Aktardığına göre, Salih Zeki öğretmenliği ilk kez Dârüşşafaka altıncı sınıf öğrencilerine verdiği "cebr-i âlâ" dersiyle tecrübe etmiştir. Mehmed İzzet de bu

²⁵⁶ Mehmed İzzet, "Merhum Salih Zeki Bey: Hayat ve Mesleği ve Hidematı - Asar ve Kıymeti (1280-1339)", *İkdam*, N. 8753, R. 27 Temmuz 1337/M. 27 Temmuz 1921, s. 3; N. 8755, R. 29 Temmuz 1337/M. 29 Temmuz 1921, s. 2; N. 8760, R. 3 Ağustos 1337/M. 3 Ağustos 1921, s. 2; N. 8764, R. 7 Ağustos 1337/M. 7 Ağustos 1921, s. 2; N. 8773, R. 19 Ağustos 1337/M. 19 Ağustos 1921, s. 3.

²⁵⁷ Mahfil dergisindeki yazının transkripsiyonu için bkz. Ebubekir Demir, **Salih Zeki, Hikemiyât: Felsefe, Bilim ve Eğitim Yazıları**, Konya, İstanbul, Çizgi Kitabevi, 2022, s. 97-101.

²⁵⁸ Bursalı Mehmet Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, C. 3, İstanbul, Yay. haz. İsmail Özen, 1975, s. 288-289.

²⁵⁹ Mehmed İzzet, "Türk Riyâziyecileri", s. 22-25.

²⁶⁰ Mehmed İzzet, "Konferans: Salih Zeki – Hasan Ferit Bey", *Talebe Mecmuası*, S. 41, Mart 1935, s. 1-13.

²⁶¹ Mehmed İzzet, "Riyâzî Üstadı Salih Zekinin Hayat ve Mesleki ve Hizmetleri", *Talebe Mecmuası*, S. 54, Nisan 1936, s. 1-19.

sınıfın öğrencilerinden biridir. Salih Zeki'den yalnızca dört yaş küçük olmasına rağmen kendini onun öğrencisi olarak ifade etmesinin sebebi budur. Her ikisinin de Dârüşşafaka ile hayat boyu devam eden güçlü bağları vardır ve *Dârüşşafaka* dergisinde yazmak ya da okulda konferans vermek gibi vesileler, onları sık sık bir araya getirmiştir. Mehmed İzzet, Salih Zeki'nin ilk yayınladığı fizik kitabını kendisine hediye ettiğini ve nüshayı “muhibb-i vefâdârı” (vefalı dostu) olarak imzaladığını anlatır. Dostluklarına dair hislerini: “Kıymetli şahsiyeti ve ilmî cihetile Salih Zeki'ye meftun olduğum gibi hakkımdaki bu teveccühten dolayı da hayatta oldukça medyunu şükranım” sözleriyle ifade eder.²⁶²

Her ikisinin de matematikçi olması ve Dârülfünun dâhil çeşitli kurumlarda birçok kez öğretmenlik yapmaları dolayısıyla aralarında bir meslektaşlık bağı da vardır. Mehmed İzzet, “hayatımızın en faal zamanlarından mühim bir kısmını beraberce geçirdik” der. Ortak mesailerine dair bir örnek verilebiliriz. 1892 yılında Maarif Nazırı Ahmed Zühdü Paşa (1834-1902) ilk ve orta öğretimi yeniden düzenleyen eğitim programlarını hazırlamak amacıyla bir komisyon kurmuştur. Bu komisyona, ülkenin çeşitli bölgelerinden vilayet maarif müdürleri, okul müdürleri ve bazı öğretmenler davet edilmiştir. Salih Zeki bunlardan biridir. Mehmed İzzet, yıllarca yürürlükte kalan bu programın matematik ile ilgili kısımlarını Salih Zeki ile birlikte hazırladıklarını ifade eder.²⁶³

Mehmed İzzet'in Salih Zeki hakkında yazdığı yazılar, birinci elden tanık olduğu olayları, bilgileri ve kişisel gözlemleri içermesi bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra yazar yalnızca belleğine başvurmamış, zaman zaman araştırmayla topladığı bazı bilgileri de nakletmiştir.²⁶⁴ Salih Zeki'ye duyduğu saygıya, onun önemini ortaya çıkarmaya çalışan övgü dolu satırlara rağmen bu yazılarda Mehmed

²⁶² Mehmed İzzet, “Riyazî Üstadı Salih Zekinin Hayat Ve Mesleki Ve Hizmetleri”, **Talebe Mecmuası**, S. 54, Nisan 1936, s. 2, 3, 7.

²⁶³ Mehmed İzzet, “Merhum Salih Zeki Bey...”, **İkdam**, N. 8755, s. 2, 3

²⁶⁴ Ancak bu yazılar bazı tutarsızlıkları da içerebilmektedir. Örneğin Mehmed İzzet Salih Zeki'nin Dârüşşafaka'da öğretmenliğe başlama tarihini üç yazısında birbirinden farklı vermiştir. *Mahfil*'de Eylül 1302, *Talebe Mecmuası*'ndaki yazılarından birinde hicri ya da rumi tarih belirtmeksizin 1301, diğerinde 1300 tarihini vermiştir.

İzzet'in zaman zaman eleştirel denebilecek değerlendirmeleri de vardır. Aşağıdaki satırlar bunun bir örneğidir.²⁶⁵

“Salih Zeki hesaba dair eser yazmamıştır. Riyâziyenin ilk başlangıçları olan hendese, kozmografya ve cebir'e taallûk eden eserleri sırf tercemeden ibaret olup yüksek riyâziyeye ait eserleri kadar kıymet ve ehemmiyeti haiz değildir”.

Mehmed İzzet'in yazıları, günümüzde Salih Zeki araştırmalarında sık başvurulan kaynaklar arasındadır.²⁶⁶

²⁶⁵ Bursalı Mehmet Tahir, **a.g. e.**, s. 289.

²⁶⁶ Bkz. Remzi Demir, İnan Kalaycıoğulları, “Büyük Bir Matematik Tarihçisi ve Felsefecisi: Salih Zeki Bey (1864-1921)”, **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**, S. 6, Ekim 2004, s. 195-211; Feza Günergun, “Salih Zeki ve Astronomi: Rasathane-i Amire Müdürlüğü'nden 1914 Tam Güneş Tutulmasına”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 7, S. 1, 2005, s. 97-122; Şeref Etker, “Salih Zeki Bey – Üç Boyutlu Bir Biyografi İçin”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 7, S. 1, 2005, s. 137-154; Tanju Demir, “Salih Zeki ve ‘Ecnebi Postahaneleri’nin Kaldırılması Konusundaki Görüşleri”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 7, S. 1, 2005, s. 169-185; Alper Atasoy, “Salih Zeki’nin Makaleleri: Bir Bibliyografya Denemesi”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 23, S. 2, 2022, s. 335-394.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMED İZZET, ASTRONOMİ, MEKANİK VE FİZİK

3.1. ASTRONOMİ

Mehmed İzzet'in ilgilendiği bilim dallarından biri de astronomidir. Matematik eserlerinin çokluğu göz önüne alındığında, astronomiye olan ilgisi ikinci planda kalmış gibi görünmekle beraber, ayrı bir başlık altında incelenmeye geçecek kadar yayını vardır. Mehmed İzzet takvimler hazırlamış, kuyruklu yıldızlar, Dünya'dan başka bir gezegende hayat olup olmadığı, medcezir, astronominin matematikle bağlantısı gibi çeşitli konularda makaleler yazmıştır. Yazıları, Dârüşşafaka ve diğer öğrencilere hitap eden ya da genel okura yönelik olup, popüler nitelikli ve bilgilendirici içeriklere sahiptir. Bahsedilen bu konuların bazılarını, bilimin gündeminde cereyan eden güncel tartışmalar neticesinde kaleme aldığı görülmektedir.

Bunun yanı sıra Mehmed İzzet, astronomi öğretmenliği de yapmıştır. 1910 tarihli bir yazısında ifade ettiğine göre, bu tarihte Dârüşşafaka'nın son sınıf öğrencilerine astronomi dersi vermekteydi.²⁶⁷ Diğer kaynaklarda da 1923'ten 1927'ye kadar Dârüşşafaka'da astronomi öğretmenliği yaptığı bilgisi kayıtlıdır.²⁶⁸ 1 Mayıs 1931 tarihinde Dârüşşafaka mezunlarıyla beraber, Kandilli Rasathanesi'ne yaptığı ziyaret esnasında çekilen toplu bir fotoğrafın altında, Mehmed İzzet'in astronomi ve mekanik hocası olduğu notu düşülmüştür (Bkz. Resim 3.1). Bu bilgilerden, onun Dârüşşafaka'da uzun yıllar boyunca – diğer derslerin yanı sıra – astronomi hocalığı da yaptığı anlaşıyor. Birçok konuda ders kitabı kaleme almasına rağmen, tespit edebildiğimiz kadarıyla, bir astronomi ders kitabı yayınlamamıştır.

²⁶⁷ Mehmed İzzet, Harun er-Reşid, “Halley ve Kuyruklu Yıldızlar”, **Dârüşşafaka**, S. 9, R. 1 Şubat 1325/M. 14 Şubat 1910, s. 406.

²⁶⁸ Mehmed İzzet, **Yeni Ameli Hendese (İdâdî altıncı sınıf)**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1339/M. 1923, 64 sayfa; Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İbtidai beşinci sınıf)**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1340/M. 1924, 296 sayfa; Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İdâdî dördüncü sınıf)**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1341/M. 1925, 224 sayfa; Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İdâdî üçüncü sınıf)**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1926, 302 sayfa; Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf)**, 1. bs., İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1927, 94 sayfa.

Bu bölümde Mehmed İzzet'in astronomi konusundaki yayın ve etkinlikleri daha ayrıntılı bir şekilde mercek altına alınacaktır.

Resim 3.1: Dârüşşafaka'dan 1931 yılında mezun olan öğrencilerin, Hasan Fehmi Çayköy, Mehmed İzzet Özarun, Ali Kami Akyüz ve Fatin Gökmen ile birlikte 5 Mayıs 1935 tarihinde gerçekleştirdikleri Kandilli Rasathanesi ziyareti. (Kaynak: **Dârüşşafaka 1863-1998**, s. 44.)

3.1.1. Takvim

Mehmed İzzet'in astronomiye olan ilgisinin ilk göstergesi, 1894'ten başlayarak 1902 yılına kadar 8 yıl boyunca *Takvim-i Dersaâdet* başlığını taşıyan takvimler hazırlamasıdır. Bu yıllarda bir yandan Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi'nde çalışıyor bir yandan da Dârüşşafaka'da gönüllü öğretmenlik yapıyordu. Mekanik ile ilgili ilk ders kitabını yayınlamış, Afrika coğrafyası hakkında bir de kitap tercüme etmişti. Takvim hazırlama meselesi Mehmed İzzet'in gündemine nasıl geldi? Bu dönemde kimler takvim hazırlıyordu ve Mehmed İzzet bu sürece nasıl dâhil oldu? Bu soruları yanıtlamaya çalışacağız.

Ondokuzuncu yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nde takvim hazırlamak işinden sorumlu kişi genellikle müneccimbaşı idi.²⁶⁹ 19. yüzyılda

²⁶⁹ Resmi görevi nedeniyle genellikle yıllık takvimleri müneccimbashılar hazırlardı, ancak Osmanlı tarihinde müneccimbashılar dışında takvim hazırlayan kişiler bulunduğu dair bulgular vardır. Bu konuda bkz. Gaye Danişan, "The Paper Instruments in the History of Ottoman Astronomy", *The Bulletin of the Scientific Instrument Society*, S. 149, 2021, s. 34-43.

takvimler matbaada basılmaya başlanınca, takvim yayınlama imtiyazı da doğal olarak müneccimbaşılara verilmişti. Müneccimbaşılar 1924'e kadar takvim hazırlamaya devam etmekle birlikte, 1873'ten sonra bu alandaki tek yetkili olma imtiyazlarını kaybetmişlerdir. Osmanlı Devleti 1873'te Maarif Nezareti'nden ruhsat alınmak kaydıyla, isteyen herkesin takvim çıkartmasına izin vermiştir. Ancak takvimlerin içerdiği bilgiler hususunda bazı kısıtlamalar bulunmaktadır.²⁷⁰ Örneğin şer'î vakit tayininde çelişki bilgiler içeren takvimlerin yayınlanmasının önüne geçmek için "şer'î vakitli takvim tab'ı" yasaklanmıştır. 1875'te çıkarılan yeni bir emirle, takvimlerde kullanılacak şer'î vakitlerin tayinini sadece müneccimbaşılardan yapabileceği, müneccimbaşılar dışında takvim oluşturan kişilerin de şer'î vakit bilgilerini sadece müneccimbaşılardan hazırladıkları takvimlerden alabilecekleri belirtilmiştir.²⁷¹ 1880'den itibaren takvim düzenlenmesi ve yayımlanması sürecinde müneccimbaşılardan denetimi de şart koşulmuştur. Bunun sebebi takvimlerin kenarlarında yer alan bilgilerin insanları yanlış bilgilendirmeye başlamasıdır. Bu alanlarda ihtiyârât gibi konular yerine, tıpkı Avrupa takvimlerinde olduğu gibi, devlet ile ilgili bilgiler veya bilim, tarihle ilgili konular, posta, vapur bilgileri gibi halka faydalı olabilecek malumata yer verilmesi II. Abdülhamid tarafından emredilmiştir.²⁷²

Maarif Nezareti'nin 1873'te verdiği izinden sonra yayımlanan takvimlerin sayısında, Muhammet Ali Tuzlu'nun yüksek lisans tezinde yer verdiği bilgilere göre,

²⁷⁰ Salim Ayduz, "Müneccimbaşı", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 32, Ankara, 2006, s. 2. s. 2-4; Salim Ayduz, "Osmanlı Astronomi Müesseseleri", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 2, S. 4, 2004, s. 421. s. 411-453.

²⁷¹ Muhammet Ali Tuzlu, "II. Abdülhamid Döneminde Takvim Sansürü Meselesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021, s. 60, 100.

²⁷² Tuzlu, **a. g. y.**, s. 61. Diğer yandan II. Abdülhamid döneminde yayıncılık hayatında etkili olan sansür uygulamasından takvimler de nasibini almıştır. Takvimlere sansür uygulanmasının sebepleri şöyle sıralanabilir: Şer'î vakitlere aykırı olarak hazırlanan takvimlerin önlenmesi, devlet otoritesini sağlamak, İslam dinine ve dini şahsiyetlere hakaretleri engellemek, padişah ve devlet aleyhine ifadelerin ya da metinlerin yayımlanmasını engellemek, Osmanlı toplumundaki birlik ve beraberliği sağlayabilmek ve devlete karşı olan kişilerin görsellerinin yayımlanmasını engellemek. Tüm bu nedenler dolayısıyla II. Abdülhamid döneminde yayımlanan takvimler sansüre maruz kalmış, bazen bir kişinin takvim çıkarmasına izin verilse de takviminin yayımlanması engellenmiş, bazen de kişilere izin verilmemiştir. Bkz. Cemal Belek, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mahmud Bey Matbaası ve Basın Faaliyetleri", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 89; Tuzlu, **a. g. y.**, 99-136.

1876-1909 yılları arasında çıkan takvimlerin sayısında bir artış görülmektedir.²⁷³ Bu artışın ardında, takvim hazırlamanın kişilere terfi ya da nişan kazandırma olanağı vermesi, takvimlerin bazı fikirleri yayma aracı olarak işlevsel bulunması gibi etkenler sayılabilir. Bir diğer sebep de kişilerin ve yayınevlerinin, takvim satışından gelir elde etmek istemeleridir.²⁷⁴ Takvimlerde görülen biçimsel çeşitliliğin, yayınevleri ya da matbaaların ticari girişimlerini geliştirmek istemesi gibi bir ekonomik kaygıdan kaynaklanmış olması gayet mümkündür. Zira Mehmed İzzet'in hazırladığı takvimlerde de görüleceği gibi bu yayın türü, salnameler ya da almanaklar gibi daha zengin bir içeriğe kavuşmuştur. Başlığında takvim ibaresi taşınmasına rağmen, almanaklarda olduğu gibi birçok işlevsel bilgiye alan ayrılmış, "mülâhazat" başlığıyla kullanıcının kişisel notlarını yazabilmesi için boş sayfalara yer verilmiştir.²⁷⁵

Mehmed İzzet'in *Takvim-i Dersaâdetleri* yayımladığı yıllardan sekiz Türkçe, bir Ermenice ve bir de Rumca olmak üzere yirmi takvim daha basılmıştır.²⁷⁶ Mehmed İzzet'in hazırladığı takvimlerin, aynı dönemde basılan diğer takvimlerle arasındaki farklılıkları ya da benzerlikleri belirleyebilmek için *Takvim-i Dersaâdet*'in yayınından birkaç sene öncesinde veya aynı senelerde Emile Lacoine, Salih Zeki, Mehmed İhsan, Mehmed Ali, Müneccimbaşı Mustafa Âsım ve Ebu'z-ziya Mehmed Tevfik'in hazırladıkları bazı takvimlerle karşılaştırdık.²⁷⁷

²⁷³ Listede farklı yayınevleri ya da yazar adları verilerek 109 farklı takvim ismi zikredilmiştir. Mehmed İzzet'in yayımladığı *Takvim-i Dersaâdet*'te olduğu gibi bazı takvimlerin birden fazla yıl yayımladığı göz önüne alındığında yüzlerce farklı takvimin mevcudiyeti ortaya çıkmaktadır. Tuzlu, **a. g. y.**, s. 153-165.

²⁷⁴ **A. y.**, s. 59.

²⁷⁵ Osmanlı modernleşmesinde değişen zaman anlayışı ve bu dönemin takvimleri hakkında bir değerlendirme ayrıca bkz. Avner Wishnitzer, **Alaturka Saatleri Ayarlama: geç Osmanlı'da Zaman ve Toplum**, Çev. Ercan Ertürk, 1. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 202-203

²⁷⁶ Tuzlu, **a. g. y.**, s. 155-157.

²⁷⁷ Mehmed İhsan, **Yeni Takvim H. 1307**, İstanbul, Karabet Kütüphane ve Matbaası, H. 1307/M. 1889, 151+2 sayfa; Mehmed İhsan, **Yeni Takvim R. 1311**, İstanbul, Matbaa-i Şirket-i Mürettebiye, H. 1312/M. 1895, 178+4 sayfa; Salih Zeki, **Takvim R. 1308**, İstanbul, Karabet Kütüphane ve Matbaası, H. 1309/M. 1892, 184 sayfa; Emile Lacoine, **Takvim-i Cedid R. 1308**, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, R. 1308/M. 1892, 117+1 sayfa; Salih Zeki, Emile Lacoine, **Takvim-i Cedid R. 1310**, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, H. 1311/M. 1893, 196 sayfa; Mehmed Ali, **Takvim-i Mükemmel H. 1311**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, H. 1311/M. 1893, 160+1 sayfa; Mehmed Ali, **Takvim-i Mükemmel H. 1315**, İstanbul, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, H. 1315/M. 1897, 62+1 sayfa; Ebu'z-ziya Tevfik, **Takvim-i Ebu'z-ziya H. 1310**, İstanbul, Matbaa-i Ebu'z-ziya, H. 1310/M. 1892,

Bu takvimlerin temelini genellikle bir yılı içerecek şekilde Hicri, Rumi, Miladi ve Adâd-ı Rûz-ı Hızır²⁷⁸ tarihlerinin karşılaştırmalı olarak verildiği tablolar oluşturur. Tablolarda ayrıca güneşin doğuşu ile sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazı saatleri de verilmiştir. Mehmed İzzet'in takvimlerinde de aynı yıllara ait diğer takvimlerde olduğu gibi bu tarz tablolar bulunmaktadır. Takvimlerin ilk sayfalarında saat, dakika, saniye, Rumi takvim ve Hicri takvim gibi terimlerin hangi işaretler ile gösterildiğine dair bir liste mevcuttur. Tablolarda, dînî günler (sadece İslâm dini için önemli olan günler değil Hristiyan ve Yahudilerin dînî günleri de dâhil), önemli doğa olayları, ağaç dikme günleri gibi bazı bilgiler de yer almaktadır. Takvimlerin bazılarında kesintisiz bir tablonun ardından, bir takım faydalı bilgiler verilmiştir. Bazılarında ise tablolar aylık olarak hazırlanmış, faydalı bilgiler bunların arasına eklenmiştir. Faydalı bilgiler bölümlerinin, bu yıllara ait bütün takvimlerde standart ve kendini tekrar eden bir içeriği olduğu söylenemez. Ortak temalar olmakla birlikte, takvimden takvime değişebilen bir tür çeşitlilik de fark edilmektedir. Örneğin ziraat ve hayvancılık ile ilgili hangi ayda neler yapılması gerektiği hakkında bilgiler verilmiştir. Büyük çoğunluğunda kıtalar ve üzerlerindeki ülkeler hakkında bazı malumata yer ayrılmış; kimi takvimde detaya inilmiş, kimisinde de birkaç satırla yetinilmiştir. Mevcut Avrupa krallarının ve Osmanlı'nın tüm padişahlarının kısa bilgileri ile resimlerinin verildiği takvimler de bulunmaktadır. Yöneticilerin kısa bilgileri dışında, özel olarak İngiltere, Fransa ve Rusya'yı konu alan yazıların da olduğu görülmektedir. Ayrıca Osmanlı'da kullanılan bayrak ve flamaların resimlerinin yanında Avrupa devletlerinin bayraklarının resimlerine yer veren takvimler olmuştur. Avrupa'da kullanılan ölçü, tartı ve uzunluk birimlerini Osmanlı'da kullanılanlara çevirebilecek bilgiler verilmiştir. Bazılarında Osmanlı topraklarındaki demiryollarının uzunlukları ile demiryolu istasyonları hakkında kısa bilgiler bulmak mümkündür. Bir yılı oluşturan aylarda, hangi ayda ne gibi doğa olaylarının olacağı takvimlerin ele aldığı konulardan biridir. Örneğin rüzgârların hızı, yağış miktarı, sıcaklıklardaki değişiklikler, gün – gece uzunlukları ve hava durumu

264 sayfa; Ebu'z-ziya Tevfik, **Takvim-i Ebu'z-ziya H. 1315**, İstanbul, Matbaa-i Ebu'z-ziya, H. 1315/M. 1895, 188+4 sayfa.

²⁷⁸ Osmanlı Devleti'nde yaz mevsiminin başlangıcı sayılan 6 Mayıs (23 Nisan) ile 26 Ekim (8 Kasım) arasındaki tarih "Hızır günleri" anlamına gelen adâd-ı rûz-ı hızır adı verilmekteydi. Ahmet Yaşar Ocak, "Hidirellez", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 17, İstanbul, 1998, s. 313.

sayısal olarak ifade edilebilmektedir. Osmanlı'da önemli sahillere ile şehirlerin bilgileri ve bazı önemli şehirlerin enlem – boylam olarak konumları da verilebilmekteydi. Osmanlı Devleti ile önemli Avrupa şehirleri arasındaki saat farkları, değinilen faydalı bilgiler arasındadır. Osmanlı toprakları üzerinde posta ve mektup gönderimlerinin nasıl yapılacağı, bunların içeriklerinin neler olabileceği de anlatılmıştır. Hem tarihi hem de bir önceki senenin kronolojik olarak listelerinin verildiği takvimlerle de karşılaşılmaktadır.

Mehmed İzzet'in *Takvim-i Dersaadet*lerine dönecek olursak, eserlerin alt başlığında yer alan "...sene-i mâlîyesine mahsus takvim ile bazı malumat-ı müfideyi camidir" ifadesinden de anlaşılacağı gibi, bunlar Mâlî sene yani Rûmî tarih esas alınarak hazırlanmış takvimlerdir.²⁷⁹ *İkdâm* gazetesinde yayımlanan bir ilanda *Takvim-i Dersaadet*, yeni tarzda bir takvim olarak tanıtılmış ve o zamana kadar hazırlanmış olanlar arasında doğruya en yakın takvim olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁰

Mehmed İzzet'in *Takvim-i Dersaadet*'leri R. 1 Mart 1310/M. 13 Mart 1894'den R. 28 Şubat 1317/M. 13 Mart 1902'ye kadar olan 8 yılı ihtiva eder. Takvimler 41° 0' 16" enleminde²⁸¹ yer alan İstanbul merkez alınarak hazırlanmış olsa da sadece İstanbul ve Bilâd-ı Selâse ile çevresinde kullanılmak için kaleme alınmamıştır. İstanbul dışında bazı yerleşim yerlerinde de kullanılabileceği ifade edilmiştir. Bunlar: İstanbul'un konumuna eşit ya da yakın olan Büyükçekmece, Küçükçekmece, Selyeri, Çatalca, Çorlu, Tekirdağ, İpsala, Keşan, Malkara,

²⁷⁹ Dünya'nın Güneş çevresinde bir yıllık dönüşü esasına göre hazırlanan Rûmî takvimin ilk günü 1 Mart'tır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren mâlî konularda kullanılmaya başlayan bu takvim türü, 1983 yılına kadar da kullanımda kalmıştır. Bkz. Mustafa Özseray, "Osmanlı Belgelerinde Kullanılan Belge Türleri", *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, 2019, s. 36. s. 28-41.

²⁸⁰ "Takvim-i İzzet: Mâbeyn-i Hümâyûn tercümanlarından Mehmet İzzet tarafından geçen yıldan beri neşredilmektedir. Adı geçen takvim, tarz-ı cedid ile yazılmış olup içeriği de yine aynı tercüman tarafından hazırlanmıştır. Şimdiye kadar yayınlanan takvimlerin doğruya en yakın olanı bu takvim olduğundan herkese tavsiye ederiz. Fiyatı 20 paradır." *İkdâm*, N. 949, s. 3, 12 Mart 1897; Ali Çakır, "Başlangıcından II. Meşruiyet'e İkdâm Gazetesi (1894-1908)", On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2017, s. 96-97.

²⁸¹ Günümüzde kullanıldığı şekli: 41° 00' 16". Mehmed İzzet'in verdiği koordinat Ayasofya Camii'sinin kubbesine göre İstanbul'un enlemidir. Mehmed İzzet bu bilgiyi kendisi hesaplamamış, büyük ihtimalle Rasathane-i Âmire'nin H. 1288/M. 1871'de yayımladığı *Rasathane-i Âmire Salnâmesi*'nden almıştır. Mehmed İzzet'in bu takvimleri hazırlarken Rasathane-i Âmire'den bir görev aldığına dair bir belgeye rastlanmamıştır. Bkz. Kübra Fettahoğlu, "Rasathane-i Âmire'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1868-1922)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

Dedeğaç, Gümölce, Kavala, Siroz, Manastır, İlbasan, İzmit, Adapazarı, Sapanca, Karamürsel, Tosya, Fatsa, Ordu, Tirebolu, Giresun, Polathane, Trabzon, Of, Rize, Merzifon; İstanbul'un güneyinde yer alan Gelibolu, Selanik, Kisre, Berat, Avlonya, Erdek, Bandırma, Mihaliç, Bursa, Bilecik, Lapseki, Çanakkale, Bolu, İskilip, Çankırı, Amasya, Niksar, Tokat, Zile, Gümölcine, Bayburt; İstanbul'un kuzeyinde yer alan Vize, Dimetoka, Edirne, Kırk Kilise, Menlik, Dıraç, Araklı, Bartın, Amasra, Boyabat, Bafra, Samsun, Ünye, Çarşamba. Mehmed İzzet, ismi geçen bu yerleşim yerleri için 4 – 5 dakikalık hataların olabileceği konusunda bir uyarıda bulunur. Ayrıca bayram namazı vakitlerinin belirlenmesinde, mevcut yerleşim yerinde Güneş'in doğuşuna 45 – 50 dakika eklenmesini tavsiye etmektedir. Adı geçen bu yerlerin bir başka eserden mi alındığı yoksa Mehmed İzzet tarafından mı hesaplandığı konusunda bize fikir verecek bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Mehmed İzzet, dönemin fen ve matematikte bilgili insanlarından biridir. Bu nedenle, kendi zamanının takvim hazırlamaya uygun kişileri arasında olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Nitekim Salih Zeki ve Emile Lacoine örneğinde olduğu gibi, takvim hazırlayanlar arasında bu profile uygun kişiler vardır. Takvim hazırlamanın ek bir kazanç getirmesi Mehmed İzzet'in motivasyonlarından biri olmuş olabilir. Matbuat yelpazesinde takvim de bulunan Karabet Matbaası'nın teklifi üzerine bu takvimleri hazırlamış olması mümkündür. Nitekim Karabet Matbaası, Mehmed İzzet'ten önce başka takvimler de basmıştır. Örneğin Salih Zeki'nin Rasathane-i Amire azası olduğu dönemde hazırladığı R. 1308 tarihine ait takvim bu matbaadan çıkmıştır. Takvim dışında, dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak bol miktarda ders kitabı da basan Karabet matbaası daha sonra Mehmed İzzet imzalı başka kitaplar da yayınlanmıştır. Bunlar arasında bir önceki bölümde örneklerini gördüğümüz matematik kitapları da bulunmaktadır. Mehmed İzzet, Karabet Matbaası'ndan en çok yayını çıkan isimler arasındadır.²⁸²

Her ne sebeple yayınlamış olursa olsun, astronomi bilgisinin toplumsal yaşamla buluştuğu bu takvimleri hazırlamak, Mehmed İzzet'e konu hakkında birkaç

²⁸² Bkz. Muhammed Tatlısu, "Kitapçı Karabet Efendi'nin Osmanlı Matbuatına Katkıları Üzerine Bir Methal", **Yıllık: Annual of Istanbul Studies**, C. 3, S. 123, 2021, s. 123-148.

makale daha yazmanın meşru zeminini hazırlamış görünmektedir. Örneğin, 1921 senesinde *Mahfil* dergisinde yılbaşı ve Noel üzerine bir yazı kaleme almıştır. Yazıya Türkçede kullanılan sene, yıl, milat, sal gibi kelimelerin tanımlarını vererek başlamıştır. Ancak asıl konu, yılbaşı meselesinin çeşitli kavimlerde uzun zamandan beri ihtilaf nedeni olageldiğidir. Mehmed İzzet, eski Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarında yılbaşının 21 Eylül olarak kabul edildiğini, bazılarının ise yılbaşını 21 Haziran olarak kabul ettiğini belirtir. Ona göre tüm bunların en dikkat çekici ortak yönü, yeni senenin başlangıcının toplumların hayatında özel yeri olan bir olaya ya da özel bir güne karşılık gelmesidir. Bu tercih tarih sahnesine daha sonra çıkan uygarlıklar için de geçerlidir: Hristiyanlar yeni yılı Hz. İsa'nın doğumuyla, Müslümanlar ise Hz. Muhammed'in hicretiyle başlatırlar. Daha sonra da Avrupa toplumlarının tarih boyunca yılbaşını algılama ve kutlama şekillerine değinir. Hristiyan memleketlerinde yılbaşı, "Noel" olarak isimlendirilir ve Noel'de hindi ve tatlı yerler. Avrupalıların bu âdeti zamanla hem doğu hem de batıya yayılmış, zamanla da dini bir kimlik kazanmıştır.²⁸³

Mehmed İzzet'in takvim konusu ile ilişkili bir başka yazısı ise, *Mahfil* dergisinde iki sayı boyunca devam eden "Takvimlerde İhtiyârât"tır. İhtiyârât, ilm-i ahkâm-ı nücûmun (astroloji) alt dallarından biridir. Yıldızların ufuk üzerindeki konumlarına bakarak bir işin hangi günde yapılmasının hayırlı olacağına ya da yapılmaması gerektiğine dair hükümler verir, uygun zamanı tayin eder. Bir nevi kâhinliktir. Mehmed İzzet'e göre Mezopotamya'nın kadim uygarlıklarında ortaya çıkan bu uygulama, tarihsel süreç içerisinde diğer uygarlıklara tesir ettiği gibi İslam dünyasına da geçmiştir. Savaşlar, seyahatler, nikâhlar ve benzeri eylemlerin en uygun zamanını tayin etmek için kullanılmıştır. İhtiyârât konusu özellikle hükümdarlar ve diğer devlet yöneticilerinin ilgisini çekmiştir.²⁸⁴ İhtiyârâta sadece İslam âleminde itibar edilmediğini, diğer ülkelerde de kıymet gördüğünü belirtir. Diğer yandan yazı boyunca ihtiyârâtın batıl olduğunu düşünen ve dinen uygun olmadığını öne süren çeşitli alıntılara yer verir. Örneğin matematikçi Gazi Ahmet Muhtar Paşa'dan uzun bir alıntı yapar. Yazar, ertesi gün yaşaması bile kesin olmayan

²⁸³ Mehmed İzzet, "Yılbaşı Merâsimi, Noel ve Şecere-i Milâd", **Mahfil**, S. 19, H. 1340/M. 1921, s. 114-117.

²⁸⁴ Mehmed İzzet, "Takvimlerde İhtiyârât", **Mahfil**, S. 25, H. 1340/M. 1921, s. 8-10

bir insan hakkında yıldızlardan, Güneş'ten, Ay'dan veya gezegenlerin hareket ve konumlarından yola çıkarak kehanette bulunulmasının doğru olmadığına inanmaktadır. Bahsi geçen gök cisimlerinin, insan hayatı ile doğrudan bir bağlantısı olmadığı kanaatindedir. Diğer yandan bu kadim kültürü hepten yabana atmaz. Çağdaş Avrupa takvimlerinde bile ihtiyârât tarzı yazılara hâlâ yer verildiğini hatırlatır. Paris Hachette yayınlarından çıkan 1922 yılına ait takvimden, Temmuz ayına ait küçük bir bölümü çevirerek yazısına ekler. Bu bölümde, Temmuz ayında doğan kadın ve erkeklerin karakter ve özelliklerinin nasıl olacağı anlatılmıştır. İhtiyârât ya da takvimlerde ihtiyârâta yer verilip verilmemesine dair sonuç cümlesi şöyledir: “Hülasa mekteb ve medresesi ve belki ehli kalmamış fakat eslaf ve ekâbir-i İslamdan rivayet edilmiş olan bu gibi ulûm-i garibeyi tamamen inkâr etmek biraz ihtiyata muvafık olsa gerektir.”²⁸⁵

3.1.2. Popüler Astronomi Yazıları

Matbuat hayatını bazen, meydana gelen/gelecek olan olay ya da olgular belirler. Bunun en güzel örneklerinden birisi de kuyruklu yıldızların geçişleridir. Tarih boyunca birçok kez görülen kuyruklu yıldızlar, kendi dönemlerinde hem bilim dünyasında hem de halk arasında merak konusu olmuş, haklarında birçok doğru ya da yanlış şeyler söylenmiştir. Bu konuda belki de en meşhur olay Halley Kuyruklu Yıldızı'nın dünyadan gözlemlenmesidir. Güneşin yörüngesinde dönen ve yaklaşık 76 yılda bir dünyadan görülebilen bu kuyruklu yıldızın 1910 yılında tekrar görüneceği bilinmekteydi ve bu olay dünya çapında canlı tartışmalara sebep olmuştu.²⁸⁶

²⁸⁵ A. y., s. 8-10; Mehmed İzzet, “Takvimlerde İhtiyârât”, **Mahfil**, S. 26, H. 1340/M. 1921, s. 29-30.

²⁸⁶ Halley Kuyruklu Yıldızının 1910 geçişi, yalnızca bilim dünyasında değil kamuoyunda da dikkat çekmiş, gazete ve dergilere konu olmuştur. Halley'in dünyanın sonunu getireceğine dair iddialar halkta endişe ve paniğe sebebiyet vermiştir. Halley geçişini bilim tarihi ve bilimin popüler algılanışı açısından tartışan birçok yayın bulunmaktadır. Portekiz ve Yunanistan basını bağlamında konuyu ele alan iki çalışma için şu yayınlara bakılabilir: Ana Simões, Isabel Zilhão, Maria Paula Diogo, and Ana Carneiro, “Halley Turns Republican: How the Portuguese Press Presented the 1910 Return of Halley's Comet.” **History of Science**, Vol. 51, N. 2, 2013, s. 199–219; Ana Carneiro, Maria Paula Diogo, Ana Simões, Isabel Zilhão, Eirini Mergoupi-Savaidou, Faidra Papanelopoulou, Spyros Tzokas, “Comparing the Public Perceptions Of Science and Technology in the Greek and the Portuguese Daily Press: The Case of the Return of Halley's Comet (1910)”, Ed. Antoni Roca-Rosell, **The Circulation of Science and Technology: Proceedings of the 4th International Conference of the ESHS**, 2012, s. 853-857.

Dârüşşafaka’da astronomi dersi verdiği yıllara tesadüf eden bu doğa olayına Mehmed İzzet de kayıtsız kalmamıştır. Halley ve kuyruklu yıldızlar hakkında *Dârüşşafaka* dergisinde, biri Harun er-Reşid ile ortak olmak üzere iki yazı yayınlamıştır.²⁸⁷ Harun er-Reşid ile kaleme aldıkları 14 Şubat 1910 tarihli makale, Mehmed İzzet’in anlattığı ilginç bir anekdotla başlar.²⁸⁸ Bu anlatıya göre, Dârüşşafaka’da ders vekili olan Hâlis Efendi, 24 Ocak 1910 Pazartesi gecesi akşam namazından sonra Fatih Camii’nin avlusundayken, gökyüzünde bir kuyruklu yıldız görmüş ve ertesi gün bunu Mehmed İzzet’e sormuştur. Kendisinden bilgi istenen Mehmed İzzet önce bunun Halley Kuyruklu Yıldızı olabileceğini düşünmüştür. “Memalik-i mütemeddine rasadhaneleri tarafından neşr olunan takvimlerle erbâb-ı heyet taraflarından sûret-i mahsûsada tab ve neşr edilen hey’î salnamelerde” bu geçiş bildirilmiş olmakla beraber, Mehmed İzzet, hesaba göre bu olayın Mayıs 1910’da gerçekleşeceğini bilmektedir. Bir hesaplama hatası ihtimalini de göz önüne alarak, bu olayı araştırmıştır. Londra’da yayınlanan bilimsel gazeteleri incelemiş ve bunun ilk defa gözlemlenen bir kuyruklu yıldız olduğunu öğrenmiştir. Bahsi geçen kuyruklu yıldız ilk kez 17 Ocak 1910’da Güney Afrika’daki Johannesburg şehrinde Transvaal Rasathanesi’nden gözlemlenmiş, o yıllarda Drake Kuyruklu Yıldızı olarak adlandırılmıştır.²⁸⁹ Kuyruklu yıldız daha sonra Paris ve Londra’da da gözlemlenmiş, fotoğrafları çekilmiş ve bazı özellikleri belirlenmiştir. İstanbul semalarında Hâlis Efendi’nin fark ettiği yıldız budur. Mehmet İzzet, Drake kuyruklu yıldız hakkında edindiği malumatı Dârüşşafaka’da astronomi dersinde de anlatmış ve Harun er-Reşid’le birlikte yazdıkları yazının girişine bu anekdotu eklemiştir.²⁹⁰ Makalenin geri kalanında yazarlar, öncelikle kuyruklu yıldızların önemli kişilerin ölümü ya da savaş, salgın hastalık gibi felaketlerin habercisi olarak kazandığı kötü şöhreti hatırlatırlar.

²⁸⁷ Mustafa Aktar, Halley Kuyruklu Yıldızı’nın dünyadan tekrar gözlemlenebileceği 1910 tarihinde Rasathane-i Âmire’nin taşınma faaliyetleri ile meşgul olması nedeniyle bu konuda bir yayın yapılamadığını belirtir. Ardından da Rasathane-i Âmire haricinde Osmanlı bilim dünyasının da bu konuya ilgisiz kaldığı ve yayın yapılmadığı yorumunda bulunur. (Bkz. Mustafa Aktar, **Rasathane ile Bilimde Yüz Elli Yıl**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2022, s. 144.) Her ne kadar popüler nitelikte de olsa, Mehmed İzzet’in ve diğerlerinin yayınları Aktar’ın Osmanlı kamuoyunda Halley kuyruklu yıldızının bilimsel açıdan bir merak uyandırmadığı iddiasını yanlışlamaktadır.

²⁸⁸ Mehmed İzzet, Harun er-Reşid, “Halley ve Kuyruklu Yıldızlar”, *Dârüşşafaka*, S. 9, R. 1 Şubat 1325/M. 14 Şubat 1910, s. 403-420.

²⁸⁹ Bilimsel ismi C/1910 A1 olan kuyruklu yıldız artık Drake olarak adlandırılmamaktadır. Diğer isimleri 1910 Ocak Büyük Kuyruklu Yıldızı ya da Günişığı Kuyruklu Yıldızı’dır.

²⁹⁰ A. y., s. 403-406.

Çeşitli kültürlerde yaygın olan bu inanışların batıl olduğuna dikkat çekerler. Ardından, kuyruklu yıldızlar hakkında kısaca bazı bilimsel bilgileri aktarırlar. Bunlar, kuyruklu yıldızların yörüngeleri ve kimyasal özellikleri hakkında o dönem bilinenleri içerir. Konuyu daha sonra Halley kuyruklu yıldızına ve onun dünyaya zarar verip vermeyeceği tartışmalarına getirirler. Yazarlar, Halley'in yörüngesi hakkında sahip olunan bilgilerle, dünyaya isabet etmeyeceği ve kuyruğunun dünyayı zehirli gazlara (Siyojen) boğmayacağı kanaatindedir. Bu bilimsel bilgileri, Camille Flammarion'dan (1842-1925) yaptıkları küçük bir alıntıyla destekleyerek okuyucuların endişelerini gidermek niyetindedirler.

Mehmed İzzet'in 14 Mayıs 1910 tarihinde *Dârüştâfaka* dergisinde tek başına yayınladığı yazı ise, yine Halley Kuyruklu Yıldızı'nın Dünya'nın yakınından geçmesi gündemiyle ilgilidir. Mehmed İzzet'in ifadesine göre bu yazı, Camille Flammarion'un Fransız *L'illustration* dergisinde yayınlanmış bir makalesinin özetidir. Halley Kuyruklu Yıldızı'nın, Dünyanın yaklaşık yüz altmış dört milyon kilometre yakınından, yaklaşık beş milyon km/gün hızla geçeceği tespit edilmiştir. Kuyruklu yıldızın yörüngesini gösteren bir çizime de yer verilmiş, 1835, 1759, 1682, 1608 ve 1531 gibi daha önceki tarihlerde geçtiği de belirtilmiştir.²⁹¹

Mehmed İzzet'in, popüler astronomi alanına giren, gündemle bağlantılı bir yazısı daha vardır. Evrende Dünya haricinde, özellikle de Dünya'ya benzerliği nedeniyle Mars gezegeninde yaşam olup olmadığı konusu, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında ilgi çekici bir tartışma olmuştur. Örneğin popüler bilim yazılarıyla ünlü ve Mehmed İzzet'in de yakından takip ettiği Camille Flammarion, Mars hakkında yazdığı kitabında gezegenin yaşama uygun şartlara sahip olup olmadığını tartışmıştır.²⁹² Ancak en çarpıcı iddialardan birinin sahibi Percival Lowell olmuştur. Lowell, teleskopik gözlemlerle Mars yüzeyinde görülen düzgün çizgileri, insan gibi akıllı canlılar tarafından yapılmış sulama kanalları olarak yorumlamıştır. Hem onun iddiaları, hem de ona karşı başka bilim insanları tarafından öne sürülen

²⁹¹ Mehmed İzzet, "Halley Kuyruklu Yıldızı ve Arz ile Tesâdüfi", *Dârüştâfaka*, S. 12, R. 1 Mayıs 1326/ M. 14 Mayıs 1910, s. 546-558.

²⁹² Camille Flammarion, *La Planète Mars et ses Conditions d'habitabilité*, 1892. İngilizce tercümesi için bkz. Çev: Patrick Moore, Springer, *Camille Flammarion's The Planet Mars*, Ed. William Sheehan, London, 2015, s. 511-513.

karşı iddialar, bir dönem kamuoyunu meşgul etmiştir. Bu olay Osmanlı matbuatına da yansımıştır. Salih Zeki, Mayıs 1909'da yayınladığı “Sekene-i Merih” makalesiyle, Mars'ta yaşama dair iddiaları Osmanlı okurunun gündemine taşımış ve Lowell'in yaklaşımını eleştirmiştir.²⁹³

Mevcut bilimsel bilgiler ışığında dünya-dışı yaşama dair kesin kanıtlar ya da cevaplar üretilmemesi, konuyu spekülasyona açık hale getirmiş hatta eğlence konusu yapmıştır. *Dârüşşafaka* dergisinin 5. sayısında Harun er-Reşid'in yayınladığı “Sükkân-ı Kevâkible Muhâbere” makalesi böyle bir gündemin neticesinde yayınlanmıştır. Yazı eğlenceli bir üslupla, aralarında bilim insanlarının da olduğu bir grup kişinin Mars'ta yaşadığı düşünülen akıllı varlıklarla iletişim kurma yollarından bahseder.²⁹⁴ Mehmed İzzet'in de, aynı derginin 10. sayısında yayınladığı “Kâinâtta Hayât ve Muamma-i Fıtrat” başlıklı makalesi, bu gündemle ilişkili gibi görünmektedir. Yazısını, Dünya dışında yaşam bulunma ihtimalinin tartışmalı ve hayal gücünü uyaran içeriğine uygun olarak, serbest ve eğlenceli bir üslupla yazmıştır. Mehmed İzzet, şu sorunun cevabını arar.²⁹⁵

“Arzın nebatî, hayvanî ve fikrî bir hayata karargâh olduğu muhakkaktır. Acaba bu imtiyaz yalnız Arz'a mı bahş ve ihsan olunmuştur?”

Bu sorunun cevaplanabilmesi için önce bilimsel açıdan “hayat”ın ne olduğunu ele almak gerektiğini söyler. Ancak ona göre fizyologlar bunu anlaşılabilir şekilde açıklayamamışlardır. Hayat hakkında bildiklerimiz bilimsel açıdan yeterli değildir, yalnızca fikir düzeyindedir. Belki de bu gerekçeyle Mehmed İzzet, gezegenlerde hayalî bir yolculuğa çıkar. Güneş sistemindeki her gezegene uğrar ve kütle çekim kuvveti, sıcaklık gibi bazı fiziksel ölçütlerden hareketle, yaşama

²⁹³ Salih Zeki, “Sekene-i Merih,” **Resimli Kitâb**, C. 2, S. 8, Mayıs 1325, s. 780-793. Yazının transkripsiyonu için bkz. Salih Zeki, **Hikemiyât: Felsefe, Bilim ve Eğitim Yazıları**, yay. haz. Ebubekir Demir, Konya, Çizgi Yayınları, İstanbul, 2022, s. 340-348.

²⁹⁴ Bilal Yurtoğlu, “Dârüşşafaka Dergisinin Bilim, Düşünce ve Eğitim Hayatımıza Katkıları”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 17, S. 2, 2016, s. 78, 79.

²⁹⁵ Mehmed İzzet, “Kâinâtta Hayât ve Muamma-i Fıtrat”, **Dârüşşafaka**, S. 10, R. 1 Mart 1326/M. 14 Mart 1910, s. 445.

uygun olup olmadıkları hakkında spekülasyon yapar. Yazıda Lowell'in iddiasına da yer veren Mehmed İzzet, yer yer esprili bir dil kullanır.²⁹⁶

Mehmed İzzet, aynı tartışmaya yıllar sonra, bu kez daha ciddi olarak, geri döner. 1931 yılında Halk Fırkası merkezinde verdiği “Hayatı Umumiye Meselesi ve Medeniyet İlminin Temelleri” konferansında, Mars'ta yaşam hakkında o vakte kadar öne sürülen iddiaların bilimsel açıdan bir değer taşımadığını “bir romandan ibaret” olduğunu açıkça ifade eder. Diğer yandan, evrende sayısız dünya arasında yalnızca bizim dünyamızın yaşama ev sahipliği yapıyor olması için de bir sebep göremez.²⁹⁷

“Açıkçası yalnız Arz sathında hayat imtiyazı kabule şayan bir sebebe müstenit değildir. Esasen hayatı umumiye mevzuunda da Arzın meskûniyeti seyyarelerin meskûniyetinin hususi bir halidir. Bu yalnız Güneş cümleleri için değil hayat şartlarını hazırlamış olan bütün âlemler için de böyledir.”

Mehmed İzzet, Dünya dışı yaşam meselesini iki soru ekseninde ele almak gerektiğini söyler. 1) Güneş sisteminin diğer gezegenlerinde, dünyada olduğu gibi, bitkisel ve hayvansal bir yaşamın ortaya çıkması için uygun şartlar var mıdır? 2) Eğer yoksa o gezegenlerde kendi şartlarına uygun -örneğin çok yüksek ya da çok düşük sıcaklıklara dayanabilen – “hususî mahlûkların yaşaması mümkün olmaz mı?” Mehmed İzzet, ikinci sorunun pozitif bilimlerden yararlanarak cevaplanamayacağını, ancak güzel bir edebiyat konusu olabileceğini öne sürer.²⁹⁸ Ki bu da meseleyi, dünyada canlılığın nasıl ortaya çıktığını anlamaya ve diğer gezegenlerin fiziksel ve kimyasal açıdan özelliklerinin araştırılması meselelerine bağlar. Mehmed İzzet, *Talebe Mecmuası*'nda, yeryüzünde hayatın nasıl ortaya çıktığına dair de bir makale kaleme almıştır.²⁹⁹

Belli bir bilimsel gündemle doğrudan ilişkili olmasa da, Mehmed İzzet'in astronomiyle ilgili başka yazıları da vardır. Örneğin *İkdam* gazetesinde medcezir

²⁹⁶ Mehmed İzzet, “Kâinâtta Hayât ve Muamma-i Fıtrat”, **Dârüşşafaka**, S. 10, R. 1 Mart 1326/M. 14 Mart 1910, s. 445-451.

²⁹⁷ Mehmed İzzet, “Hayat-ı Umumiye Mes'elesi ve Medeniyet İlminin Temelleri”, **Talebe Mecmuası**, S. 24, 1 Aralık 1932, s. 18,19.

²⁹⁸ **A. y.**, s. 19.

²⁹⁹ Mehmed İzzet, “Yer Yüzünde Hayat Nasıl Çıkmıştır? Nasıl Devam Etmektedir?”, **Talebe Mecmuası**, S. 23, 1 Kasım 1932, s. 1-3.

(gelgit) hakkında birbirinin devamı niteliğinde olan iki yazı yayınlamıştır.³⁰⁰ Denizlerde, okyanuslarda ve nehir ağızlarında gerçekleşen gelgit hareketinin Güneş, Ay ve Dünya'nın kütle çekimi ve hareketleri nedeniyle oluştuğunu anlatır.³⁰¹ Medcezirin ne zaman gerçekleşeceğini tespit etmek için astronomi bilgisinden yararlanılabileceğini söyler. Bu doğa olayının Boğaziçi'nde de meydana geldiği; bunun az bir çekilme olayı olduğunu ve genellikle de Şubat ayında gerçekleştiğini belirtilmekle beraber dünyanın farklı yerlerindeki -ekvator gibi- medcezir olaylarına az da olsa değinmeyi ihmal etmez.³⁰²

Mehmed İzzet'in bir de doğrudan ya da dolaylı olarak astronomi bilimi hakkındaki görüş ve değerlendirmelerini dile getirdiği yazıları vardır. Bunlar da, yukarıda bahsettiğimiz diğer yazıları gibi, astronomi dışından gelen okurlara yönelik kaleme alınmıştır. Örneğin *Mahfil* dergisinde yayınlanmış yazılarından birini, Osmanlıcada hem bilim terminolojisinde hem de dini ilimler ve edebiyatta kullanılan “fezâ” ve “semâ” kelimeleri ve bunların anlam bakımından birbirinden farklarını anlatmak üzere kaleme almıştır. Mehmed İzzet'e göre fezâ, genel olarak bütün tabiat ve hava olaylarının meydana geldiği, mevcut olan her şeyi kuşatan bir alandır. Fezâ kelimesi farklı alanlarda farklı isimlerle de bilinir: Riyaziyatta *ba'de-i mücerred*, hikmet-i tabiyede *mekan* ve lisan-ı şer'ide *kevn ü mekan*. Eskiden sonsuz ve üç boyutlu addedilen fezânın, artık sonsuz ve dört boyutlu (uzunluk, genişlik, derinlik ve zaman) olduğu düşünülmektedir. Semâ kelimesi ise sonsuz hava boşluğu anlamına gelmektedir. Semâ kelimesi şiir ve edebiyatta farklı isimlerle de kullanılmaktadır. Bunlar: *Âsumân*, *felek* ve *siphirdir*. Mehmed İzzet'e göre semâ, ilimlerin en zevklisi olan astronominin konusunu teşkil eder.³⁰³

Mehmed İzzet, matematiksel bilimlerin tanımını ve sınıflandırmasını konu edinen bir başka yazısında, astronomiyi matematiksel bilimlerden biri, hatta alt

³⁰⁰ Mehmed İzzet, “Âlem-i Tabiatıta İnkıbaz ve İnbisat Asârı”, *İkdam*, N. 8797, R. 12 Eylül 1337/M. 12 Eylül 1921, s. 3; Mehmed İzzet, “Kaşr-ı Arzda Med ve Cezirler”, *İkdam*, N. 8818, R. 3 Teşrinievvel 1337/M. 3 Ekim 1921, s. 6.

³⁰¹ Mehmed İzzet, “Âlem-i Tabiatıta İnkıbaz ve İnbisat Asârı”, s. 3.

³⁰² A. y., s. 3.

³⁰³ Mehmed İzzet, “Lisân-ı Şer‘ ve Fende Fezâ ve Semâ”, *Mahfil*, S. 24, R. 1340/M. 1921, s. 222.

dallarından en önemlisi olarak ifade eder.³⁰⁴ “İlm-i Heyet ve İnsanlar” başlıklı yazısında ise astronomiyi, kâinatın ilmi olarak niteler. Açık tanımıyla astronomi: “Ecrâm-ı semâviyenin mahiyât ve terakkiyatını seyir ve hareketlerinde tabi bulundukları kavânini” bildirir.³⁰⁵ Mehmed İzzet, günümüz medeniyetinin gelişmesinde en önemli katkıyı getirenlerden birinin astronomi olduğu kanaatindedir. Zira astronomi olmasaydı, insanlar gökyüzünü anlayamayacak, bunun neticesinde de dünya üzerinde hala bilmediğimiz yerler kalacaktı. Buna örnek olarak Kristof Kolomb’u gösterir. Kristof Kolomb, astronomik gözlemler yapamasaydı konumunu tespit edemez, güzergâhını belirleyemez ve gittiği yerlere tekrar gidemezdi.³⁰⁶ Mehmed İzzet, insanların evreni incelemesinin, hem zihnen hem de bedenen bir gelişim getireceğini vurgular. Ona göre insanlar, farkında olarak ya da olmayarak, hayatlarının her alanında astronomiyle bir şekilde ilişki içerisinde.³⁰⁷

Mehmed İzzet her bilim dalında olduğu gibi astronominin de başlangıçta, astroloji, büyü ve sihir gibi şeylerle iç içe geçmiş olduğu belirtir. Fakat astronomi zamanla bunlardan kurtulmuş, gözlemsel ve pozitif bir bilim kimliğini kazanmıştır. 1930lu yıllarda yayınladığı yazısında ifade ettiğine göre, son çeyrek asırda hiçbir bilim dalı astronomi kadar gelişmemiştir. Tarih boyunca insanların ilgi alanına giren astronomiyi iyi tetkik etmek gerekmektedir, ancak bu vesileyle insanın evrendeki yeri anlaşılabilir.³⁰⁸

3.2. MEKANİK VE FİZİK

Mehmed İzzet’in, astronomi alanında olduğu gibi, mekanik ve fizik alanında da ayrı bir başlık altında incelenmeye degecek kadar yayını vardır. Bu konuda ilk bahsedilmesi gereken eserleri ders kitaplarıdır. Mehmed İzzet mekanik hakkında iki ve doğa bilimleri hakkında bir kitap yayınlamıştır. Buna ek olarak fizik konusunda kaleme aldığı makaleleri vardır ki, bunlar öğrencilere ve halka temel düzeyde bilgi vermek için yazılmış popüler bilim yazılarıdır. Bu makalelerde, madde, kuvvet,

³⁰⁴ Mehmed İzzet, “Ulûm-ı Riyâziye ve İlm-i Hey’et”, **Mahfil**, S. 29, H. 1341/M. 1922, s. 95-98.

³⁰⁵ Mehmed İzzet, “İlm-i Hey’et ve İnsanlar”, **Mahfil**, S. 31, H. 1341/M. 1922, s. 130.

³⁰⁶ **A. y.**, s. 130,131.

³⁰⁷ Mehmed İzzet, “İlm-i Hey’et ve İnsanlar”, **Mahfil**, S. 30, H. 1341/M. 1922, s. 118, 119.

³⁰⁸ Mehmed İzzet, “Derse Başlarken”, **Talebe Mecmuası**, S. 37, Ekim 1934, s. 1-6.

hareket, ısı, ışık, elektrik, manyetizma, mekanik bahisleri işlenmiş; esir, fizikte kullanılan ölçü birimleri, Einstein'ın izafiyet teorisi gibi konularda müstakil makaleler biçiminde ele alınmıştır.

3.2.1. Mekanik ve Doğa Bilimleri Ders Kitapları

Mebâdî-i Fenn-i Makine ve *Fenn-i Mihanik* adlı mekanik ders kitapları, Mehmed İzzet'in erken dönemine ait yayınlardır³⁰⁹. Bu kitaplarda konular teorik olarak anlatılmış, daha iyi anlaşılabilmesi için bölümlerin sonunda sorular çözülmüş ve metinler birçok görselle desteklenmiştir.

Mebâdî-i Fenn-i Makine 1890 yılında iki cilt olarak yayımlanmıştır.³¹⁰ Mehmed İzzet, bu kitabı Dârüşşafaka son sınıf öğrencilerine okutmak üzere kaleme almıştır. Eserin birinci cildi mekanikte denge konusuna ayrılmıştır. İki ana bölümden meydana gelen bu ciltte, genel olarak kuvvetlerin dengesi, bileşkesi ve basit makineler anlatılmıştır. İkinci ciltte ise hareket ve kuvvet konusu işlenmiş; basit makineler dışında buhar makineleri, vapor makineleri, şimendifer gibi daha karmaşık makineler de ele alınmıştır. Mehmed İzzet bu kitabı, fenn-i makine konusunda ayrıntılı Türkçe bir kitabın bulunmaması nedeniyle, Fransızca eserlere başvurarak telif ettiğini söyler. Eserde kullandığı bilimsel terimlerin zaman zaman Fransızca karşılıklarını vermiştir. Yazar, kusursuz bir eser meydana getirmediğini kabul etmekle beraber, eserin o günün ihtiyaçlarına ve eksikliklerine cevap vereceğini, en azından büyük bir boşluğu dolduracağını düşünmektedir. *Mebâdî-i Fenn-i Makine*'yi kaleme almayı hem vatana bir hizmet olarak görmüş hem de bu konuda daha sonra yazılacak eserler için yol gösterici olabileceğini ümit etmiştir.³¹¹ Bu kitabın satışından elde edilecek gelirin tamamını ve derslerde öğrencilerin ihtiyaç duyacağı

³⁰⁹ Mehmed İzzet, **Mebâdî-i Fenn-i Makine (Dârüşşafaka sekizinci sınıf)**, C. 1, Mihran Matbaası, 1. bs., H. 1308/M. 1890, 309+18, sayfa; Mehmed İzzet, **Mebâdî-i Fenn-i Makine (Dârüşşafaka sekizinci sınıf)**, C. 2, Mihran Matbaası, 1. bs., H. 1308/M. 1890, 368+1 sayfa; Mehmed İzzet, **Fenn-i Mihanik**, Karabet Matbaası, 1. bs., H. 1311/M. 1893, 322+1 sayfa; Mehmed İzzet, **Fenn-i Mihanik**, Karabet Matbaası, 2. bs., H. 1313/M. 1895, 374+7 sayfa.

³¹⁰ Mehmed İzzet, **Mebâdî-i Fenn-i Makine (Dârüşşafaka sekizinci sınıf)**, C. 1; Mehmed İzzet, **Mebâdî-i Fenn-i Makine (Dârüşşafaka sekizinci sınıf)**, C. 2.

³¹¹ Mehmed İzzet, **Mebâdî-i Fenn-i Makine**, C. 1, s. 6, 7.

sayıda kitabı Dârüşşafaka'ya bağışlamıştır.³¹² Tezimizin birinci bölümünde Mehmed İzzet'in 1888 tarihinde fahri öğretmen olarak cumartesi günleri Dârüşşafaka'da fenn-i makine dersini verdiğini, bu derslerde kendi kitabını okuttuğunu belirtmiştik.³¹³ Burada bahsi geçen kitap, *Mebâdi-i Fenn-i Makine* olmalıdır. Her ne kadar kitap bu senelerde henüz basılmamışsa da, yayınlanmadan önceki müsveddelerini kullanmış olabilir.

Mehmed İzzet'in mekanik hakkındaki diğer kitabı ilkinden 3 sene sonra basılmıştır. *Fenn-i Mihanik* adlı bu eserin tespit edebildiğimiz kadarıyla iki baskısı vardır.³¹⁴ Eserin birinci baskısının kapağında “Vilayet-i şahanedeki mekatib-i îdâdîyenin 1310 sene-i hicriyesi resmi programına muvaffak olarak tertib edilmiştir” ibaresi yer alır. Eserin ikinci baskısı yine îdâdîler için hazırlanmıştır ancak birinci baskıya göre daha fazla sayfadan oluştuğu görülmektedir. İkinci baskıda, mevcut olan bütün mekanik kanun ve kuramlarının sade ve anlaşılır bir dille yazıldığı ifade edilmiş, her bölümün sonunda konu ile ilgili örnekler verilmiştir. Ayrıca eserin sonunda kitapta geçen terim ve kavramları ihtiva eden Fransızca-Türkçe bir sözlük vardır. İki baskı da temel olarak üç ana bölüme ayrılır. Birinci bölüm “Fenn-i Muvazenet”, ikinci bölüm “Fenn-i Hareket”, üçüncü bölüm “Fenn-i Kuvvet” başlıklarını taşımaktadır. Bu eser, Dârüşşafaka programına uygun olan *Mebâdi-i Fenn-i Makine* kitabına göre, daha hafif bir içeriğe sahiptir. *Fenn-i Mihanik* daha klasik anlamda bir mekanik kitabı olup, kuvvet, denge ve basit makineler konularını kapsamaktadır. Bununla beraber, buhar makinesi gibi daha karmaşık konuları içermez.

Mehmed İzzet mekanik kitaplarından yıllar sonra, îdâdîlerin birinci sınıflarında okutulmak üzere fiziki bilimler/doğa bilimleri konusunda bir ders kitabı yayınlamıştır. *Ulûm-i Hikemiyye* ve *Ulûm-i Tabîiyye* adlı kitap iki ciltten oluşur. Mehmed İzzet, ilkokullarda ve rüştiyelerde verilen ilm-i eşya ve kıraat derslerinin ulûm-i hikemiyye ve ulûm-i tabîiyye ile ilgili konularında, ders kitaplarının yetersiz

³¹² **Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslamiye Salnamesi**, İstanbul, Hikmet Matbaa-i İslamiyesi, H. 1332/M.1913, s. 173.

³¹³ BOA. YPRK. TKM. 00026. 0011. 005; BOA. DH. SAİD. d. 00110. 00230.

³¹⁴ Mehmed İzzet, **Fenn-i Mihanik**, 1. bs.; Mehmed İzzet, **Fenn-i Mihanik**, Karabet Matbaası, 2. bs.

olduğunu söyler. Bu sebepten, az bilgiyi basit bir şekilde öğrenen öğrenciler, ileride görecekları fizik ve doğa bilimleri derslerine tam olarak hazırlanamamaktadırlar. Meydana gelen bu bilgi açığını düzeltmek için bu kitabı kaleme aldığını belirten Mehmed İzzet, olabildiğince sade ve açık bir dil kullanmaya çalışmıştır.³¹⁵ Kitabın ilk cildinin başlığı “Hikmet ve Kimya (Mukaddemat)”dır. Bu ciltte havanın nasıl oluştuğu, cisimlerin halleri, hava ve rüzgâr, su, denge, buz, karbon, hareket, ışık, kükürt, kireç ve kireç taşı gibi fizik ve kimya alanına giren konulardan bahsedilmiştir.³¹⁶ Kitabının ikinci cildinin başlığı “Ulûm-i Tabîiyye”dir. Bu cilt jeoloji, zooloji ve botanik gibi doğa bilimleri alanına giren konuları kapsar. Bu üç bilim dalının ziraat, sanayi ve ev idaresinde kullanımlarına dair bilgiler de aktarılmıştır. Kitapta, Dünya (dünyanın oluşumu ve yapısı, kayalar, fosiller), insan (hareket, iskelet sistemi, beslenme, insanın iç organları, beyin), hayvanlar (hayvanların tasnifi, hayvanların iç organları ve iskelet sistemleri, böcekler, balıklar vs.), bitkiler (bitkilerin tasnifi, bitkilerin kökleri, tohumları, çiçekler vs.) gibi konular anlatılmış ve daha sonra bilimle ilgili okuma parçalarına yer verilmiştir.³¹⁷ Konuların daha iyi anlaşılabilmesi için bol resim ve şekil kullanılmış, ayrıca bazı kelimelerin İngilizce karşılığı verilmiştir.

3.2.2. Popüler Fizik Yazıları

Mehmed İzzet fizik konularında, kâh tek sayıdan oluşan, kâh birkaç dergi sayısını boyunca devam eden makaleler kaleme almıştır. Bu yazıları, okuduğu kitap ve makalelerden derleyerek ya da tercüme ederek meydana getirmiş gibi görünmektedir. Biz bu bölümde Mehmed İzzet’in tüm yazılarına değil, seçtiğimiz belli başlı makalelerine odaklanacağız. Çünkü bunlar diğerlerine göre daha kapsamlı, içerik açısından daha doyurucu ya da bilimsel gündemle yakından ilgili olan yazılarıdır.

Bu yazıların ilki *Dârüşşafaka* dergisinde “Felsefe-i Ulûm” adıyla yayımlanmıştır. “Âlem-i Tabîat – Müessirât-ı Tabîiye ve Esîr” alt başlığını taşıyan

³¹⁵ Mehmed İzzet, **Ulûm-i Hikemiyye ve Ulûm-i Tabîiye**, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, H. 1328/M. 1910, 232+7 sayfa, s. 2.

³¹⁶ **A. e.**

³¹⁷ Mehmed İzzet, **Ulûm-i Tabîiye**, İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, H. 1329/M. 1311, 178 sayfa.

makale, 1909 yılı içerisinde beş farklı sayıda tefrika edilmiştir.³¹⁸ Mehmed İzzet, yazısına “âlem-i tabiat”ın tanımıyla başlar. Allah’ın yarattığı ne varsa bütün bunlara *âlem-i tabiat* dendiğini, canlılar, cansızlar, gökyüzü, yeryüzü gibi beş duyuyla idrak edilebilen her şeyin tabiatı oluşturduğunu ifade eder. Âlem-i tabiatın olaylarını, kanunlarını araştırıp, bu alanda keşif yapan bilime *ulûm-ı tabîye*, tabiatın geçmişini ele alan bilime de *tarih-i tabîi* dendiğini belirtir.³¹⁹ Yazı böyle bir girişin ardından, bilim tarihinde bazı fizik olaylarını, akışkanlar hipoteziyle açıklamaya çalışan eski teorilerden kısaca bahseder. Isı, ışık ya da elektriğin “seyyalat-ı gayr-ı mevzune” (impondérable) yani tartılamaz, ölçülemez elle tutulamaz akışkanlar olarak kabul edildiğini, ancak bu yaklaşımların bilim tarihinde nasıl yavaş yavaş terk edildiğini anlatır.³²⁰ Geri kalan bölümlerde ise ısı, ışık, elektrik ve manyetizma alanında yürütülen bilimsel araştırmaların ve deneylerin ortaya koyduğu sonuçları içerecek şekilde bu fizik olayların artık esir kuramıyla nasıl açıklandığını dile getirir. Yazının bilimsel açıdan zengin bir içeriği vardır. Ancak kullanılan dil, bazı sayısal değerlere yer verilmesi, birçok bilim insanına atıfta bulunulması hatta açıklayıcı bir dipnotun olması gibi özellikler, bizde yazının bir tercüme olduğu izlenimini uyandırmıştır. Özellikle yazı boyunca ismi karşımıza çıkan Kepler, Maxwell, Lord Kelvin gibi ünlü bilim insanlarının yanı sıra daha az bilinen Thirion, Malus gibi bazı bilim insanlarının araştırmalarından bahsedilmesi çeviri şüphesini daha da kuvvetlendirmiştir. Bu isimleri temel alarak ve başka anahtar kelimeler ekleyerek veritabanlarında yaptığımız araştırma neticesinde Mehmet İzzet’in bu yazısının bir tercüme olduğunu tespit ettik. Yazının orijinali, 1901 yılında *Revue Des Deux Mondes (1829-1971)* dergisinde yayınlanmıştır.³²¹ Makalenin yazarı Albert Dastre (1844-1917), doğa bilimleri ve fizyolojide uzmanlaşmış Fransız bir doktordur.³²²

³¹⁸ Mehmed İzzet, “Felsefe-i Ulûm”, *Dârüşşafaka*, S. 1, R. 1 Haziran 1325/M. 1 Haziran 1909, s. 34-47; S. 2, 1 Temmuz 1325/ M. 14 Temmuz 1909, s. 93-96; S. 4, R. 1 Eylül 1325/M. 14 Eylül 1909, s. 182-187; S. 6, R. 1 Teşrinisani 1325/M. 14 Kasım 1909, s. 287-288; S. 11, R. 1 Nisan 1326/M. 14 Nisan 1910, s. 505-514.

³¹⁹ Mehmed İzzet, “Felsefe-i Ulûm”, S. 1, s. 34-36.

³²⁰ A. y., s. 37.

³²¹ Karşılaştırma için bkz. Dastre, A. “Questions Scientifiques: Les Agens Impondérables Et L’éther.” *Revue Des Deux Mondes (1829-1971)*, Vol. 5, N. 3, 1901, pp. 649–79. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/44779045>, 31 Temmuz 2022.

³²² https://data.bnf.fr/fr/atelier/13175563/albert_dastre/, 31 Temmuz 2022.

Orijinal makale 4 alt bölümden oluşan ancak tek parça halinde yayınlanmış 31 sayfalık uzun bir metindir. Mehmed İzzet tercümeyle 5 parça olarak yayınlamıştır.

Bu yazı dizisinden sonra, *Dârüştâfaka* dergisinde Mehmed İzzet imzalı birkaç kısa fizik makalesi daha yayınlanmıştır. Daha önce matematik bölümünde söz ettiğimiz gibi, kaleme aldığı metinlerde bahsettiği bilim dalına ilişkin terim ya da kavramları açıklama yoluna giden yazar, bu yaklaşımı, fizik yazılarında da sergiler. Hatta “Kavânîn-i Azîme-i Fenniye” adlı makalesinin, sadece tanımlardan oluştuğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Yazı, fizikî bilimlerin esasını oluşturan önemli bazı bilimsel yasaları, kuvvet, ses, elektrik, ısı ve ışık gibi fizik konularına dair birden fazla bilim insanı referans göstererek yapılan çeşitli tanımları içerir. Ayrıca kimyadan Dalton ve Gay-Lussac yasalarına değinilmiştir.³²³ Bu tarza benzeyen başka bir yazısında ise metrik sistemin uzunluk ölçüleri birimleri (mikrometre ve megametre dâhil) ve Erg, Joule, Watt, Ohm, Volt, Ampere, Coulomb, Farad gibi fiziğin çeşitli dallarında kullanılan birimleri ve tanımlarını anlatmıştır.³²⁴

Mehmed İzzet’in kaleme aldığı ve yine *Dârüştâfaka* dergisinde yayınladığı fizikle ilgili başka bir yazı, “Âlem-i Tabîatın Yüz Hârîka ve Hâdis-e-i Âcîbesi” adlı dört kısımdan oluşan yazı dizisinin içinde yer alan bir alt bölümdür. “Elektrik ve Âsarı” alt başlığını taşıyan bu kısım, derginin altıncı ve yedinci sayılarda iki parça halinde yayınlanmıştır. Yazı elektriğin ne olduğunu anlatarak başlar. Ardından elektrik tarihi ile devam eder. Thales, Gilbert, Gray, Dufay, Wilke gibi âlimlerin elektriğe dair fikirlerine yer verir. Yazının daha sonraki kısımları elektriğin çekme ve itme kanunları, iletken cisimler, elektrik etkisi gibi konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca metinde geçen terim veya kavramların Fransızcadaki karşılıkları verilmiştir.³²⁵

³²³ Mehmed İzzet, “Kavânîn-i Azîme-i Fenniye”, *Dârüştâfaka*, S. 5, R. 1 Teşrinievvel 1325/M. 14 Ekim 1909, s. 239-240.

³²⁴ Mehmed İzzet, “Mekâyis-i Cedîde-i Kuvâ”, *Dârüştâfaka*, S. 10, R. 1 Mart 1326/M. 14 Mart 1910, s. 452- 457.

³²⁵ Mehmed İzzet, “Âlem-i Tabîatın Yüz Hârîka ve Hâdis-e-i Âcîbesi”, *Dârüştâfaka*, S. 6, R. 1 Teşrinisani 1325/M. 14 Kasım 1909 ss.277-281; S. 7, R. 1 Kânunuevvel 1325/M. 14 Aralık 1909, s. 302-304.

Mehmed İzzet'in yazı dizilerindendir diğeri, 1911 yılında *Fenn* dergisinin 5 farklı sayısında tefrika edilen "Madde ve Tekâmülü" adlı makaledir.³²⁶ Dil kullanımı açısından, bu yazı dizisinin Mehmet İzzet'in kaleme aldığı diğer yazılar arasında en ağırlı olduğu söylenebilir. *Fenn* dergisini inceleyen bir yüksek lisans tezinde, yazının günümüz Türkçesine aktarılmış bir versiyonu bulunmaktadır.³²⁷ Aynı dergiyi konu alan bir başka makalede Bilal Yurtoğlu, Mehmed İzzet'in bu makalesini de değerlendirmiştir.³²⁸

"Madde ve Tekâmülü", madde, kuvvet, hareket, esir, ısı, ışık gibi konuları felsefî açıdan ele alan bir metindir ve doğadaki her şeyin madde ve kuvvetten ibaret olduğu ilkesine dayanır. Evren, sonsuz evren boşluğundan, atomlar ve moleküllere kadar her yere yayılmış durumda olan *esir* ile kaplıdır. Esir, yazara göre, maddenin katı, sıvı, gaz gibi hallerinden biridir. *Madde* ise, sadece duyularımız aracılığıyla bilinebilir, bunun aksi mümkün değildir. Madde hakkında bilgi edinmemizi sağlayan en temel duyu da, dokunma duyumuzdur. Bununla birlikte Mehmed İzzet, duyularımızın maddenin doğru bir şekilde anlaşılmasında yetersiz kalabileceğinin de farkındadır. Örneğin renk körlüğü hastalığı veya ışığın suda kırılması olayı duyularımızı aldatılabilir. Ayrıca, teknolojinin gelişmesi sayesinde, maddenin daha önce farkına varılmamış özelliklerinin ortaya çıkarılabilmesi mümkündür.³²⁹

Mehmed İzzet ayrıca, maddenin bilinebilmesi için hareket etmesi gerektiğini söyler. *Hareketi*, maddenin uzayda yer değiştirmesi olayı olarak tanımlar. Harekete

³²⁶ Derginin son 5 sayısında yayınlanan makalenin alt başlıkları şöyle sınıflandırılabilir: 9. sayıda Medhal, Mâdde ve Kuvvet; 10. sayıda Madde ve Tekâmülü; 11. sayıda Kuvvet-i Hareketin Eşkâli ana başlığı ile beraber Kuvve-i Sevkiye, Kuvve-i Câzibe, Kuvve-i İhtizâziye alt başlıkları, 12. sayıda İhtizâzât-ı Harûriye, İhtizâzât-ı Ziyâ'îye, Cevâzib ve İhtizâzât-ı Elektrikiye başlıkları ve 13. sayıda da Mâdde ve Kuvvetin 'Adem-i İfnâsı ve Tahavvülü, İkinci Kısım - Teşkil-i 'Avâlim başlıkları bulunmaktadır. Bkz. Mehmed İzzet, "Madde ve Tekâmülü", *Fenn*, S. 9, R. 5 Mayıs 1327/M. 18 Mayıs 1911, s. 2; S. 10, R. 12 Mayıs 1327/M. 25 Mayıs 1911, s. 1-2; S. 11, R. 19 Mayıs 1327/M. 1 Haziran 1911, s. 2; S. 12, R. 26 Mayıs 1327/M. 8 Haziran 1911, s. 2; S. 13, R. 2 Haziran 1327/M. 15 Haziran 1911, s. 2-4.

³²⁷ Hüseyin Özcan, "II. Meşrutiyet Dönemi Bilimsel Dergilerinden 'Fen' Mecmuasının Analizi", Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2019, s. 73-75.

³²⁸ Bilal Yurtoğlu, "*Fenn* Gazetesindeki Bilimsel Makaleler ve Salih Zeki'nin Dârülfünûn'daki 'Birinci Konferans'ı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 17, S. 1, 2015, s. 52-55.

³²⁹ Özcan, a. g. y., s. 73-75.

neden olan etken ise *kuvvettir*.³³⁰ Kuvvet ve türleri hakkında yazar, bizi karmaşık bir teoriyle baş başa bırakır. Öncelikle kuvveti: “Kuvve-i Sevkiye” (sevk kuvveti), “Kuvve-i Câzibe” (çekim kuvveti) ve “Kuvve-i İhtizâziye” (titreşim kuvveti) olarak üçe ayırır. Bunlar belli doğa olaylarından sorumlu olan alt kategorileri ya da türleri meydana getirirler. Örneğin sevk kuvveti dediği kuvvet, gezegenlerin ve güneşin dönme kuvvetidir. Çekim kuvvetinin ise, atomları bir arada tutan kuvvetten gök cisimleri arasındaki kuvvete kadar etkili çeşitli başka türleri vardır. Keza titreşim kuvveti de, ışık titreşimlerini, ısı titreşimlerini ve elektriksel çekim ve titreşimlerini kapsar. Son olarak makale evrenin oluşumu hakkında bazı bilgiler verir.³³¹

Yazının karmaşık ve oldukça felsefi olan içeriği, bizce yazarın diğer yayınlarıyla uyum içerisinde görünmemektedir. Mehmed İzzet, bu makalenin bir tercüme olup olmadığı ya da hangi kaynaklara başvurarak hazırladığı konusunda okuyucuyu bilgilendirmez. Ancak Bilal Yurtoğlu bu makalede, özellikle evrende her şeyin madde ve kuvvetten oluştuğu ve bu ikisinin hiçbir zaman yok olmayacağı ya da yoktan var olamayacağına ilişkin tezlerde, bir dönem Osmanlı aydınları arasında meşhur olan Ludwig Büchner’in görüşlerinden izler olduğunu tespit etmiştir. Bir diğer tespiti ise, evrenin oluşumu ile ilgili bahislerin Kant-Laplace teorisine dayandığıdır.³³² Özetle, bu makalenin bilimsel gelişmelerin kısmen gerisinde olduğu söylenebilir.

Ancak, Mehmed İzzet’in 20. yüzyılın en ünlü bilim insanlarından Albert Einstein ve onun izafiyet teorisine dair 1921 ve 1922 yıllarında yayınlanan yazıları, onun bu yıllarda fizikteki gelişmeleri yakından takip ettiğini göstermektedir. Albert Einstein ve teorileri Türkiye’de 1920’lerde ilgi çekmeye başlamış, ilk yayınlar bu yıllarda çıkmıştır.³³³ Mehmed İzzet, Kerim Erim, Mehmed Refik, Hüsnü Hamid’in

³³⁰ A. y., s. 76.

³³¹ Daha fazla bilgi için bkz. Bilal Yurtoğlu, a. g. y., s. 53.

³³² A. y., s. 54-55.

³³³ Daha fazla bilgi için bkz. Meltem Akbaş, “Einstein’ın Görelilik Teorisini Türkiye’ye Tanıtanlar (I): Mehmed Refik Fenmen ve Kerim Erim”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 4, S. 2, 2003, s. 29-59; Meltem Akbaş, “Einstein’ın Görelilik Teorisini Türkiye’ye Tanıtanlar II: Hüsnü Hamid”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 5, S. 1, 2004, s. 51-68.

yanı sıra, izafiyet teorisine en erken ilgi gösterenler arasındadır.³³⁴ Mehmed İzzet konuyla ilgili üç makale yazmıştır. Bunlar 1921’de *İkdam* gazetesinde,³³⁵ 1922’de *Mahfil* dergisinde³³⁶ ve 1933’te *Talebe Mecmuası*’nda³³⁷ yayımlamıştır. Bu üç makalede genellikle benzer bilgileri içerir.

Mehmed İzzet, *İkdam* gazetesindeki yayınında, Einstein’ın teorilerine meraklı olduğunu ve bir süredir bu konu üzerinde bilgi sahibi olmaya gayret ettiğini belirtir. Batı dünyası uzun yıllardır Einstein’ın teorileri anlamaya çalışmakla meşguldür. Mehmed İzzet’e göre, Batı’da Einstein’ın teorilerini anlatmaya yönelik hazırlanmış olan kitapların ya bilimsel seviyesi yüksektir ve bu nedenle anlaşılması güçtür, ya da daha basit dille yazılmışlardır ama bazı hataları barındırırlar. Ancak bu konuda 28 Mayıs 1921 tarihinde Paris’te yayınlanan *L’Illustration* gazetesinde Charles Nordmann’ın hazırladığı yazıyı, bu açığı oldukça kapatacak mahiyette görür. Bu yazı yayımlandıktan sonra Mehmed İzzet, arkadaşlarının Einstein’ın teorileri hakkında bir yayın yapmasını beklemiş ancak bu gerçekleşmemiştir. Bu sıralarda Mehmed İzzet, İstanbul’da Fransız Erkan-ı Harbiye’sinde Doktor Gran Klod (?) ile Einstein’ın teorileri hakkında bir görüşme yaptığını söylüyor. Bu görüşmeden sonra doktorun kendisine tavsiye ettiği Lucien Fabre’in ve Einstein’ın yayınlarını okuduğunu ve Einstein’ın teorileri hakkındaki bir yazı kaleme almayı kararlaştırdığını söyler. Mehmed İzzet, yazılarında Einstein’ın kim olduğu, hangi dine mensup olduğu, eğitimi ve yaşı gibi bilgileri aktardıktan sonra Einstein’ın uzay ve zaman arasındaki ilişkiyi açıkladığı İzafiyet Teorisi (Özel Görelilik) hakkında bilgi vermektedir. Ona göre, Einstein, matematiği kullanarak mekân ve zaman hakkında şimdiye kadar yerleşmiş düşünceleri altüst etmiştir.³³⁸

Mahfil dergisinde yayınlanan “Hakikat-i Mahza ve Aynştayn” adlı yazısında yine Einstein’ın hayatı hakkında bilgiler vermiş ardından teoriyi açıklamaya

³³⁴ Meltem Kocaman, “Türkiye’de Albert Einstein’ın Görelilik Kuramının İlk Yılları”, **İTÜ Vakfı Dergisi**, 2019, S. 84, s. 74.

³³⁵ Mehmed İzzet, “İlm-i Fennde Mühim Bir İnkılab”, **İkdam**, N. 8853, R. 7 Teşrinisani 1337/M. 7 Kasım 1921, s. 4.

³³⁶ Mehmed İzzet, “Hakikat-i Mahza ve Aynştayn”, **Mahfil**, S. 22, H. Şaban 1340/M. Mart 1922, s. 174-177.

³³⁷ Mehmed İzzet, “Einstein Nazariyesi ve İlim ve Fen Sahasında Yaptığı Büyük İnkılâp”, **Talebe Mecmuası**, S. 25, 1 Ocak 1933, s. 1-32; S. 26, Şubat-Mart 1933, s. 1-16; S. 27, Nisan 1933, s. 1-9.

³³⁸ Mehmed İzzet, “İlm-i Fennde Mühim Bir İnkılab”, s. 4.

çalışmıştır. Makalenin son sayfasında, daha kolay anlaşılabilmesi için olsa gerek, İzafiyet Teorisi'nin esaslarını maddedeler halinde anlatır. Buna göre, fizik ve mekanik bilimlerde mutlak hareket anlamsızdır. Işıkla ilgili olayların açıklamasında artık esir varsayımına yer yoktur. Zaman, mekan ve hız kavramları birbirlerinden bağımsız olarak düşünülemezler. Zaman da dördüncü boyut olarak mekâna bağlıdır. Uzay sonsuz değil, maddi ve sınırlıdır. Yeni düşünceler ışığında Öklid geometrisinin yerine yeni bir geometri koymak gereklidir. Fizik ve mekanik bilimlerin yerine yeni bir mekanik tesis etmek gereklidir. Işığın boşluktaki hızını yani saniyede 300.000 kilometreyi aşan bir hız gözlemlenemez. Işık, elektrik ve manyetizma ile ilgili hadiseler İzafiyet Teorisi'yle daha kolay açıklanır. Mehmed İzzet, bu yazısında şöyle bir çıkarımda bulunur: Evreni sonsuzluk içinde kaybolmuş cisimler topluluğundan meydana gelmiş olarak düşünmek gereksizdir; bütün maddi olaylar birbirlerine tâbi ve görelidir.³³⁹

Mehmed İzzet'in Einstein hakkında kaleme aldığı son yazı *Talebe Mecmuası*'nda yayınlanan "Einstein Nazariyesi ve İlim ve Fen Sahasında Yaptığı Büyük İnkılâp"dır. Bu makale, arkadaşlarının isteği üzerine vermiş olduğu konferansın yayınlanmış halidir. İki gün süren bu konferansı, üç makale halinde tefrika etmiştir. Yazı Einstein'ı anlatmadan önce fizik tarihine değinmiştir. Aristoteles'den, Kopernik'ten, Kepler'den, Galileo'dan, Newton'dan, Lorentz'den, Michelson'dan ve Poincaré'den bahsetmiş; bu bilim insanlarının katkılarını kısaca değinmiştir. Bu bilgiler verildikten sonra üç makalede genel olarak Einstein mekaniği, esir, dört boyut, atâlet (eylemsizlik) prensibi, kütle, enerji, evrensel kütle çekim yasası, Merkür meselesi, evrenin sonsuzluğu, mutlakiyet ve izafiyet gibi konular anlatılmıştır. Einstein'ın büyük önem verdiği zaman hakkındaki düşünceleri, bilim camiasında birçok sorunun çözümünde önemli bir rol oynamıştır. Aristoteles'den beri, zaman ve mekânın mutlak olduğu varsayılıyordu; Einstein ise bunların mutlak olmadığını göstermiştir.³⁴⁰

³³⁹ A. y., s. 177.

³⁴⁰ Mehmed İzzet, "Einstein Nazariyesi ve İlim ve Fen Sahasında Yaptığı Büyük İnkılâp", *Talebe Mecmuası*, S. 25, 1 Ocak 1933, s. 1-32; S. 26, Şubat-Mart 1933, s. 1-16; S. 27, Nisan 1933, s. 1-9.

Mehmed İzzet'in son olarak değineceğimiz yazısı, 1932 yılında *Talebe Mecmuası*'nda yayınlanmıştır ve Dârüşşafaka'nın on birinci sınıflarının fen şubesine verdiği açılış dersinin metnidir.³⁴¹ Her şeyden önce Mehmed İzzet, bu sene Dârüşşafaka'daki 40. yılı olduğunu söyleyerek yazısına başlar. Her sene bilimdeki yeni gelişmeleri konu edindiği açılış derslerini vermeyi alışkanlık edindiğini de söyler. Yazının ilk sayfasında öğrencilere önemli bir tavsiye verir.³⁴²

“Zamanımızda ilim ve fen âleminde vücuda getirilen harikaların hiçbir asırda emsali görülmediğini ve kâinat prensiplerinin anlaşılmasına doğru büyük adımlar atıldığını ve bu suretle insanların hergün aranan hakikate daha ziyade yaklaştığa çalıştığını beyan ile ilim ve fen ve bu uğurda hiçbir şeyi esirgemeyerek çalışan insanlara büyük alâka ve hürmetler göstermenizi temenni ediyorum.”

Bilimin 20. yüzyılda kat ettiği mesafeyi işaret eden, evreni kavrayışımızı tamamen değiştiren yeni fikirlerin önemine dikkat çeken bu sözleri, belli başlı bilimsel sahalardaki yeni gelişmelerin açıklanması takip eder. Mehmed İzzet, tesadüf, enerji, boşluk, ısı, ışık, elektrik, ses ve kimyasal ilişkinin (kimyevi münasebet) ne olduğuna dair sorulara, artık gerçek cevaplar verildiği kanaatindedir. Bundan 35-40 sene önce, maddenin ancak duyular yoluyla algılanabilir şey olduğunu düşündüğümüzü ancak bu düşüncenin artık eksik ve geçersiz olduğunu ifade eder. Maddenin tane mahiyetinde olduğunu, bunu oluşturan en küçük parçaların elektron ve proton olduğunu belirtir.³⁴³ Aristo'nun dört element teorisinin yanlış olduğunu, bu sayının dört değil yüzlerce olduğunu söyler. Artık atom kavrayışı dünyadaki bilimsel anlayışlarının temelinde yer almaya başlamıştır. Pascal, Dalton ve Amper'in atom hakkındaki düşüncelerine birkaç satırla yer verir.³⁴⁴ Atomdan hemen sonra moleküllerden bahsetmeye başlar. Molekülü, maddenin serbest halde bulunabilen en küçük parçası olarak tanımlar; farklı maddeler farklı moleküllerden oluşur.³⁴⁵

Madde, atom ve molekül bahsinden sonra elektriğin ne olduğunu anlatmaya başlar. Kökenini Thales'e kadar uzanan elektriğin mahiyetinin, o günden beri sürekli

³⁴¹ Mehmed İzzet, “Derse Başlarken”, *Talebe Mecmuası*, S. 22, Nisan 1932, s. 1-9.

³⁴² A. y., s. 1.

³⁴³ A. y., s. 2.

³⁴⁴ A. y., s. 3.

³⁴⁵ A. y., s. 4.

araştırma konusu olduğunu söyler. Geçmişte elektriğin bir akışkan olduğunun düşünüldüğünü, ancak bugün hem manyetizma hem de elektrik için bu fikrin geçerliliğini yitirdiğini belirtir. Elektrik, boyutları ölçülebilen elektrondan oluşur. Elektriğin kullanım alanları da oldukça yaygındır: Aydınlatma, ısıtma, hareket ettirme, X ışınları, elektrokimya, mıknatıslama, tel ve telsiz gibi kullanım alanları elektron sayesinde meydana gelmektedir. Ona göre elektriğin kullanımı hayatımızda başlıca üç büyük “harika” meydana getirmiştir. Bu harikalar, bizi aydınlatanlar, bizi nakleden ve fikirlerimizi nakleden elektronlardır. Mehmed İzzet bunlara ek olarak bir de şöyle bir tahminde bulunur: “Yakında uzaktan görmeği temin eden yine elektron olacaktır”. Radyoaktivitenin keşfinden beri maddeyi izah eden yine elektron olmuştur. Artık biliyoruz ki; mekanik, aslında elektromanyetizmadan başka bir şey değildir. Bu bahsi, elektriğin belirli bir hacimde yoğunlaşmış bir öz gibi telakki edilmemesi gerektiğini, maddenin özünün elektrik olduğunu ve madde ile elektriğin birbirlerine bağlı olduklarını söyleyerek bitirir.³⁴⁶

Mehmed İzzet, elektrik bahsinin ardından ışığı anlatmaya koyulur. Radyasyonda, foton adında bir enerji tanesinin bulunduğunu söyler. Newton’un emisyon teorisinden bahseder ve son yıllarda ışığın dalga teorisinin, ışık hakkındaki bilgilerin temelini oluşturduğunu söyler. Ardından da 18. yüzyıldan beri bilim insanlarının büyük gelişmelere yol açtığını belirterek bu bahsi sonlandırır.³⁴⁷

Yazının sonraki kısımları mekanik ve kozmografya ile ilgilidir. Mekanğin 20. yüzyılda büyük atılımlar yaptığını, tanınmış en eski mekanik âliminin Arşimet olduğunu ve 16. yüzyıla kadar bu alanın ilkel kaldığını söyler. Ancak 16-17. yüzyıllardan sonra Galileo, Kepler, Hopkins, Newton gibi büyük bilim insanlarının “hey’î mihanik” (gök mekaniği) ilgili katkıları ve icatları sayesinde bu alan gelişmiştir. Lagrange, Laplace gibi isimlerin mekanikte önemli mesailer harcadığını da ekler. Bu kişilerin çalışmalarından yıllar ise sonra endüstri doğmuştur. Mehmed İzzet, 19. yüzyılın buharlı makineler asrı olduğunu, 20. yüzyılın da elektrik

³⁴⁶ A. y., s. 4-5

³⁴⁷ A. y., s. 5-6.

uygulamaları ve dinamonun keşfi sayesinde geçmiş yüzyıllara üstün geldiğini belirtir.³⁴⁸ Makalenin diğer birkaç sayfasında ise astronomi hakkında bilgiler verir.

³⁴⁸ A. y., s. 6-7.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEHMED İZZET'İN DİĞER ESERLERİ

4.1. II. ABDÜLHAMİD İÇİN YAPTIĞI TERCÜMELER

Mehmed İzzet'in 1888'de Mâbeyn-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimleri Dairesi'nde tercüman çırağı olarak iş hayatına başladığına birinci bölümde değinmiştik. Onun buradaki görevi boyunca ne tür tercüme yaptığı, Gülistan Uçar'ın "II. Abdülhamid Han'ın Batı Dillerinden Türkçeye Çevirttiği Eserler" adlı yüksek lisans tezi sayesinde ortaya çıkmıştır. Bu araştırmaya göre Mehmed İzzet, II. Abdülhamid için roman, gezi yazısı ya da seyahatname türünde hatırı sayılır miktarda eser tercüme etmiştir. Bu konuyu aşağıda daha detaylı olarak ele alacağız. Diğer yandan onun görevi süresince tercüme ettiği metinlerin edebi metinlerden ibaret olmadığı tahmin edilebilir. Nitekim Feza Günergun, Mehmed İzzet'in Mâbeyn-i Hümayûn tercümanlığı sırasında "Payen Aritmometresi" denen bir hesap makinesi için Türkçe bir kullanım kılavuzu yazdığını tespit etmiştir.³⁴⁹ Bu kılavuz, İstanbul Üniversitesi Kütüphane Dokümantasyon Daire Başkanlığı Nadir Eserler Kütüphanesi'nin sergi salonunda yer alan Aritmometre'nin kutusu içinde bulunmuştur. Günergun'un araştırması, bu Türkçe metnin, aletin Fransızca kullanım kılavuzlarının bir özeti mahiyetinde olduğunu ortaya çıkarmıştır. Hesap makinesinin Yıldız Sarayı ile ilişkili olabileceği kuvvetle muhtemel ise de bu özet çevirinin II. Abdülhamid için yapıp yapılmadığı belli değildir.³⁵⁰

Mehmed İzzet'in roman ve seyahatname tercümeleri hakkında bilgi vermeden önce, bu tercümeleri yapmasının sebebini anlamak için, II. Abdülhamid'in kitaplara olan ilgisine değinmek istiyoruz. II. Abdülhamid'in, özellikle polisiye romanları ve seyahatnameleri sevdiği bilinmektedir. Sultan'a özel olarak bu türler birçok eser

³⁴⁹ *Hesap Makinesi Tarifesi* adlı bu kullanma kılavuzu, 8 sayfadan oluşmaktadır. Burada aritmometrenin nasıl çalıştırılacağı anlatılmış, ardından da toplama, çıkarma, çarpma, bölme ve karekök işlemlerinin nasıl yapılması gerektiği birer örnek ile gösterilmiş, en sonunda da hatalı işlemlerin nasıl düzeltilmesi gerektiğine değinilmiştir. Bkz. Feza Günergun, "İstanbul'da Bir Payen Aritmometresi ve Türkçe Kullanım Kılavuzu", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 20, S. 1, 2019, s. 11-14.

³⁵⁰ A. y., s. 1-15.

tercüme edilmiştir. Tercümeler, Sultan'ın Yıldız Sarayı'ndaki şahsi kütüphanesinde el yazması olarak muhafaza edilmekteydi.³⁵¹ Sultan, bu eserleri genellikle kendisi okumaz, bir başkasına okutup dinlemeyi tercih ederdi. Okunan eserlerin ilk sayfasında “Okunmuşdur” ibaresi bulunmaktadır.³⁵² Sultan'ın romanlara bu kadar düşkün olmasının nedeni belki de yaşadığı dönemin entelektüel bir gerekliliği idi. Zira onun döneminde, kendisi için tercüme edilenler haricinde, halkın okuması için çeşitli matbaalarca yayınlanan 446 roman çevirisi yayınlanmıştır.³⁵³

II. Abdülhamid için birçok tercüman tarafından çeşitli alanlarda 1331 adet tercüme yapılmıştır.³⁵⁴ Mehmed İzzet'in yaptığı tercümeler de bu tercümeler gibi, İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'na bağlı Nadir Eserler Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.³⁵⁵

Mehmed İzzet'in II. Abdülhamid için yaptığı tercümelerin kaynak dili İngilizce ve Fransızcadır. Mâbeyn-i Hümayûn mütercimi olarak görev yaptığı süre boyunca 37 adet kitap tercüme etmiştir. Bunların otuz üçü polisiye roman, dördü de gezi yazısı ya da seyahatnamedir. Bazı tercümeler birden fazla ciltten oluşmaktadır. Bu ciltlerin bazıları tek bir kitapta toplanmış, bazen de ayrı olarak ciltlenmiştir. Mehmed İzzet'in tercüme ettiği kitapları incelediğimizde, üzeri karalanmış satırlara pek rastlanmaması, bu kitapların daha önce hazırlanan taslak halindeki metinlerin, temize çekilmiş halleri olduğunu düşündürmektedir.

Mehmed İzzet'in yazma halindeki tercümelerinin ilk sayfasında eserin Türkçe adı yazmakta, buna ek olarak bazen hangi dilden tercüme edildiğine, bazen de yazarına dair bilgiler verilmektedir. Bu bilginin altında mutlaka “Mütercim: Mâbeyn-

³⁵¹ Gülistan Uçar, “II. Abdülhamid Han'ın Batı Dillerinden Türkçeye Çevirttiği Eserler”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2020, s. 53.

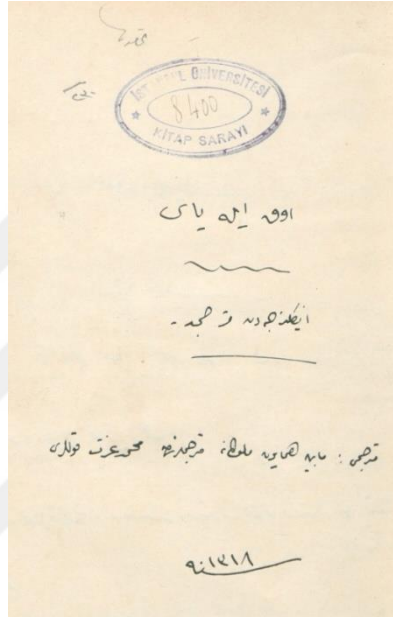
³⁵² A. y., s. 51, 52.

³⁵³ Eshabil Bozkurt, Ayşe Banu Karadağ, “II. Abdülhamid Dönemi Roman Çevirileri”, **Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 3, 2015, s. 47.

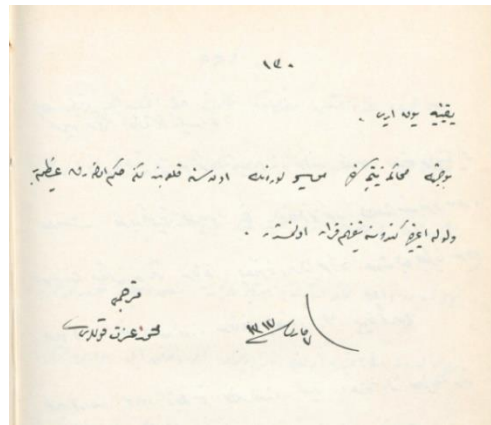
³⁵⁴ Uçar, a. g. y., s. 60.

³⁵⁵ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki birçok kitap, taranarak okuma salonundaki bilgisayarlara aktarılmıştır. Ancak, II. Abdülhamid için hazırlanan bu el yazması eserlerin birkaç tanesi hariç, bilgisayara aktarılmadığı görülmektedir. Kütüphane çalışanlarının verdiği bilgiye göre, II. Abdülhamid için kaleme alınan bu eserlerin hem ciltleri hem de sayfaları tarama işlemine uygun değildir. Bu nedenle, gerekli eserleri görmek için, Nadir Eserler Kütüphanesi'ne başvuru yapmak gerekmektedir.

i Hümâyûn mütercimlerinden Mehmed İzzet kulları” ibaresi yer alır. Sayfanın en altında da genellikle hangi tarihte tercüme edildiği bilgisi sadece yıl olarak yazılmıştır. Hiçbir tercümede kitabın orijinal adı belirtilmemiştir. Tercümelerine hangi tarihte başladığı da belli değildir. Eserlerin son sayfasında ise “Mütercim Mehmed İzzet kulları” ibaresinin yanında tercümenin bitiş tarihi yer almaktadır.

Resim 4.1: *Ok ile Yay* adlı roman çevirisinin ilk sayfası. (Kaynak: **Ok ile Yay**, Çev. Mehmed İzzet, R. 7 Mart 1318/M. 20 Mart 1902, 130 sayfa.)

Resim 4.2: *Ok ile Yay* adlı roman çevirisinin son sayfası. (Kaynak: **Ok ile Yay**, Çev. Mehmed İzzet, R. 7 Mart 1318/M. 20 Mart 1902, 130 sayfa.)

Tercümelerin 23 tanesinin kaynak dili belirlenebilmiştir: Mehmed İzzet, İngilizceden 21, Fransızcadan 2 eser tercüme etmiştir. Yazarı ve eserin orijinal adı

tespit edilebilen çeviri sayısı yalnızca 3 tanedir. Mehmed İzzet'in çevirisini yaptığı eserlerin listesi ve bu eserler hakkındaki detaylı bilgiler tezimizin ekler bölümünde verilmiştir.

4.2. ANSİKLOPEDİK ESERLERİ

Mehmed İzzet'in iki ansiklopedik eseri bulunmaktadır. Bunlar: Üç cildi yayınlanabilmiş *Rehber-i Umûr-ı Beytiye* ve iki cildi yayımlanabilmiş *Musavver Dâiretü'l-Maârif*'dir.

4.2.1. Rehber-i Umûr-ı Beytiye

On dokuzuncu yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde kadınların eğitimi konusunda bazı yeni düşüncelerin ortaya çıktığı görülür. Bu yıllarda, toplumun temeli sayılan ailenin, belki de en önemli unsuru olan kadınların eğitilmesinin zorunluluğu anlaşılmıştır. Bu amaca yönelik olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadınlara yönelik kitaplar, dergiler ve gazeteler yayınlanmaya başlamıştır.³⁵⁶ Mehmed İzzet'in kaleme aldığı *Rehber-i Umûr-ı Beytiye* de bu yayın faaliyetinin içinde değerlendirilebilir. Diğer yandan eser, yalnızca kadınlar için değil, ülkedeki önemli ihtiyaçları göz önüne alarak kadın- erkek ayırt etmeksizin herkes için kaleme alınmış, ev ile ilgili rehber niteliğinde bir aile ansiklopedisidir.

Mehmed İzzet, bu eserinde sadece evi oluşturan bireyleri değil, evin çatısı, mutfuğu, odaları, eşyaları ve inşasında kullanılan malzemeler gibi maddi olan her şeyi de konu edinir.³⁵⁷ Eserin, *çim* harfi ile oluşan kelimelerle bittiği göz önünde bulundurulduğunda, yarım kalmış bir ansiklopedi olduğu anlaşılmaktadır.³⁵⁸ Her cildi farklı bir matbaada basılan üç ciltlik bu eserin birinci cildi sadece *elif* harfi ile

³⁵⁶ Fatma Tunç Yaşar, "Geç Dönem Osmanlı Kız Mekteplerinde Fennî Ev İdaresi Eğitimi: Müfredat ve Ders Kitapları", *Türkiyat Mecmuası*, C. 29, S. 2, 2019, s. 595.

³⁵⁷ A. y., s. 601.

³⁵⁸ İbrahim Alaettin Gövsa, *Rehber-i Umûr-ı Beytiye*'nin daha sonra *Ev Ansiklopedisi* adıyla dört cilt olarak yayına hazırlandığını söylemektedir. Ancak bahsedilen bu ansiklopedinin varlığına dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Bkz. Gövsa, a. g. e., s. 198.

başlayan kelimeleri, ikinci cildi *be*, *pe* ve *te* harfleri ile başlayan kelimeleri, üçüncü cildi ise *se*, *cim* ve *çim* harfleri ile başlayan kelimeleri içermektedir.³⁵⁹

Mehmed İzzet, kaleme aldığı diğer eserlerinde karşılaşmadığımız bir şekilde birinci cildin ve üçüncü cildin “ifade-i meram” adlı bölümünde *Rehber-i Umûr-ı Beytiye*’yi yazarken kullandığı Fransızca, İngilizce ve Türkçe kaynakları belirtmiştir. Ona göre, *Rehber-i Umûr-ı Beytiye*’nin konusu ilm-i tedbîr-i menzildir.³⁶⁰ Bu tabirin tanımını şöyle yapmıştır:³⁶¹

“İlm-i tedbîr-i menzil yani talim ve terbiye-i nevzâd ile bir ailenin âşiyâne-i huzur ve saadeti olan hanenin hüsn-i idâresi usûlü, tabâbet-i beytiye, ev eczahanesi, ev eşyasının suret-i muhafazası ve tanzimi, evde bulunan gümüş, altın ve maden-i saireden mamul avânî-i zikıymenin suret-i tathiri ve cilalandırılması, aşçılık, eve müteallik hıfz-ı sıhha, ilm-i hikmet-i tabiiyenin eve kabil-i tatbik bulunan aksamına dair malumat, tezyinât-ı nisaiyeden madud bulunan tuvalet usûlü ve tuvalet takımları, pomadeler, elbise biçmek ve dikiş envaı ve hakeza mevâdd-ı muhtelifeye müteallik mebâhis-i mütenevvia.”

Rehber-i Umûr-ı Beytiye’de aşçılıktan biçki-dikişe, jimnastikten sağlığa, bitki türlerinden havyan türlerine, kimyadan fiziğe, ay isimlerinden ayakkabı çeşitlerine, elektrikten ev eczanesine, yer şekillerinden evdeki eşyalara kadar, bir evi ve evde yaşayan aileyi doğrudan ya da dolaylı yollarla ilgilendiren pek çok konu için birer madde yazılmıştır. Bu maddelerde birçok terimin Fransızca ya da İngilizce karşılığını bulmak mümkündür. Bazı maddeler, görsellerle desteklemiştir.

4.2.2. Musavver Dâiretü’l-Maârif

Mehmed İzzet bu ansiklopediyi “Mülkiye müfettişlerinden ve Tarih-i Osmanî Encümeni azâ-yı daimesinden” Ali Seydi, “Dârülmuallimîn-i Aliye müdürü ve Mekteb-i Mülkiye Tarih-i Osmanî muallimi” Ali Reşad ve “Mekteb-i Sultânî müdür-

³⁵⁹ Mehmed İzzet, *Rehber-i Umûr-ı Beytiye*, C. 1, 1. bs., İstanbul, Feridiye Matbaası, H. 1319/M. 1901, 527+22 sayfa; Mehmed İzzet, *Rehber-i Umûr-ı Beytiye*, C. 2, 1.bs., İstanbul, Gazete Matbaası, H. 1320/ M. 1902, 528+19 sayfa; Mehmed İzzet, *Rehber-i Umûr-ı Beytiye*, C. 3, 1. bs., İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, H. 1326/M. 1908, 429+25 sayfa.

³⁶⁰ İlm-i tedbîr-i menzil ya da tedbîrü’l-menzil olarak bilinen bu ilim dalı, genel olarak ev idaresi veya aile ahlakı gibi konulardan bahseder. Mustafa Çağrıcı, “Tedbîrü’l-Menzil”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul, 2011, s. 260.

³⁶¹ Mehmed İzzet, *Rehber-i Umûr-ı Beytiye*, C. 1, s. 3.

i sâni-i sabıka, Faure Lisesi muallimlerinden ve İstanbul gazetesi muharrirlerinden” L. Feuillet ile birlikte yayına hazırlamıştır. Ancak eserin yalnızca iki cildi yayımlanabilmiştir.³⁶²

Musavver Dâiretü'l-Maârif'in yazılış amacı, Osmanlı topraklarında kullanılmak üzere, Türkçe olarak kaleme alınmış, milletin eğitim ve bilim seviyesini yükseltecek bir ansiklopedi ortaya çıkartmaktır.³⁶³ Yazarlar, *Musavver Dâiretü'l-Maârif*'i yayımlamadan hemen önce, ansiklopedileri hakkında kısa bir broşür çıkardıklarını ve bu broşürde eseri iki yılda hazırladıklarını ifade etmişlerdir. Daha sonra, bir sene de yazılan kısımların basımı ile uğraştıklarını belirtmektedirler. Kendilerinden önce başlanan ve yarım kalan ansiklopediler nedeniyle halkta oluşan güvensizliği kırmak, bu uğraşın sebebidir. Zira kendileri güvenilir bir ansiklopedi hazırlamak istegindedirler. Hem broşürde hem de ansiklopedinin girişinde eserin yarım kalmayacağına dair güvence verilmiş olsa da, maalesef bu vaatleri gerçekleştirememiştir.³⁶⁴

Birinci cildin “İfâde-i Merâm” bölümünde, Osmanlı’da daha önceki ansiklopedi girişimlerinden bazılarına değinilmiş ve bu eserler gibi onlarca cildi bulan bir ansiklopedi yazmaktansa, birkaç ciltlik küçük bir ansiklopedi kaleme almanın daha faydalı olacağı belirtilmiştir. Yazarlar, *Musavver Dâiretü'l-Maârif*'i Fransızlar’ın *Le Grand Lauresse/Büyük Ansiklopedi*’nin yanında yedi cilt olarak yayımlanan *Petit Lauresse*’ye benzetmektedirler.³⁶⁵

Musavver Dâiretü'l-Maârif'in kapsadığı konular oldukça geniştir. Osmanlıcada bulunan bütün Türkçe kelimeler, Arapça, Farsça ve diğer yabancı dillerden geçen kelime ve terimler, bunun yanı sıra tabiat bilgileri, matematik, fıkıh, hukuk, felsefe, ticaret, maliye, iktisat, tarih, coğrafya, askeri teknoloji, denizcilik

³⁶² Mehmed İzzet, Ali Seydi, Ali Reşad, L. Feuillet, **Musavver Dâiretü'l-Maârif**, C. 1, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, H. 1332/M. 1913, 1068+15 sayfa; Mehmed İzzet, Ali Seydi, Ali Reşad, L. Feuillet, **Musavver Dâiretü'l-Maârif**, C. 2, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, H. 1332/M. 1913, 612+2 sayfa.

³⁶³ Mehmed İzzet, v. d., **a. g. e.**, C. 1, s. 1.

³⁶⁴ Ayhan Aykut, “Türkiye’de Ansiklopediciliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 70,71.

³⁶⁵ Mehmed İzzet v.d., **a. g. e.**, C. 1., s. 2.

teknolojisi, tıp, edebiyat, eski eserler, güzel sanatlar, ev idaresi, para, posta, telgraf, bahçıvanlık, demircilik, Batı ve Doğu medeniyetlerinin alimlerinin biyografileri ve düşünceleri, bilimsel kavramlar ve terimler, eczacılık, Türkçe atasözleri, devletlerin coğrafya ve tarihleri hakkında bilgiler, milletler ve konular ile ilgili resimler ve haritalar verilmiştir.³⁶⁶

Eserde kaleme alınan maddelerin Fransızca karşılıklarını da verdikleri için bu eser, yazarlarının nazarında hem bir ansiklopedi, hem de bir sözlüktür. Yazarları, o zamana kadar yazılmış en iyi Fransızca-Türkçe sözlük olarak addetmektedirler. Ansiklopedinin kullanımını ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için bazı gramer kuralları hakkında da açıklamalar mevcuttur. Ansiklopedide verilen maddelerin, kelime kökenleri, bileşik mi yoksa basit bir sözcük mü olduğu ve ait olduğu alan gibi bilgiler de verilmeye çalışılmıştır. Türkçede yerleşmemiş bazı özel isimlerin yanında parantez içerisinde okunuşları da yazılmıştır (“Aetyus” gibi). Maddelerin uzunluğu birkaç satırdan başlayıp, 16-17 sayfa kadar olabilmektedir. Bazı maddelerde (örneğin “İbn”), o madde ile başlayan önemli tarihi şahsiyetlerin isimlerinin sayıldığı da görülmektedir. *Musavver Dâiretü'l-Maârif*'in önsözünde bu eserin altı yedi ciltten oluşacağı belirtilmiş olsa da iki cilt olarak yayınlanabilmiş, “Üsseyid” maddesi ile sonlanmışır.

4.3. SİYASET, TARİH, COĞRAFYA VE SEYAHAT

II. Abdülhamid için yaptığı roman tercümelerini ve ansiklopedilerini bir yana bırakacak olursak, Mehmed İzzet'in ağırlıklı olarak matematik ve fen bilimleri ile ilgili metinler kaleme aldığını görürüz. Diğer yandan onun bu çizginin dışında kalan başka yayınları da vardır. Bunlar içinde farklılığı en belirgin olan iki tanesi, belli bir siyasi içeriği de sahip olan, *Yeni Afrika* (1890) ve *İspanya ve Amerika İhtilafı* (1899) adlı kitaplarıdır. İkisi de yayın hayatının erken dönemlerine ait bu eserleri, Mâbeyn-i Hümâyün'daki görevi nedeniyle hazırlamış olması ihtimal dâhilindedir. Ancak böyle bir görevlendirme yapıldığına dair herhangi bir kayda rastlayamadığımızdan, bu bir tahminden öteye geçemiyor.

³⁶⁶ A. e., kapak sayfası.

Yeni Afrika kitabı, Afrika kıtasının genel coğrafyası ve tarihi hakkında bilgi vermek için kaleme alınmakla birlikte, yazar, eserin giriş kısmında sömürgecilğin tarihini anlatır. Fenikelilerden başlayarak modern zamanlara kadar süregelen sömürgecilik faaliyetlerinden örnekler verir. Avrupalıların, Amerika, Asya ve Avustralya’da keşfedilip sömürülecek yeni yer kalmayınca, gözlerini Afrika kıtasına çevirdiğini belirtir. Mehmed İzzet, kıtada hala kesin bir karar verilmediğini; Almanya, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda gibi devletlerin kendi aralarında Afrika’yı bölüşüp sömürgeleştirmeye devam ettiklerini anlatır. Kitap genel olarak Afrika’daki ülkelerin coğrafyasını, yer altı zenginliklerini, tarım ve hayvancılığını, ticaretini anlatır, bunlara ek olarak kıtanın genel siyasi durumundan da bahseder. Avrupalı devletlerin sömürgecilikleri kitabın değindiği konular arasındadır. Kitabın 158. sayfadan sonrası ise “İstanley’in Son Afrika Seyahatnamesi” başlığıyla, Stanley Lane Poole’nin bir eserinin çevirisidir.³⁶⁷

Mehmed İzzet’in siyasi içerikli olan diğer eseri *İspanya ve Amerika İhtilafı*’dır. Bu kitap, Amerika Birleşik Devletleri ile İspanya arasında Küba Adası’ndaki isyan nedeniyle üç senedir devam eden savaş halini anlamak ve iki ülkenin iktisadi, askeri, coğrafi durumlarıyla birlikte halklarının durumunu anlatmak niyetiyle kaleme alınmıştır.³⁶⁸

Mehmed İzzet’in coğrafya ile ilgili kaleme aldığı bir makale vardır. Bu yazı *İkdam* gazetesinin iki ayrı sayısında “Kutupların Keşfi” başlığıyla tefrika edilmiştir. Birinci yazıda, kutupların, bilim alanında o güne kadar pek merak konusu olmadığına değinen Mehmed İzzet, o günden yüz sene kadar öncesine gidildiğinde, değil kutup noktasının, kutup dairesinin bile bilinmez olduğu belirtilmektedir. 1908 tarihine gelindiğinde, kutuplar etrafındaki bilinmezlik yavaşça ortadan kalkmaya başlamıştır. Mevcut bilgilere göre Kuzey Kutbu Güney Kutbu’ndan daha iyi bilinmektedir. Bunun sebebi ise Güney Kutbu’nun Kuzey Kutbu’ndan daha soğuk ve daha geniş bir bölgesinin buzlarla kaplı olmasıdır. Ayrıca Güney Kutbu’nu Kuzey Kutbu’ndan ayıran önemli bir özellik vardır: Güney Kutbu bir kara parçası diğer bir ifadeyle bir

³⁶⁷ Mehmed İzzet, *Yeni Afrika*, İstanbul, İstaphan Matbaası, H. 1308/M. 1890, 235+7 sayfa.

³⁶⁸ Mehmed İzzet, *İspanya ve Amerika İhtilafı*, İstanbul, Karabet Matbaası, H.1315/M. 1899, 108+2 sayfa.

kıttadır.³⁶⁹ Mehmed İzzet, ikinci yazıda, kutupların keşfinin önemine değinmiştir. Yazının hatırı sayılır bir kısmında Eskimo'lar hakkında bilgiler mevcuttur. Eskimoların, Kuzey Amerika yerlilerine benzedikleri ve kendilerine “İnuıt” dediklerini, bu kelimenin “insan” anlamına geldiğini aktarır. Eskimoların dış görünüşleri, yaşlılara davranışları ve yaşam şekilleri hakkında da bilgiler verir. Eskimoların adeta taş devrinde yaşadığına kanat getirir.³⁷⁰

Mehmed İzzet'in başka bir yazı konusu, uzun bir süre çalıştığı Şirket-i Hayriye ve vapurlarının üzerinde seyrettiği Boğaziçi'dir. Bu çerçevede üç makale kaleme almıştır.³⁷¹ Yazıların genelinde İstanbul'un tarihi, Boğaziçi'nin bayındırlık açısından gelişimi, Şirket-i Hayriye'nin tarihi, kurumsal yapısı ve seferleri konu edinilmiştir.³⁷² Biz, Mehmed İzzet'in kaleme aldığı “Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye” ile “Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye Sukut Halinde Değil [,] İstihale Geçirmektedir!” adlı makalelerin üzerinde duracağız. “Vapur Tarihçesi ve Şirket-i Hayriye'nin Teşekkülü” adlı yazı üzerinde durmayacağız. Çünkü bu makalede, genel olarak birinci makaledeki gibi Şirket-i Hayriye'nin gelişiminin anlatıldığı görülmektedir.

Mehmed İzzet, 1924 yılında yayınladığı “Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye” adlı yazısında Boğaziçi'nin bayındırlığı ve Şirket-i Hayriye'nin kurulması ile ilgili bilgiler vermiştir. Yazar, 1851'de kurulmuş ilk anonim ve milli şirketimiz olan Şirket-i Hayriye'nin, aradan geçen 74 senede Boğaziçi'nin iki yakasını geliştirdiği, yeni bir hayat tesis ettiği ve böyle bir gelişmeye Boğaziçi tarihinin hiçbir zamanında rastlanmadığı kanaatindedir. Boğaziçi'nin gelişmesinde Şirket-i Hayriye'nin olduğu kadar, 93 Harbi'nden sonra başkente göç eden insanların da etkisi olduğunu söyler.

³⁶⁹ Mehmed İzzet, “Kutupların Keşfi ve Âlem-i Fenne Hizmeti”, **İkdam**, N. 8824, R. 9 Teşrinievvel 1337/M. 9 Ekim 1921, s. 3.

³⁷⁰ Mehmed İzzet, “Kutupların Keşfi”, **İkdam**, N. 8832, 17 Teşrinievvel 1337/M. 17 Ekim 1921, s. 5.

³⁷¹ Mehmed İzzet, “Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye”, **Servet-i Fünûn**, C. 57, S. 1485, R. 29 Kânunusani 1340/M. 29 Ocak 1924, s. 169-172; Osman Nuri, Mehmed İzzet, “Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye Sukut Halinde Değil İstihale Geçirmektedir”, **Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, C. 2, S. 23, Temmuz 1926, s. 467-472; Mehmed İzzet, “Vapur Tarihçesi ve Şirket-i Hayriye'nin Teşekkülü”, **Talebe Mecmuası**, S. 51, Ocak 1936, s. 1-12.

³⁷² Tespitlerimize göre Mehmed İzzet'in kaleme aldığı bu üç yazıya, bugüne kadar Şirket-i Hayriye hakkında yapılan çalışmalarda atıf yapılmadığı görülmektedir.

Bu insanlar, henüz iskâna açılmamış bölgelere yerleşerek buralarda yeni hayat sahaları yaratmışlardır.³⁷³

Tüm bu bilgilerin yanı sıra bizce, yazının en önemli kısmı, o yıllarda (1924 yılı civarı) Şirket-i Hayriye'nin batmak üzere olduğu ve bu durumdan kurtarılması gerektiğine dair görüşleridir. Şirket-i Hayriye, Boğaziçi'nin gelişmesine katkı sağlamakla beraber, I. Dünya Savaşı'nda birçok vapurunu kaybetmiştir. Mehmed İzzet, böyle önemli hizmetlerde bulunan bir kurumun batmaya terk edilemeyeceğini, bunun yanlış olduğunu, Şirket-i Hayriye'nin mevcut "sükût"unun vapurlarını kaybetmesinden kaynaklandığını, bu nedenle de vapur sayısının tekrar artırılması gerektiğini söyler.³⁷⁴

Mehmed İzzet, "Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye Sukût Halinde Değil İstihale Geçirmektedir" adlı ikinci yazıyı Osman Nuri ile birlikte 1926'da yayınlamıştır. Yazı, iki bölümden oluşur; alt başlığı olmayan birinci bölümü Osman Nuri, "Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye Sukût Halinde Değil İstihale Geçirmektedir!" adlı ikinci bölümü ise Mehmed İzzet kaleme almıştır. Yazının birinci bölümünde, Şirket-i Hayriye'nin kuruluşu, hisseleri, hissedarları, vapurları, müşteri sayıları ve bazı mali konular ile ilgili bilgiler verilmiştir.³⁷⁵ Makalenin ikinci kısmını oluşturan alt başlıkta geçen "istihâle" kelimesi "bir durumdan başka bir duruma geçmek, dönüşmek, yapı ve biçim değiştirmek" anlamına gelir. I. Dünya Savaşı yıllarını Mehmed İzzet'in ifadeleriyle "durgun ve sakin" geçiren Şirket-i Hayriye, son iki-üç yıldır pek hareketlenmiştir. Yazar bu hareket ve faaliyetin sebebini konu edinmektedir diyebiliriz.³⁷⁶ Şirket-i Hayriye'nin birkaç seneden beri artık hayatta kalamayacak duruma geldiğine dair söylentilerin mevcut olduğunu söyleyen Mehmed İzzet, bunun doğru olmadığını, zira birkaç seneden beri Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye hakkında çalışmalar yaptığını belirtir. Şirket-i Hayriye, I. Dünya Savaşı sırasında birçok aracını kaybetmiş, maddi imkânsızlıklar nedeniyle de bu kayıplar tam olarak telafi

³⁷³ Mehmed İzzet, "Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye", s. 171.

³⁷⁴ A. y., s. 171-172.

³⁷⁵ Osman Nuri, Mehmed İzzet, a. g. y., s. 467-468.

³⁷⁶ A. y., s. 468.

edilememiştir. Bu durum, Şirket'in "sükût"u söylentilerinin kaynağı olmuştur.³⁷⁷ I. Dünya Savaşı'ndan sonra hayatın her alanında yeni kurallar ortaya çıkmış, Şirket-i Hayriye ile Boğaziçi de bu değişimden nasibini almıştır. Hem yeni vapurlar sipariş edilmiş hem de mevcut vapurların ihtiyacı doğrultusunda tamirat yapılmıştır. Şirket-i Hayriye'nin vizyonu değişmiş, "halka doğru" görüşü benimsenmiş, halkın arzu ve istekleri doğrultusunda yenilikler yapılmıştır.³⁷⁸

"Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye" ile "Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye Sukut Halinde Değil İstihale Geçirmektedir" adlı iki makale karşılaştırıldığında, ilk makalede, Şirket'in batmak üzere olduğuna bizzat Mehmed İzzet'in değindiğini gördük. Ancak iki yıl sonra yayımlanan ikinci makalesinde bu durumun gerçek olmadığını, Şirket-i Hayriye'nin gelişimini sürdürdüğünü öne sürmüştür. İkinci yazıda anlatılanları göz önünde bulundurursak, ya Şirket-i Hayriye, 1924'ten 1926'ya kadar geçen iki yılda batmaktan kurtulmuş olmalıdır.

Mehmed İzzet, mezunu ve mensubu olduğu Dârüşşafaka ve Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye hakkında üç esere imza atmıştır. Bunlardan ilki, *Dârüşşafaka* dergisinde yayınlanan "Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye ve Dârüşşafaka Programı"dır. Bu yazıda, Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye'nin, Dârüşşafaka için yeni bir müfredat programı hazırladığı ve bunun gelecek yıl uygulamaya konacağı, bu sene [1325/1909] ise bazı değişikliklerle eski programın uygulanmasında fayda görüldüğünü bildirmektedir. Yeni programa göre Dârüşşafaka öğrencileri "baccalauréatesscience/fen fakültesi mezunu" olarak yetiştirilecektir. Bu nedenle müfredatta ve sınıfların yapısında değişiklik yapılmasına karar verilmiştir. Yazı, o sene uygulamaya konulacak olan müfredat listesini de içermektedir.³⁷⁹

Mehmed İzzet, Mehmed Esad, Osman Nuri [Ergin] ve Ali Kâmi [Akyüz] tarafından hazırlanan *Dârüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Mektebi*, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Dârüşşafaka tarihi hakkındaki ilk kitap olma özelliğini taşır. Kitapta, Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslamiye'den, Dârüşşafaka'nın kurucularından, amacından,

³⁷⁷ A. y., s. 470-471.

³⁷⁸ A. y., s. 472.

³⁷⁹ Mehmed İzzet, "Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye ve Dârüşşafaka Programı", *Dârüşşafaka*, S. 6, R. 1 Teşrinisani/M. 14 Kasım 1909, s. 271-276.

eğitim verdiği binalardan, öğretmenlerinden, eğitim sisteminden, tarihi olaylarından, öğrenci seçiminden ve kitabın yayınlandığı yıla kadarki mezunlardan bahsedilmiştir.³⁸⁰ Mehmed İzzet, 1937 yılında *Bilgi Otağı* adlı dergide Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslamiye ve Dârüşşafaka tarihi ve kurumsal yapısını anlattığı kısa bir yazı daha kaleme almıştır.³⁸¹

Mehmed İzzet'in, seyahat ve gezi kategorisinde ele alabileceğimiz iki yazısı vardır. Bunlardan ilki, 13 Mayıs – 23 Haziran 1935'te Avrupa'da yaptığı bir seyahati konu alır. Bu seyahati Dârüşşafaka öğrencilerine konferansla anlatmış ve bunu daha sonra *Talebe Mecmuası*'nda yayınlamıştır. Anlattıklarına bakılırsa, bu gezi tamamen turistik amaçlıdır.³⁸² Mehmed İzzet'in yazıda kullandığı "...pasaportumu yaptırdım" gibi ifadeler, seyahate ailesi olmadan tek başına gittiği izlenimini vermektedir. Ancak ilerleyen sayfalardan anladığımız kadarıyla, ya yolculukta birkaç arkadaş edinmiş ya da bir seyahat organizasyonu ile bu seyahati gerçekleştirmiştir. Orient Express'ten aldığı bilet ile Sirkeci'den trene binen Mehmed İzzet, Edirne, Zilaytdol, Filibe, Sofya, Çaribrat, Piro, Niş, Belgrat, Budapeşte güzergâhıyla Viyana'ya ulaşmıştır. Bu ilk yazısı, Viyana'ya kadar olan seyahatini kapsamaktadır.

Mehmed İzzet, anlatısında hangi tarihte, nerede ve saat kaçta olduğunu mutlaka yazmıştır. Gittiği yerlerde önemli binaları, bahçeleri, hamamları ve heykelleri anlatmıştır. Şehir ve köylerin düzenine değinmiş; geçtiği yerlerin bitki örtüsü, halkın geçim kaynakları ve yer şekilleri hakkında bilgiler vermiştir. Macaristan ovalarını çok beğenmiş ve burayı Türkler için çok cazip yerler olarak görmüştür. Seyahat yazısında en çok Viyana'yı anlatmıştır. Seyahat eden herkesin en az iki üç gününü bu şehirde geçirmesi gerektiği kanaatindedir. Burada hamamlara, tarihi yerlere, bahçelere, hayvanat bahçesine ve Viyana'ya 80 km uzaklıktaki Türk Uçurumu'na gitmiştir. Viyana sokaklarındaki ilk gezisine, Viyanalı bir mimar da

³⁸⁰ Mehmed İzzet, Mehmed Esad, Osman Nuri, Ali Kâmi, **Dârüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Mektebi**, İstanbul, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1927, 209+11 sayfa. Kitap, Mehmet Kanar tarafından Latin harflerine çevrilerek 2000 yılında yeniden yayınlanmıştır. Bkz. Mehmed İzzet, Mehmed Esad, Osman Nuri, Ali Kâmi, **Dârüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Mektebi**, Yay. haz. Mehmet Kanar, İstanbul, Dârüşşafakalılar Derneği, 2000.

³⁸¹ Mehmed İzzet, "İstanbulun Eski Bilgi Kurumlarından Cemiyeti Tedrîsiye-i İslâmiye ve Dârüşşafaka", **Bilgi Otağı**, S. 3, 1937, s. 104-109.

³⁸² Mehmed İzzet, "Avrupa Seyahatim Hakkında Bir Konferans", **Talebe Mecmuası**, S. 59, Eylül 1936, s. 1-16.

eşlik etmiş, onlara Viyana mimarisi hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca uzun uzun II. Viyana Kuşatması'nı da anlatmıştır. Mehmed İzzet, yazısını şu sözlerle bitirmiştir:³⁸³

“Avusturya ile Şarki Avrupa hitam bulur. Çünkü Avusturyanın bütün teşkilâtı ve tesisatı ve kaşeleri bunu açık olarak söylemektedir. Binaenaleyh asıl Avrupayı Almanyadan itibar etmek lâzımdır.”

Avusturya'dan sonra gezdiği Almanya, Danimarka, Hollanda, Fransa ve İngiltere'yi başka bir zaman anlatacağını söylemiştir. Ancak, kalan yerleri başka bir konferansında anlatmışsa bile *Talebe Mecmuası*'nın sonraki sayılarında yayımlanmadığı görülmektedir.

Mehmed İzzet, Avrupa seyahatinden oldukça etkilenmiş görünmektedir. Zira daha önce turizm, seyahat etmenin önemi hakkında hiçbir yazı kaleme almamasına rağmen, bu seyahat sonucunda *Talebe Mecmuası*'nda “Turizm Nedir?” adlı bir makale yayımlamıştır.³⁸⁴ Bu makaleyi, Avrupa'da yaptığı seyahatten esinlenerek kaleme aldığını belirtir. Turizm kelimesinin Fransızca ve İngilizce karşılıkları ile Türkçedeki eşanlamlılarını vererek başladığı yazıya; seyyah, yolcu gibi kelimeleri açıklayarak devam etmiştir. Jules Verne, Ahmed Mithat Efendi ve Evliya Çelebi'ye değindikten sonra, her şeyin bir kural ve kaideye bağlı olduğu dünyada turizmin de kural ve kaidelere bağlı olduğunu belirtir.³⁸⁵ Gelişigüzel bir seyahat yapmamak gerektiğini düşünen Mehmed İzzet, Avrupalıların seyahatlerini genellikle belirli bir nedenle yaptıklarını belirtir. Avrupalı ve Amerikalıların, kazançlarından belirli bir miktar parayı turizme ayırdığını ifade eden Mehmed İzzet, hayatımızda bir değişiklik yaratması, sağlık ve zindelik vermesi, zihni gelişim, dünya üzerindeki doğal ve beşeri güzellikleri görülmesi gerekliliği gibi nedenlerle seyahatler edilmesini tavsiye eder.³⁸⁶

³⁸³ A. y., s. 16.

³⁸⁴ Mehmed İzzet, “Turizm Nedir? ”, *Talebe Mecmuası*, S. 53, Mart 1936, s. 1-5.

³⁸⁵ A. y., s. 1-2.

³⁸⁶ A. y., s. 3-4.

4.4. DİL

Mehmed İzzet, Dârüşşafaka’da Fransızca öğretiminde kullanılmak üzere *Syllabaire et premierlivre de lecture à l’usage des élèves de l’école Darul-chéfecat* adlı bir eser kaleme almıştır. Kitabın hazırlanması için Dârüşşafaka müdürü tarafından görevlendirildiğini belirtmektedir. Fransız alfabesinin tanıtılmasıyla başlayan kitap, öğrencinin okuma becerisini geliştirebileceği birçok Fransızca metinle son bulmuştur.³⁸⁷

Mehmed İzzet dil ile ilgili Türkçe kıraat ders kitapları da kaleme almıştır. Ona göre öğrenciler, mevcut Türkçe kıraat kitaplarında kendi lisanlarını öğrenebiliyorlar ancak, dil bilgisi, tarih, coğrafya, fizik, kimya, jeoloji, botanik, zooloji, edebiyat, ahlak ve matematik gibi bilim dallarından yoksun kalıyorlar. İki senedir bu eksikliği giderebilmek için faaliyette bulunduğunu ifade eden Mehmed İzzet, ilkokullarda ve rüştiyelerde kullanılması amacıyla, beş sene süreyle peyderpey okutulmak için 1910 yılında yeni bir kıraat külliyatı yayınlamıştır.³⁸⁸

Mehmed İzzet’e göre kıraat külliyatında birinci sene, öğrenciye ev, okul, bahçe gibi çevresinde bulunan yerler ve bunlarla ilişkili olup dikkatini çekebilecek eşyalar ve bazı ilmi ve sıhhi bilgiler öğretilmelidir. İkinci sene öğrencinin bilimsel ufku biraz daha genişletilmeli, lisan ve genel hayat hakkında bilgi edinmesi sağlanmalıdır. Üçüncü, dördüncü ve beşinci senelerde ise öğrencinin bilimsel dikkati daha da arttırılmalı; edebiyat, matematik, tarih, din ve fen bilimleri hakkındaki bilgisi çoğaltılmalıdır.³⁸⁹ Mehmed İzzet, yukarıda bahsettiği usulü hazırladığı kıraat kitaplarında uygulamıştır. En basit konulardan zor konulara doğru metinlerden oluşan sekiz ciltlik bir kıraat külliyatı hazırlamıştır.³⁹⁰

Mehmed İzzet’in, 1935 yılında *Talebe Mecmuası*’nda “Tercümede Tesadüf Olunan Bazı Mühim Terkipler” adlı makalesi de dil ve özellikle tercüme alanıyla

³⁸⁷ Mehmed İzzet, *Syllabaire et premierlivre de lecture à l’usage des élèves de l’école Darul-chéfecat*, İstanbul, Imp. Yazıdjian, 1895, 148 sayfa.

³⁸⁸ Mehmed İzzet, *Yeni Kıraat*, İstanbul, Matbaa-i Ebuzziya, R. 1326/M. 1910, 180+6 sayfa, s. 1.

³⁸⁹ **A. e.**, s. 2.

³⁹⁰ Bahsedilen 8 cildin tamamına ulaşamadık. Ulaşabildiklerimizin künyeleri, ekler bölümünde verilmiştir.

ilgilidir. Mehmed İzzet'e göre tercüme yapmak kolay bir iş değildir; farklı yazım tarzlarında ve farklı üsluplarda tercüme yapmanın kendine göre incelikleri vardır. Yazının temel amacı; lise mezunları ile tercümanların işlerine yardımcı olmaktır. İki ayrı yazı olarak yayımlanan makalenin birincisinde “bon” kelimesi ve bu kelime ile oluşan yapılar verilmiş; ikincisinde ise “beu” ile “bel/belle” kelimeleri ve bunlardan oluşan yapılar anlatılmıştır. İkinci yazıdan sonra “Tercümede Tesadüf Olunan Bazı Mühim Terkipler” başlığı altında bilimsel okumalar yaparken faydalı olacak kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmiştir.³⁹¹

³⁹¹ Mehmed İzzet, “Tercümede Tesadüf Olunan Bazı Mühim Terkipler”, **Talebe Mecmuası**, S. 46, Ağustos 1935, ss.10-16.

SONUÇ

Mehmed İzzet'in Türk bilim ve eğitim tarihindeki yerini belirleyebilmek için onun hakkında yapılan yayınları, arşiv belgelerini ve kendisinin kaleme aldığı eserleri inceledik. Mehmed İzzet'e göre Batılılar, bilimsel eğitim ve uygulamalarda öyle bir zemin inşa etmektedirler ki; bizler bu bilimsel zemine doğrudan müdahil olmak bir yana, ancak dışarıdan izlemekteyiz. Osmanlı'nın son yılları, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında bilimin popülerleşmesi için çaba sarf eden Mehmed İzzet, her şeye rağmen bahsettiği bu bilimsel zemine doğru geçilebilmesi için elinden gelen gayreti göstermiş bir eğitimcidir.

Mehmed İzzet'e göre bir insanın zihninde bilimsel bir fikrin bir anda ortaya çıkması kabul edilebilir bir şey değildir. Bunun için birçok kimsenin, bazı sorunlar üzerine, uzun zaman boyunca çalışması gereklidir. Ancak bu çalışmalar sonucunda yeni fikirler ortaya çıkabilir. Hayatımızı kolaylaştıran teknolojik gelişmeler, belki de bilimsel gelişmelerin en dikkat çekici tarafıdır. Mehmed İzzet, 19. yüzyıldaki bilimsel teorilerin artık tarihe karıştığının, bilimin 20. yüzyılda yeni teoriler ışığında ilerlediğinin farkındadır. Bu özellikle de fizik ve matematik alanları için geçerlidir. Geleceğin hazırlanması için bugün bilim öğrenmek ve ona göre yeni bir yol belirlemek gerekmektedir. Bu düşüncelere sahip olan Mehmed İzzet'in bunları, sadece teorik olarak ifade etmediği, aynı zamanda uygulamasını da bizzat yaptığını görmekteyiz. Hem hazırladığı ders kitaplarını, hem de dergilerde yayımladığı makalelerini tamamen bu fikirler doğrultusunda kaleme almıştır diyebiliriz. Bununla beraber, onun bilim insanı tanımına kusursuz bir şekilde uyduğunu söylemek biraz abartı olacaktır.

Mehmed İzzet'e Ruşen Eşref ve Dârüşşafaka Türkçe öğretmeni Fazıl Bey gibi insanların matematik konusunda bazı sorular sorması ve Mehmed İzzet'in de bu konuda araştırmalara girişmesi, bize onun, salt bir ders kitabı yazarı olmaktan daha fazlası olduğunu ve çevresinde "riyâziyeci" olarak tanınmasının geçerli bir nedeni olduğunu göstermektedir.

Mehmed İzzet'in matematik ders kitaplarının ilk ve ortaöğretim seviyesinde olduğu göz önünde bulundurulursa, onun kaleme aldığı kitapların matematik düzeyinin çok üst düzey olmadıkları rahatlıkla anlaşılabılır. Ancak yazdığı kitaplarda dönemin en ileri bilgilerini kullanmaya gayret etmiştir. Matematik eğitiminin nasıl yapılması gerektiğine dair güçlü fikirleri vardır. Özellikle II. Meşrutiyet sonrasında yayınlanan bazı matematik ders kitaplarının önsözlerinde temel eğitimde matematiğin nasıl öğretilmesi gerektiğine dair düşüncelerini, eğitimde yapılan hatalara ilişkin eleştirilerini bulmak mümkündür. Temel düzeyde verilen matematik eğitiminin, çocuğu toplumsal hayata ve gelecekteki iş hayatına hazırlamak olduğunu savunur. Kitaplarını da bu amaca uygun olarak kaleme almıştır. Ancak onun matematik eğitimi anlayışının yalnızca kendine has olduğunu düşünmemek gerekir. Bu dönemde eğitim anlayışı, dönemin siyasal ve kültürel hayatında, bilim anlayışlarında yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak şekillenmiştir. Mehmed İzzet de bu sürecin açık fikirli bir katılımcısıdır. Bu kadar çok matematik kitabı yayınlamasının bir sebebi, Meşrutiyet sonrasında ve Cumhuriyet'in kuruluşunu takip eden yıllarda devletin sık sık müfredat değişikliklerini gündeme getirmesidir. Mehmed İzzet de kitaplarını müfredat değişikliklerine uyarlayarak tekrar tekrar baskılara hazırlamıştır. Onun, bir dönemin matematik ders kitabı sahasının önemli insanlarından biri olduğu rahatlıkla söylenebilir.

1928 yılına kadar birkaçı hariç matematik kitaplarını yalnızca kendisi hazırlamıştır. Bu kitapların içeriğine bakacak olursak hesap, cebir, geometri ve trigonometri olduğunu ve ilkökul, ortaokul ve liseler için hazırlandığını görmekteyiz. Ancak bu tarihten sonraki kitaplarını Hasan Fehmi ile birlikte yayımlamışlardır. Bu kitapların içeriği ise oldukça değişmiştir. Mehmed İzzet ve Hasan Fehmi'nin birlikte hazırladıkları kitaplar hesap ile geometri hakkındadır ve bu kitapların neredeyse tamamı ilkokullara yönelik hazırlanmıştır. Ders kitapları haricinde matematik sahasında kaleme aldığı yazılara bakarsak, bunların da ağırlıklı olarak matematiğin ve alt dallarının tanımı, tarihi, felsefesi, terim ve kavramları üzerine olduğu görülür. Bunların da seviyesi ortaöğretim düzeyindedir.

Mehmed İzzet, matematik sahası dışında mekanik, fizik, doğa bilimleri, psikoloji, tercüme, turizm, bilim tarihi ve felsefesi, ansiklopedi hazırlamak gibi çeşitli alanlarda birçok kitap ve makale yayımlamıştır. Kitaplarının seviyesi de tıpkı matematik ders kitapları gibidir. Makaleleri ise popüler bilim yazıları olmaktan öteye geçememiştir. Yazılarının çok çeşitli alanlarda kaleme alınmış olması, Mehmed İzzet'in çok yönlü, bilimin neredeyse her alanında yazı kaleme alabilen bir âlim olduğunu bize göstermektedir. Ancak bu durum, onun üst düzey bir bilim insanından ziyade, eğitimci kimliği ile alakalı bir şeydir. Fransızca ve İngilizceye olan hâkimiyeti nedeniyle birçok batılı kaynaktan rahatlıkla yararlanabildiği, hatta bazen bu dillerden ders kitabı ya da makaleler tercüme ettiğini görürüz. Ayrıca o, bazen kuyruklu yıldızlar ile kutuplar bahsinde görüldü gibi bilimsel gelişmeleri takip etmekte, bazen de Einstein bahsinde görüldüğü gibi her bilimsel gelişmeyi zamanında takip edememekte ya da rahatlıkla anlayamamaktadır. Öğrenciler ile ilim ve fen hakkında bilgi edinmek isteyen halka yönelik yaptığı tüm çalışmalarında daima açık ve sade bir dil kullanmaya gayret ettiği görülür. Ders kitaplarında müfredatların da etkisiyle olsa gerek teorik bilgilerin ardından bol soru çözümü ile bu bilgilerin iyice pekiştirilmesine gayret etmiştir.

Tüm bunları göz önünde bulundurursak, Mehmed İzzet'in, Salih Zeki veya Kerim Erim gibi önemli bir matematikçi olmasa da, Türk bilim ve eğitim tarihinde özellikle matematik ders kitapları hazırlaması, bilimin birçok dalında yayın yapması ve öğrencilere bilimsel düşünmeyi teşvik etmesi bakımından kıymetli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Memur Sicil Defterler (BOA. DH. SAİD. d.)

Fotoğraflar (BOA. FTG)

Hazine-i Hassa Memur Sicil Zarfları (BOA. HH. SAİD. MEM)

İrade Taltifat (BOA. İ. TAL)

Yıldız Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mâbeyn Mütercimliği (BOA. Y. PRK. TKM)

Yayımlanmamış Kaynaklar

_____ Dârüşşafaka Şakirdanının İmtihan-ı Umûmî
Cetveli, H. 1301, 16 sayfa.

_____ Dârüşşafaka Şakirdanının İmtihan-ı Umûmî
Cetveli, H. 1301, 20 sayfa.

_____ Öğretmen Sicil Defteri 1932-1942. (Dârüşşafaka).

Basılı Kaynaklar

_____ Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslamiye Salnamesi, İstanbul,
Hikmet Matbaa-i İslamiyesi, 1332.

_____ Dârüşşafaka Tarihi 1863-1998, 1. bs, İstanbul, y. y.,
1998.

- Akbaş, Meltem: "Einstein'ın Görelilik Teorisini Türkiye'ye Tanıtanlar II: Hüsnü Hamid", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C.5, S. 1, 2004, s. 51-68.
- "Einstein'ın Görelilik Teorisini Türkiye'ye Tanıtanlar (I): Mehmed Refik Fenmen ve Kerim Erim", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C.4, S. 2, 2003, s. 29-59;
- Aktar, Mustafa: **Rasathane ile Bilimde Yüz Elli Yıl**, 1. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2022.
- Akyıldız, Ali: "Mekteb-i Mülkiye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. Ek-2 (46), Ankara, 2019, s. 238-240.
- "Şirket-i Hayriye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 39, İstanbul, 2010, s. 201-203.
- Alp, Hayrünisa: "Tevhîd-i Tedrîsât'tan Harf İnkılâbına İlköğretim (1924-1928)", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009.
- Altun, Mehmet: **157 Yıllık Bir Eğitim Geleneği Dârüşşafaka Tarihine Bir Yolculuk**, 1. bs., İstanbul, Dârüşşafaka Cemiyeti, 2020.
- Aslan, Erdal,
Sinan Olkun: "Elementary School Mathematics in the First Curricula of Turkish Republic", **Elementary Education Online**, C. 10, S. 3, 2011, s. 991-1009.
- Atasoy, Alper: "Salih Zeki'nin Makaleleri: Bir Bibliyografya Denemesi", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 23, S. 2, 2022, s. 335-394.

- Aydüz, Salim: “Müneccimbaşı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 32, Ankara, 2006, s. 2-4.
- “Osmanlı Astronomi Müesseseleri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 2, S. 4, 2004, s. 411-453.
- Ayhan, Halis,
Hakkı Maviş: “Dârüşşafaka”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 9, İstanbul, 1994, s. 7-9.
- Aykut, Ayhan: “Türkiye’de Ansiklopediciliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989.
- Balcı, Sezai: **Bâbîâlî Tercüme Odası**, 1. bs., İstanbul, Libra Kitap, 2013.
- Baltacıoğlu, Ali Y.: “Müderris Şükrü [Sayan 1884-1943]”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 20, S. 2, 2019, s. 127-132.
- Batır, Betül: “İkinci Meşrutiyet’ten Tevhîd-i Tedrîsât’a Türkiye’de İlköğretim (1908-1924)”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.
- Belek, Cemal: “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Mahmud Bey Matbaası ve Basın Faaliyetleri”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- Bozkurt, Eshabil,
Ayşe Banu Karadağ: “II. Abdülhamid Dönemi Roman Çevirileri”, **Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 3, 2015, s. 43-77.

- Bursalı Mehmet Tâhir: **Osmanlı Müellifleri**, C. 3, İstanbul, Yay. haz. İsmail Özen, 1975.
- Carneiro, Ana v. d.: “Comparing the Public Perceptions Of Science and Technology in the Greek and the Portuguese Daily Press: The Case of the Return of Halley’s Comet (1910)”, Ed. Antoni Roca-Rosell, **The Circulation of Science and Technology: Proceedings of the 4th International Conference of the ESHS**, 2012, s. 853-857.
- Celâl, Mehmed: Zihnî ve Amelî Küçük Hesâb, İstanbul, Kasbâr Matbaası, 1316, İstanbul.
- Clement, Johns: **Yeni Hendese**, C. 1, Çev. Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, Kitabhane-i Hilmi, İstanbul, 1927, 240 sayfa.
- Yeni Hendese**, C. 2, Çev. Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, Kitabhane-i Hilmi, İstanbul, 1928, 162 sayfa.
- Yeni Hendese**, C. 3, Çev. Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, Kitabhane-i Hilmi, İstanbul, 1927, 147 sayfa.
- Cumhuriyet**: 30 Aralık 1962, s. 3.
- Çağrıcı, Mustafa: “Tedbîrî’l-Menzil”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 40, İstanbul, 2011, s. 260-261.
- Çakır, Ali: “Başlangıcından II. Meşruiyet’e İkdâm Gazetesi (1894-1908)”, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2017.
- Çayköy, Hasan Fehmi: “Merhum Riyâziyeci Mehmed İzzet”, **Yeni Sabah**, N. 813, 5 Ağustos 1940, s. 2.

- Danişan, Gaye: “The Paper Instruments in the History of Ottoman Astronomy”, The Bulletin of the Scientific Instrument Society, S. 149, 2021, s. 34-43.
- Dastre, A: “Questions Scientifiques: Les Agens Impondérables Et L’éther.” **Revue Des Deux Mondes (1829-1971)**, Vol. 5, N. 3, 1901, pp. 649–79.
- Yay. haz. Demir, Ebubekir: **Salih Zeki, Hikemiyât: Felsefe, Bilim ve Eğitim Yazıları**, Konya, İstanbul, Çizgi Kitabevi, 2022, s. 97-101.
- Demir, Remzi: “Büyük Bir Matematik Tarihçisi ve Felsefecisi: Salih Zeki Bey (1864-1921)”, **Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**, S. 6, 2004, s. 195-211.
- Demir, Tanju: “Salih Zeki ve ‘Ecnebi Postahaneleri’nin Kaldırılması Konusundaki Görüşleri”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 7, S. 1, 2005, s. 169-185.
- Ebu’z-ziya Tevfik: **Takvim-i Ebu’z-ziya H. 1315**, Matbaa-i Ebu’z-ziya, H. 1315, 188+4 sayfa.
- Takvim-i Ebu’z-ziya H.1310**, Matbaa-i Ebu’z-ziya, H. 1310, 264 sayfa.
- Ed. İhsanoğlu, Ekmeleddin: **Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi**, C. 2, 1. bs, İstanbul, IRCICA, 2006.
- Ercoşkun, Tülay: “Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne İdâdîsi: Mercan İdâdîsi”, Ed. Orhan Çelik, Can Umut Çiner, Abdullah Pekel, **Türkiye’nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye**, 1. bs., Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 2021, s. 97-112.

- Ergin, Osman Nuri: **Türk Maarif Tarihi**, C. 1-2, 1. bs, İstanbul, Eser Neşriyat, 1977.
- Türk Maarif Tarihi**, C. 3-4, 1. bs, İstanbul, Eser Neşriyat, 1977.
- Erkek, Mehmed Salih: “II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey”, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2009.
- Etiker, Şeref: “Salih Zeki Bey – Üç Boyutlu Bir Biyografi İçin”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 7, S. 1, 2005, s. 137-154.
- Fehd, Tefkî: “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 22, İstanbul, 2000, s. 124-126.
- Fettahoğlu, Kübra: “Rasadhane-i Âmire’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1868-1922)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.
- Flammarion, Camille: **Camille Flammarion’s The Planet Mars (La Planète Mars et ses Conditions d’habitabilité’nin İngilizce tercümesi)**, Çev. Patrick Moore, London, Springer, Ed. William Sheehan, 2015, s. 511-513.
- Gönenç, Nami: **Bir Buçuk Asırlık Çınar Dârüşşafaka**, 1. bs., İstanbul, Dârüşşafaka Cemiyeti, 2019.
- Gövsa, İbrahim Alaettin: **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, 1. bs., İstanbul, Yedigün Neşriyatı, 1945.

- Günergun, Feza: “Salih Zeki ve Astronomi: Rasathane-i Amire Müdürlüğü’nden 1914 Tam Güneş Tutulmasına”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 7, S. 1, 2005, s. 97-122.
- “İstanbul’da Bir Payen Aritmometresi ve Türkçe Kullanım Kılavuzu”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 20, S. 1, 2019, s. 1-15.
- Haber (Akşam Postası):** S. 3032, 22 Temmuz 1940 Pazartesi, s. 4.
- İkdâm:** N. 949, 12 Mart 1897, s. 3.
- İnce, Adem: “Bir Eğitim Kurumu Monografisi Dârüşşafaka”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992.
- Kalmuk, Mehmed Emin: “P. T. T. Hizmetlerinde Dârüşşafakalılar”, **Dârüşşafaka 1873**, 1. bs., İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1948, s. 26-37.
- Kanat, Sedat: “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümayûn ve Görevleri”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2018.
- Kılıç, Yunus: “H. 1332 (M. 1913) Tarihli Cemiyet-i Tadrîsiye-i İslamiye Salnamesi Transkripsiyon ve Değerlendirmesi”, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli, 2016.

Kocaman, Meltem: “Dârüşşafaka’da Fizik Eğitiminin Başlangıcı”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 14, S. 2, 2013, s. 87-117.

“Türkiye’de Albert Einstein’ın Görelilik Kuramının İlk Yılları”, **İTÜ Vakfı Dergisi**, S. 84, 2019, s. 73-75.

Lacoiné, Émile: **Takvim-i Cedid R. 1308**, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1308, 117+1 sayfa.

Mehmed Ali: **Takvim-i Mükemmel H. 1311**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1311, 160+1 sayfa.

Takvim-i Mükemmel H. 1315, İstanbul, Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, 1315, 62+1 sayfa.

Mehmed İhsan: **Yeni Takvim H. 1307**, İstanbul, Karabet Kütüphane ve Matbaası, 1307, 151+2 sayfa.

Yeni Takvim R. 1311, İstanbul, Matbaa-i Şirket-i Mürettebiye, 1312, 178+4 sayfa.

Mehmed İzzet: “Âlem-i Tabîatın Yüz Hârika ve Hâdis-i Âcîbesi”, **Dârüşşafaka**, S. 6, 1 Teşrinisani 1325, s. 277-281; S. 7, 1 Kanunievvel 1325, s. 302-304.

“Âlem-i Tabiatın İnkıbaz ve İnbisat Asârı”, **İkdam**, N. 8797, 12 Eylül 1337, s. 3.

“Bazı Riyazî Tabirlerin İzahı: Nokta, Zerre ve Sıfır”, **Talebe Mecmuası**, S. 51, Ocak 1936, s. 13-16.

“Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye”, **Servet-i Fünûn**, C. 57, S. 1485, 29 Kânunusani 1340, s. 169-172.

“Bu Gün Kullandığımız Hendese ve Alelûmum Riyaziyat Tabirleri ne Vakit Vazedilmiştir?”, **Talebe Mecmuası**, S. 28, Mayıs 1933, s. 1-16; S. 29, Haziran 1933, s. 1-16.

“Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye ve Dârüşşafaka Programı”, **Dârüşşafaka**, S. 6, 1 Teşrinisani 1325, s. 271-276.

“Derse Başlarken”, **Talebe Mecmuası**, S. 22, Ekim 1932, s. 1-9.

“Derse Başlarken”, **Talebe Mecmuası**, S. 31, Kasım 1933, s. 2-6.

“Derse Başlarken”, **Talebe Mecmuası**, S. 33, Şubat 1934, s. 1-10.

“Derse Başlarken”, **Talebe Mecmuası**, S. 37, Ekim 1934, s. 1-6.

“Einstein Nazariyesi ve İlim ve Fen Sahasında Yaptığı Büyük İnkılâp”, **Talebe Mecmuası**, S. 25, 1 Ocak 1933, s. 1-32; S. 26, Şubat-Mart 1933, s. 1-16.; S. 27, Nisan 1933, s. 1-9.

“Felsefe-i Ulûm”, **Dârüşşafaka**, S. 1, 1 Haziran 1325, s. 34- 48; S. 2, 1 Temmuz 1325, s. 93-96; S. 4, 1 Eylül 1325, s. 49-53; S. 6, 1 Teşrinisani 1325, s. 277-281; S. 11, 1 Nisan 1326, s. 505-514.

“Hakikat-i Mahza ve Aynştayn”, **Mahfil**, Sayı, 22, Şaban 1340, s. 174-177.

“Halley Kuyruklu Yıldızı ve Arz ile Tesâdüfî”, **Dârüşşafaka**, S. 12, 1 Mayıs 1326, s. 546-558.

“Hayat-ı Umumiye Mes’alesi ve Medeniyet İlminin Temelleri”, **Talebe Mecmuası**, S. 24, 1 Aralık 1932, s. 1-21.

“İlm-i Fennde Mühim Bir İnkılab”, **İkdam**, N. 8853, 7 Teşrinisani 1337, s. 4.

“İlm-i Hey’et ve İnsanlar”, **Mahfil**, S. 30, Rebiülahir 1341, s. 118-119; S. 31, Cemayizelevvel 1341, s. 130-131.

“İstanbulun Eski Bilgi Kurumlarından Cemiyeti Tedrîsiye-i İslâmiye ve Dârüşşafaka”, **Bilgi Otağı**, S. 3, 1937, s. 104-109.

“Kâinâtda Hayât ve Muamma-i Fıtrat”, **Dârüşşafaka**, S. 10, 1 Mart 1326, s. 445-451.

“Kars-ı Arzda Med ve Cezirler”, **İkdam**, N. 8818, 3 Teşrinievvel 1337, s. 6.

“Kavânîn-i Azîme-i Fenniye”, **Dârüşşafaka**, S. 5. 1 Teşrinievvel 1325, s. 239-240.

“Konferans: Salih Zeki – Hasan Ferit Bey”, **Talebe Mecmuası**, S. 41, Mart 1935, s. 1-17.

“Kutupların Keşfi ve Âlem-i Fenne Hizmeti”, **İkdam**, N. 8824, 9 Teşrinievvel 1337, s. 3.

“Kutupların Keşfi”, **İkdam**, N. 8832, 17 Teşrinievvel 1337, s. 5.

“Lisân-ı Şer‘ ve Fende Fezâ ve Semâ”, **Mahfil**, S. 24, Şevval 1340, s. 222-224.

“Madde ve Tekâmülü”, **Fenn**, S. 9, 5 Mayıs 1327, s. 2; S. 10, 12 Mayıs 1327, s. 1-2; S. 11, 19 Mayıs 1327, s. 2; S. 12, 26 Mayıs 1327, s. 2; S. 13, 2 Haziran 1327, s. 2-4.

“Makâyis-i Cedîde-i Kuvâ”, **Dârüşşafaka**, S. 10, 1 Mart 1326, s. 452- 457.

“Merhum Hüseyin Avni”, **Talebe Mecmuası**, S. 68, Haziran 1937, s. 14-15.

“Merhum Salih Zeki Bey: Hayat ve Mesleği ve Hidematı - Asar ve Kıymeti (1280-1339)”, **İkdam**, N. 8753, 27 Temmuz 1337, s. 3; N. 8755, 29 Temmuz 1337, s. 2; N. 8760, 3 Ağustos 1337, s. 2; N. 8764, 7 Ağustos 1337, s. 2; N. 8773, 19 Ağustos 1337, s. 3.

“Öz Türkçede İlim ve Fen Istılahları”, **Talebe Mecmuası**, S. 30, Ekim 1933, s. 2-12; S. 31, Kasım 1933, s. 17-24.

“Öz Türkçede İlim ve Fen Tabirleri”, **Talebe Mecmuası**, S. 31, Kasım 1933, s. 13-16; S. 32, Ocak 1934, s. 1-7.

“Riyazî Üstadı Salih Zekinin Hayat ve Mesleki ve Hizmetleri”, **Talebe Mecmuası**, S. 54, Nisan 1936, s. 1-19.

“Riyaziyat Felsefesi: Derse Başlarken”, **Talebe Mecmuası**, S. 11, 1 Kasım 1931, s. 1-11.

“Riyaziyatın Tarifi, Tarihî Tekâmülü”, **Talebe Mecmuası**, S. 65, Mart 1936, s. 1-7.

“Riyaziyatta Kemiyet ve Miktar Tabirleri”, **Talebe Mecmuası**, S. 46, Ağustos 1935, s. 4-8.

“Takvimlerde İhtiyârât”, **Mahfil**, S. 25, Zilkade 1340, s. 8-10; S. 26, Zilhicce 1340, s. 29-30.

“Tercümede Tesadüf Olunan Bazı Mühim Terkipler”, **Talebe Mecmuası**, S. 46, Ağustos 1935, s. 10-16.

“Türk Riyâziyecileri”, **Talebe Mecmuası**, S. 15, 1 Mart 1932, s. 1-26.

“Türk Riyâziyecilerinden Mehmet Nadir”, **Talebe Mecmuası**, S. 62, Aralık 1936, s. 9-11.

“Ulûm ve Fünûn”, **Dârüşşafaka**, S. 2, 1 Temmuz 1325, s. 49-53.

“Ulûm-ı Riyâziye ve İlm-i Cebr”, **Dârüşşafaka**, S. 4, 1 Eylül 1325, s. 145-150.

“Ulûm-ı Riyâziye ve İlm-i Hey’et”, **Mahfil**, S. 29, Rebiülevvel 1341, s. 95-98.

“Vapur Tarihçesi ve Şirket-i Hayriyenin Teşekkülü”, **Talebe Mecmuası**, S. 51, Ocak 1936, s. 1-12.

“Yer Yüzünde Hayat Nasıl Çıkmıştır? Nasıl Devam Etmektedir?”, **Talebe Mecmuası**, S. 23, 1 Kasım 1932, s. 1-15.

“Yılbaşı ve Merâsimi, Noel ve Şecere-i Milâd”,
Mahfil, S. 19, Cemayizelevvel 1340, s. 114-117.

Amelî Yeni İlm-i Hesap (İdâdî birinci sınıf), 3. bs.,
İstanbul, Türk Matbaası, 1927, 317 sayfa.

Cebir Muallimi (İdâdîler), 2. bs., İstanbul, Karabet
Matbaası, 1319, 431+4 sayfa.

Cebir Muallimi, Kanaat Kütüphane ve Matbaası,
1341, 200+1 sayfa.

Fenn-i Mihanik, Karabet Matbaası, 1. bs., İstanbul,
1311, 322+1 sayfa.

Fenn-i Mihanik, Karabet Matbaası, 2. bs., İstanbul,
1313, 374+7 sayfa.

Fenn-i Müsellesât (Mekteb-i İdâdîye-i Mülkiye),
Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 2. bs., İstanbul, 1329,
228 sayfa.

Fenn-i Müsellesât (Mekteb-i İdâdîye-i Mülkiye),
Karabet Matbaası, 1. bs., İstanbul, 1318, 234+8 sayfa.

Hesab Muallimi (İdâdîler), 1. bs., İstanbul, Kanaat
Kütüphane ve Matbaası, 1329, 390+10 sayfa.

Hesab Muallimi (Ortaokullar), İstanbul, Kanaat
Kütüphane ve Matbaası, 1931, 390 sayfa.

İlm-i Cebir (Ulûm-ı Mekâtib-i İdâdîye-i Mülkiye),
Karabet Matbaası, 3. bs., İstanbul, 1320, 493+11 sayfa.

İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf), 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, t. y., 66+1 sayfa.

İlm-i Hesab (İdâdîler), 2. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1332, 522 sayfa.

İlm-i Hesab (İdâdîler), İkdam Matbaası, 1. bs., İstanbul, 1328, 456+16 sayfa.

İlm-i Hesab (Medhal), 1. bs., İstanbul, Kanaat Kitabhanesi, 1328, 56+1 sayfa.

İlm-i Hesab (Rüştiye birinci sınıf), 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1329, 176+1 sayfa.

İlm-i Hesab (Rüştiye birinci sınıf), 2. bs., İstanbul, Kanaat Matbaası, 1329, 275 sayfa.

İlm-i Hesab (Rüştiye ikinci sınıf), Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1329, 275 sayfa.

İlm-i Hesab (Rüştiye üçüncü sınıf), 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1329, 336+1 sayfa.

İspanya ve Amerika İhtilafı, İstanbul, Karabet Matbaası, 1315, 108+2 sayfa.

Mebâdî-i Fenn-i Makine (Dârüşşafaka sekizinci sınıf), C. 1, Mihran Matbaası, 1. bs., İstanbul, 1308, 309+18 sayfa: C. 2, Mihran Matbaası, 1. bs., İstanbul, 1308, 368+1 sayfa.

Rehber-i Umûr-ı Beytiye, C. 1, 1. bs., İstanbul, Feridiye Matbaası, 1319, 527+22 sayfa: C. 2, 1. bs., İstanbul, Gazete Matbaası, 1320, 528+19 sayfa: .C. 3,

1. bs., İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1326, 429+25 sayfa.

Syllabaire et premier livre de lecture à l'usage des élèves de l'école Darul-chéfecat, İstanbul, Imp. Yazidjian, 1895, 148 sayfa.

Takvim-i Dersaâdet 1313, İstanbul, Karabet Matbaası, 1314, 153+14 sayfa.

Ulûm-i Hikemiyye ve Ulûm-i Tabîiye, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1328, 232+7 sayfa.

Ulûm-i Tabîiye, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1329, 178 sayfa.

Usûl ve Tâtbiât-ı Riyaziât-ı Mâliye, 1. bs., İstanbul, Matbaa-ı Kadir, 1328, 288+1 sayfa.

Yeni Afrika, İstanbul, İstaphan Matbaası, 1308, 235+7 sayfa.

Yeni Ameli Hendese (Îdâdî altıncı sınıf), İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1339, 64 sayfa.

Yeni İlm-i Cebir (Îdâdî ikinci ve üçüncü sınıf), 4. Baskı, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 4. bs., 1330, 520+1 sayfa.

Yeni İlm-i Cebir (Îdâdîler), 4. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1329, 112 sayfa.

Yeni İlm-i Cebir (Lise ikinci ve üçüncü sınıf), 4. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1330, 520+1 sayfa.

Yeni İlm-i Cebir (Lise üçüncü sınıf ve öğretmen okulları), 5. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1341, 158+1 sayfa.

Yeni İlm-i Cebir (Lise üçüncü sınıf ve öğretmen okulları), 6. bs., İstanbul, Türk Matbaası, 1927, 246+2 sayfa.

Yeni İlm-i Hendese (İdâdî altıncı sınıf), Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1339, 64 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (İbtidai beşinci sınıf), Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1340, 296 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf), 3. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1339, 80+1 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf), İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1332, 95 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf), 2. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1341, 224 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf), İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1333, 192 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf), İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1339, 216 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf), İstanbul, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1333, 192 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf), Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1339, 216 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf), İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1333, 93 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (İbtidai üçüncü sınıf), İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1340, 190+2 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (İdâdî dördüncü sınıf), İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1341, 224 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (İdâdî üçüncü sınıf), İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1926, 302 sayfa.

Yeni Kıraat (İdâdî üçüncü sınıf), Matbaa-i Ebuzziya, 1326, 180+6 sayfa.

Yeni Kıraat'ten Elifba (İlkokul birinci sınıf), C. 1, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1328, 34 sayfa.

Yeni İlm-i Hesab (Lise ikinci sınıf), 4. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphanesi, 1926, 488 sayfa.

Mehmed İzzet,
Mehmed Emin:

İlm-i Cebir (İdâdî altıncı ve yenicı sınıflar), Karabet Matbaası, 1313, 282+3 sayfa.

Mehmed İzzet,
Hasan Fehmi:

Aritmetiğe Başlangıç (İlkokul üçüncü sınıf), İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1941, 96 sayfa.

Bakalorya Rehberi, 2 Cilt, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1930, 356+240 sayfa.

Hendese (İdâdî birinci sınıf), 2. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1935, 308 sayfa.

Hendesede İlk Adım (İlkokul beşinci sınıf), İstanbul, İkdam Matbaası, 1927, 174 sayfa.

Hendesede İlk Adım (İlkokul beşinci sınıf), İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1935, 183 sayfa.

Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf), 1. bs., İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1927, 94 sayfa.

Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf), 2. bs., İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1928, 95 sayfa.

Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf), İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1935, 95 sayfa.

Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf), İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1936, 95 sayfa.

Hesaba Başlangıç (İlkokul birinci sınıf), İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1933, 80 sayfa.

Hesaba Başlangıç (İlkokul ikinci sınıf), İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1935, 96 sayfa.

Hesaba Başlangıç (İlkokul üçüncü sınıf), İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1934, 104 sayfa.

İlk Mekteblere Mahsus Hesap Dersleri (İlkokul dördüncü sınıf), İstanbul, İstikbal Matbaası, 1928, 160 sayfa.

İlmekteplere Mahsus Hesap Dersleri (İlkokul beşinci sınıf), İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1934, 208 sayfa.

Mücessem Hendese (Lise ikinci sınıf), 1. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1936, 240 sayfa.

Orta Mekteplere Mahsus Hesab Dersleri, İstanbul, Necim İstikbal Matbaası, 1928, 96 sayfa.

Yeni Hendese (Ortaokul ikinci sınıf), İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1936, 166 sayfa.

Yeni Hendese, 3. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1935, 231sayfa.

Yeni Hendese-i Mücesseme, İstanbul, Devlet Matbaası, 1927, 147 sayfa.

Mehmed İzzet,
Harun er-Reşid:

“Halley ve Kuyruklu Yıldızlar”, **Dârüşşafaka**, S. 9, 1 Şubat 1325, s. 403- 420.

Mehmed İzzet, v. d.:

Dârüşşafaka Türkiye’de İlk Halk Mektebi, Yay. haz. Mehmet Kanar, İstanbul, Dârüşşafakalılar Derneği, 2000.

Mehmed İzzet, v.d.:

Musavver Dâiretü’l-Maârif, C. 1, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1332, 1068+15 sayfa: C. 2, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1332, 612+2 sayfa.

Milliyet:

12 Mayıs 1934, s. 6; 23 Mart 1935, s. 3; 1 Şubat 1969, s. 2.

Nurdoğan, Arzu M.:

“Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.

- Ocak, Ahmet Yaşar: “Hıdırellez”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 17, İstanbul, 1998, s. 313-315.
- Osman Nuri,
Mehmed İzzet: “Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye Sukut Halinde Değil İstihale Geçirmektedir”, **Türkiye Cumhuriyeti Şehremaneti Mecmuası**, C. 2, S. 23, Temmuz 1926, s. 467-472.
- Öksüz, Ahmet: “Salih Zeki’nin Geometri Ders Kitapları Işığında Matematik Eğitimi Felsefesi,” Ed. Elif Baga, **Şimdiyi Bilmek Geçmiş Anlamak: Bilim ile Bilim Tarihi Arasında Salih Zeki**, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2021, s. 273-286.
- Örikağasızade Hasan Sırrı: **Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları ve Saray İdaresi**, Yay. haz. Ali Adem Yörük, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007.
- Özcan, Hüseyin: “II. Meşrutiyet Dönemi Bilimsel Dergilerinden “Fen” Mecmuasının Analizi”, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2019.
- Özsaray, Mustafa: “Osmanlı Belgelerinde Kullanılan Belge Türleri”, **Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 1, 2019, s. 28-41.
- Öztürk, Cemil: “Dârümuallimîn”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, 1993, s. 551-552.
- Parmaksız, Esmâ: “II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi, Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler”, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.

- Sahillioğlu, Halil: “Ceyb-i Hümâyûn”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul, 1993, s. 465-467.
- Salih Zeki: “Sekene-i Merih,” **Hikemiyât: Felsefe, Bilim ve Eğitim Yazıları**, Yay. haz. Ebubekir Demir, Çizgi Yayınları, Konya, İstanbul, 2022, s. 340-348.
- Takvim R. 1308**, Karabet Kütüphane ve Matbaası, 1309, 184 sayfa.
- Salih Zeki: **Takvim-i Cedid R. 1310**, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1311, 196 sayfa.
- Émile Lacoine:
- Simões, Ana, v. d.: “Halley Turns Republican: How the Portuguese Press Presented the 1910 Return of Halley’s Comet.” **History of Science**, Vol. 51, N. 2, 2013, s. 199–219
- Son Posta:** 14 Temmuz 1934, s. 8.
- Tatlısu, Muhammed: “Kitapçı Karabet Efendi’nin Osmanlı Matbuatına Katkıları Üzerine Bir Methal”, **Yıllık: Annual of Istanbul Studies**, C. 3, S. 123, 2021, s. 123-148.
- Tuzlu, Muhammet Ali: “II. Abdülhamid Döneminde Takvim Sansürü Meselesi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.
- Uçar, Gülistan: “II. Abdülhamid Han’ın Batı Dillerinden Türkçeye Çevirttiği Eserler”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2020.
- Vakit:** 4 Mart 1933, s. 3; 14 Temmuz 1934, s. 10; N. 11825-1073, 7 Eylül 1960, s. 2.

- Wishnitzer, Avner: **Alaturka Saatleri Ayarlama: Geç Osmanlı'da Zaman ve Toplum**, Çev. Ercan Ertürk, 1. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Yaşar, Fatma Tunç: “Geç Dönem Osmanlı Kız Mekteplerinde Fennî Ev İdaresi Eğitimi: Müfredat ve Ders Kitapları”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 29, S. 2, 2019, s. 591-620.
- Yurtoğlu, Bilal: “*Fenn* Gazetesindeki Bilimsel Makaleler ve Salih Zeki'nin Dârülfünun'daki ‘Birinci Konferans’ı”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 27, S. 1, 2015, s. 42-88.
- “Dârüşşafaka Dergisinin Bilim, Düşünce ve Eğitim Hayatımıza Katkıları”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. 17, S. 2, 2016, s. 56-114.
- Zaman:** 23 Mart 1935, s. 7.

İnternet Kaynakları

<https://cdn.darussafaka.org/c/uploads/articles/6093bc63bc51456b89f1e5de/content-7766c00fb32424de29de226f5cfa0d59.pdf>, 18 Haziran 2022.

<http://www.jstor.org/stable/44779045>, 31 Temmuz 2022.

https://data.bnf.fr/fr/atelier/13175563/albert_dastre/, 31 Temmuz 2022.

EK 1: MEHMED İZZET'İN KİTAPLARI

II. ABDÜLHAMİD İÇİN YAPILAN ÇEVİRİLER

1) **Cehennem Maişeti**, 2 Cilt, Çev. Mehmed İzzet, t. y., 475+652 sayfa.

İkinci cildin ilk sayfasında yazarın adı Madam Arşes(?) olarak yer almaktadır (İÜNEK, DN: TY 07602-TY 07603).

2) **Duvarların Sükûneti**, Çev. Mehmed İzzet, t. y., 318 sayfa (İÜNEK, DN: TY 8321).

3) **Yıldırım ile Örölmüş**, Çev. Mehmed İzzet, t. y., 500 sayfa (İÜNEK, DN: TY 08629).

4) **Londra Cinayeti**, Çev. Mehmed İzzet, 16 Kânunuevvel 1308, 546 sayfa (İÜNEK, DN: TY 8639).

5) **Sapık Hizmetkâr**, Çev. Mehmed İzzet, 1309, 125 sayfa (İÜNEK, DN: TY 07604).

6) **Kutb-ı Cenûbî**, Çev. Mehmed İzzet, 1309, 122 sayfa (İÜNEK, DN: TY 05351).

7) **Patagonya'da On Altı Ay Seyahat**, Çev. Mehmed İzzet, 1309, 34 sayfa (İÜNEK, DN: TY 05350).

8) **Saika-i Vicdan yahut Fidyö Sokağı Cinayeti**, Çev. Mehmed İzzet, 2 Mayıs 1309, 106 sayfa (İÜNEK, DN: TY 07623).

Eserin ilk sayfasında “Aded 6” yazmaktadır. Bu ifade Mehmed İzzet'in diğer roman tercümelerinde görülmemektedir.

9) **Atina Oteli Cinayeti**, 2 Cilt, Çev. Mehmed İzzet, 11 Haziran 1309, 233+312 sayfa.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Kataloğu'nda bu eserin Fransızcadan tercüme edildiği yazmaktadır. Ancak çevirinin ilk sayfasında

İngilizceden tercüme edildiği yazmaktadır. Aynı katalogda yapılan bir diğer hata da eserin cilt ve sayfa sayısı ile ilgilidir. Katalogda tek ciltten meydana gelen ve 156 varak (312 sayfa) bir esermiş gibi görünmektedir. Ancak tek kitap halinde iki ciltlik bir tercüme eserdir (İÜNEK, DN: TY 07601).

10) **Malta Cinayeti**, Çev. Mehmed İzzet, 20 Ağustos 1309, 172 sayfa (İÜNEK, DN: TY 07771).

11) **Paris'te Bir Şeb-i Cinayet**, 2 Cilt, Çev. Mehmed İzzet, 1312, 283+384 sayfa.

Fransızcadan tercüme edilen eserin ilk sayfasında “Okunmuştur” ibaresi bulunmaktadır (İÜNEK, DN: TY 07797 – TY 07798).

12) **Vakayi-i Cinaiye**, Çev. Mehmed İzzet, 9 Temmuz 1314, 182 sayfa (İÜNEK, DN: TY 08585).

13) **Cinayet ve Cani**, 2 Cilt, Çev. Mehmed İzzet, Birinci ciltte yıl belirtilmemiş, 12 Nisan 1315, 136+120 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08212- TY 08213).

14) **Vayt Adası Hafiyeleri**, Çev. Mehmed İzzet, 17 Nisan 1315, 177 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08442).

15) **Matemzede**, Çev. Mehmed İzzet, 20 Nisan 1315, 60 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08552).

16) **Hindistan'da Esrarengiz Bir Cinayet**, Çev. Mehmed İzzet, 9 Mayıs 1315, 145 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08441).

17) **Caniler Ahûdi**, Çev. Mehmed İzzet, 17 Temmuz 1315, 208 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08026).

18) Coulson Kernahan, **Kaptan Şanon**, Çev. Mehmed İzzet, 8 Ağustos 1315, 151 sayfa.

Kaptan Şanon adıyla İngilizceden tercüme edilen eser, İngiliz yazar Coulson Kernahan'ın (1858-1943) 1899'da yayınlanan *Captain Shannon* adlı kitabın tercümesidir (İÜNEK, DN: TY 08014).

19) **Bir İngiliz Polis Müfettişinin Otuz Yedi Senelik Tecrübeleri**, Çev. Mehmed İzzet, 14 Mart 1316, 108 sayfa (İÜNEK, DN: TY 08429).

20) **Müttehem**, Çev. Mehmed İzzet, 10 Nisan 1316, 161 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 07873).

21) **Mahrem Bir Memur**, Çev. Mehmed İzzet, 9 Mayıs 1316, 162 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08121).

22) **Bir Cinayetin Hibe-i İrsiyesi**, Çev. Mehmed İzzet, 12 Mayıs 1316, 162 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08119).

23) **Maktul Bulunmuş**, Çev. Mehmed İzzet, 11 Temmuz 1316, 140 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08423).

24) **Komsbiri Esrarı**, Çev. Mehmed İzzet, 2 Temmuz 1316, 175 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir. (İÜNEK, DN: TY 08137).

25) **Londra Hapishaneleri Esrarı**, Çev. Mehmed İzzet, 2 Ağustos 1316, 139 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08459).

26) **Kara Gün**, Çev. Mehmed İzzet, 8 Ağustos 1316, 140 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08349).

27) **Bir Maktulün Muhakemesi**, 2 Cilt, Çev. Mehmed İzzet, 19 Şubat 1316–25 Eylül 1316, 180+125 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08411/01- TY 08411/02, 1900).

28) **Bir Polis Memurunun Defter-i Hatıralarından**, Çev. Mehmed İzzet, 23 Kânunusani 1316, 132 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08267).

29) **Londralı Bir Polis Hafiyesi**, 2 Cilt, Çev. Mehmed İzzet, 13 Şubat 1316 –25 Şubat 1316, 185+146 sayfa. Çeviri tek kitap halinde ciltlenmiştir (İÜNEK, DN: TY 07953).

30) **Bir Maktulün Dolarları**, Çev. Mehmed İzzet, 19 Şubat 1316, 150 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08330).

31) Marie Ujfalvy-Bourdon, **Parisli Bir Kadının Himalaya Dağları'nda Seyahati**, Çev. Mehmed İzzet, 26 Şaban 1319, 110 sayfa.

Parisli Bir Kadının Himalaya Dağları'nda Seyahati adlı eser, Fransız gezgin ve etnolog Marie Ujfalvy-Bourdon'un (1842-1904) 1887'de basılan *Voyage d'une Parissienne dans l'Himalaya Occidental* adlı Fransızca gezi kitabının çevirisidir (İÜNEK, DN: TY 05352).

32) Edgar Allan Poe, **Morg Sokağı'nda Çifte Cinayet**, Çev. Mehmed İzzet, 2 Şubat 1317, 91 sayfa.

Morg Sokağı'nda Çifte Cinayet adlı eser, Edgar Allan Poe'nun 1841'de yayınlanan *The Murders in the Rue Morgue* adlı İngilizce romanının çevirisidir (İÜNEK, DN: TY 08180).

33) **Ok ile Yay**, Çev. Mehmed İzzet, 7 Mart 1318, 130 sayfa. İngilizceden tercüme edilmiştir (İÜNEK, DN: TY 08400).

34) **Cinayet-i Müstahsene**, 3 Cilt, Çev. Mehmed İzzet, Birinci ciltte yıl belirtilmemiş, ikinci cilt 26 Mart 1318, üçüncü cilt 1 Nisan 1318, 128+112+119 sayfa.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Kataloğu'nda tek ciltlik bir eser olarak gösterilmektedir. Ancak, tek kitap halinde üç ciltlik bir eserdir. Birinci cildin ilk sayfasında eserin müellifine dair bir bilgi yer almamakta, ancak ikinci ve üçüncü ciltlerin ilk sayfalarında müellifin ismi verilmektedir: Paris Polis Müdürlüğü Mösyö Afrun (?) [ayın-fe-ra-vav-nun] (İÜNEK, DN: TY 08157).

35) **Cenubi Afrika’da Mazueler Memleketinde Yedi Sene**, ev. Mehmed İzzet, 30 Eylöl 1318, 113 sayfa.

Cenubi Afrika’da Mazueler Memleketinde Yedi Sene adlı eserin ilk sayfasında “Müellifi: Alman Doktor Hovlup (?) [he-ayın-vav-lam-pe] olarak yer almaktadır (İÜNEK, DN: TY 05412).

36) **Bazı Vakayi-i Cinaiyede Tahkikat-ı Adliye**, ev. Mehmed İzzet, 19 Haziran 1319, 101 sayfa (İÜNEK, DN: TY 08594).

37) **Kara Göl Cinayeti**, 2 Cilt, ev. Mehmed İzzet, 27 Şubat 1319, 119+148 sayfa. Katalogda tek ciltten oluşan bir eser gibi gösterilen bu eser, tek kitap halinde iki ciltlik bir çeviridir (İÜNEK, DN: TY 08522).

TAKVİM-İ DERSAÂDET’LER

1) Mehmed İzzet, **Takvim-i Dersaâdet 1310**, Karabet Matbaası, 1311, 113+3 sayfa.

2) Mehmed İzzet, **Takvim-i Dersaâdet 1311**, Karabet Matbaası, 1312, 122+9 sayfa.

3) Mehmed İzzet, **Takvim-i Dersaâdet 1312**, Karabet Matbaası, 1313, 242 sayfa.

4) Mehmed İzzet, **Takvim-i Dersaâdet 1313**, Karabet Matbaası, 1314, 153+14 sayfa.

5) Mehmed İzzet, **Takvim-i Dersaâdet 1314**, Karabet Matbaası, 1315, 86 sayfa.

6) Mehmed İzzet, **Takvim-i Dersaâdet 1315**, Karabet Matbaası, 1316, 163+16 sayfa.

7) Mehmed İzzet, **Takvim-i Dersaâdet 1316**, Karabet Matbaası, 1318, 121+4 sayfa.

8) Mehmed İzzet, **Takvim-i Dersaâdet 1317**, Karabet Matbaası, 1319, 103+15 sayfa.

MEKANİK HAKKINDAKİ KİTAPLARI

- 1) Mehmed İzzet, **Mebâdî-i Fenn-i Makine (Dârüşşafaka sekizinci sınıf)**, C. 1, Mihran Matbaası, 1. bs., İstanbul, 1308, 309+18, sayfa.
- 2) Mehmed İzzet, **Mebâdî-i Fenn-i Makine (Dârüşşafaka sekizinci sınıf)**, C. 2, Mihran Matbaası, 1. bs., İstanbul, 1308, 368+1 sayfa.
- 3) Mehmed İzzet, **Fenn-i Mihanik**, Karabet Matbaası, 1. bs., İstanbul, 1311, 322+1 sayfa.
- 4) Mehmed İzzet, **Fenn-i Mihanik**, Karabet Matbaası, 2. bs., İstanbul, 1313, 374+7 sayfa.

CEBİR KİTAPLARI

- 1) Mehmed İzzet, Mehmed Emin, **İlm-i Cebir (Îdâdî altıncı ve yenicı sınıflar)**, Karabet Matbaası, 1313, 282+3 sayfa.
- 2) Mehmed İzzet, **Cebir Muallimi (Îdâdîler)**, 2. bs., İstanbul, Karabet Matbaası, 1319, 431+4 sayfa.
- 3) Mehmed İzzet, **İlm-i Cebir (Ulûm-ı Mekâtib-i Îdâdiye-i Mülkiye)**, Karabet Matbaası, 3. bs., İstanbul, 1320, 493+11 sayfa.
- 4) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Cebir (Îdâdîler)**, 4. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1329, 112 sayfa.
- 5) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Cebir (Îdâdî ikinci ve üçüncü sınıf)**, 4. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, İstanbul, 1330, 520+1 sayfa.
- 6) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Cebir**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 5. bs., İstanbul, 1341, 158+1 sayfa. (Îdâdî üçüncü sınıf ile kız ve erkek öğretmen okulları).

7) Mehmed İzzet, **Cebir Muallimi**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1341, 200+1 sayfa. (İdâdî üçüncü sınıf ile kız ve erkek öğretmen okulları).

8) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Cebir**, Türk Matbaası, 6. bs., İstanbul, 1927, 246+2 sayfa. (İdâdî üçüncü sınıf ile kız ve erkek öğretmen okulları).

TRİGONOMETRİ KİTAPLARI

1) Mehmed İzzet, **Fenn-i Müsellesât (Mekteb-i İdâdîye-i Mülkiye)**, Karabet Matbaası, 1. bs., İstanbul, 1318, 234+8 sayfa.

2) Mehmed İzzet, **Fenn-i Müsellesât (Mekteb-i İdâdîye-i Mülkiye)**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 2. bs., İstanbul, 1329, 228 sayfa.

HESAP (ARİTMETİK) KİTAPLARI

1) Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab (İbtidai ikinci sınıf)**, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, t. y. , 66+1 sayfa.

2) Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab (Medhal)**, Kanaat Kitabhanesi, 1. bs., İstanbul, 1328, 56+1 sayfa.

3) Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab (İdâdîler)**, İkdam Matbaası, 1. bs., İstanbul, 1328, 456+16 sayfa.

4) Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab (Rüştiye birinci sınıf)**, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1329, 176+1 sayfa.

5) Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab (Rüştiye üçüncü sınıf)**, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1329, 336+1 sayfa.

6) Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab (Rüştiye ikinci sınıf)**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, H. 1329/M. 1911, 275 sayfa.

- 7) Mehmed İzzet, **Hesab Muallimi (İdâdîler)**, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1329, 390+10 sayfa.
- 8) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İdâdîler)**, 4. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1329, 520 sayfa.
- 9) Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab (Rüştiye birinci sınıf)**, 2. bs., İstanbul, Kanaat Matbaası, 1329, 275 sayfa.
- 10) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1332, 95 sayfa.
- 11) Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab (İdâdîler)**, 2. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1332, 522 sayfa.
- 12) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1333, 93 sayfa.
- 13) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf)**, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1333, 192 sayfa.
- 14) Mehmed İzzet, **İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf)**, y. y., 1337, 203 sayfa.
- 15) Mehmed İzzet, **Hesab Muallimi (İbtidai üçüncü sınıf)**, 1. bs., İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1337, 71 sayfa.
- 16) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İbtidai birinci sınıf)**, 3. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1339, 80+1 sayfa.
- 17) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İbtidai dördüncü sınıf)**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1339, 216 sayfa.
- 18) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İbtidai üçüncü sınıf)**, 3. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1339, 126+1 sayfa.

- 19) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1339, 344 sayfa. (Mekteb-i Sultânî, Darülmuaallimin ve Darülmuaallimatların altıncı sınıfı).
- 20) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İdâdî yedinci ve sekizinci sınıf)**, 3. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1339, 540 sayfa.
- 21) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İbtidai üçüncü sınıf)**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1340, 190+2 sayfa.
- 22) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İbtidai beşinci sınıf)**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1340, 296 sayfa.
- 23) Mehmed İzzet, **Amelî Yeni İlm-i Hesap (İdâdî altıncı sınıf)**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1341, 338+6 sayfa.
- 24) Mehmed İzzet, **Amelî Yeni İlm-i Hesap (İdâdî birinci sınıf)**, 2. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1342, 318+1 sayfa.
- 25) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İdâdî dördüncü sınıf)**, 2. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1341, 224 sayfa.
- 26) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İdâdî üçüncü sınıf)**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1926, 302 sayfa.
- 27) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İdâdî ikinci sınıf)**, 3. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1342, 488 sayfa.
- 28) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İdâdî üçüncü sınıf)**, 4. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1926, 202 sayfa.
- 29) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hesab (İdâdî ikinci sınıf)**, 4. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1926, 482 sayfa.
- 30) Mehmed İzzet, **Amelî Yeni İlm-i Hesap (İdâdî birinci sınıf)**, 3. bs., İstanbul, Türk Matbaası, 1927, 317 sayfa.

- 31) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **İlk Mekteblere Mahsus Hesap Dersleri (İlk mektep dördüncü sınıf)**, İstikbal Matbaası, 1928, 160 sayfa.
- 32) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Liselere Mahsûs Hesap Dersleri (Lise birinci sınıf)**, İstanbul Matbaası, 1928, 97 sayfa.
- 33) Mehmed İzzet, **Hesap Muallimi (Ortaokullar)**, İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1931, 390 sayfa.
- 34) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hesaba Başlangıç (İlk mektep birinci sınıf)**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1931, 80 sayfa.
- 35) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hesaba Başlangıç (İlk mektep birinci sınıf)**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1933, 80 sayfa.
- 36) F. Brachet, J. Dumarqué, **Nazari Hesap (Liselerin fen şubesi)**, Çev. Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1933, 224 sayfa.
- 37) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hesaba Başlangıç (İlk mektep üçüncü sınıf)**, Resimli Ay Matbaası, 1934, 104 sayfa.
- 38) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **İlkmekteplere Hesap Dersleri (İlk mektep beşinci sınıf)**, Resimli Ay Matbaası, 1934, 148 sayfa.
- 39) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **İlkmekteplere Mahsus Hesap Dersleri (İlk mektep beşinci sınıf)**, Resimli Ay Matbaası, 1934, 208 sayfa.
- 40) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **İlkokullara Hesap Dersleri (İlkokul beşinci sınıf)**, Resimli Ay Matbaası, 1935, 208 sayfa.
- 41) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hesaba Başlangıç (İlkokul ikinci sınıf)**, Resimli Ay Matbaası, 1935, 96 sayfa.
- 42) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hesaba Başlangıç (İlkokul üçüncü sınıf)**, Resimli Ay Matbaası, 1935, 104 sayfa.

43) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hesaba Başlangıç (İlkokul ikinci sınıf)**, Resimli Ay Matbaası, 1936, 96 sayfa.

44) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hesaba Başlangıç (İlkokul ikinci sınıf)**, Resimli Ay Matbaası, 1936, 104 sayfa.

45) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **İlkokullara Hesap Dersleri (İlkokul dördüncü sınıf)**, 5. bs., İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1936, 120 sayfa.

46) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **İlkokullara Hesap Dersleri (İlkokul dördüncü sınıf)**, 4. bs., İstanbul, Resimli Ay Matbaası, 1936, 138 sayfa.

47) F. Brachet, J. Dumarqué, **Teorik Aritmetik (Liselerin fen şubesi)**, Çev. Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, Kanaat Kitabevi, 1939, 224 sayfa. (1933'te Nazari Hesap adıyla yayınlanan eserin sadeleştirilmiş yeni baskısı).

48) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Aritmetiğe Başlangıç (İlkokul üçüncü sınıf)**, Kanaat Kitabevi, 1941, 96 sayfa.

49) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Aritmetiğe Başlangıç (İlkokul üçüncü sınıf)**, Kanaat Kitabevi, 1942, 96 sayfa.

50) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Aritmetiğe Başlangıç (İlkokul üçüncü sınıf)**, Kanaat Kitabevi, 1943, 96 sayfa.

51) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Aritmetiğe Başlangıç (İlkokul üçüncü sınıf)**, Kanaat Kitabevi, 1945, 96 sayfa.

KIRAAT KİTAPLARI

1) Mehmed İzzet, **Yeni Kıraat (İlkokul ikinci sınıf)**, 2. bs., İstanbul, Tanin Kütüphane ve Matbaası, 1328, 123 sayfa.

2) Mehmed İzzet, **Yeni Kıraat (Rüştiye birinci sınıf)**, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1328, 192 sayfa.

3) Mehmed İzzet, **Yeni Kıraat (İdâdî üçüncü sınıf)**, Matbaa-i Ebuzziya, 1326, 180+6 sayfa.

4) Mehmed İzzet, **Yeni Kıraat'ten Elifba (İlkokul birinci sınıf)**, C. 1, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1328, 34 sayfa.

5) Mehmed İzzet, **Yeni Kıraatten Musavver Esmâ-i Türkiye Kıraat ve Malumat-ı Nafia (İlkokul birinci sınıf)**, C. 2, 4. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1328, 80 sayfa.

6) Mehmed İzzet, **Yeni Kıraat (İlkokul ikinci sınıf)**, C. 3, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1329, 94 sayfa.

7) Mehmed İzzet, **Yeni Kıraat'ten Elifba**, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1331, 32 sayfa.

ANSİKLOPEDİLER

1) Mehmed İzzet, **Rehber-i Umûr-ı Beytiye**, C. 1, 1. bs., İstanbul, Feridiye Matbaası, 1319, 527+22 sayfa.

2) Mehmed İzzet, **Rehber-i Umûr-ı Beytiye**, C. 2, 1. bs., İstanbul, Gazete Matbaası, 1320, 528+19 sayfa.

3) Mehmed İzzet, **Rehber-i Umûr-ı Beytiye**, C. 3, 1. bs., İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1326, 429+25 sayfa.

4) Mehmed İzzet, Ali Seydi, Ali Reşad, L. Feuillet, **Musavver Dâiretü'l-Maârif**, 1. Cilt, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1332, 1068+15.

5) Mehmed İzzet, Ali Seydi, Ali Reşad, L. Feuillet, **Musavver Dâiretü'l-Maârif**, 2. Cilt, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1332, 612+2 sayfa.

GEOMETRİ KİTAPLARI

- 1) Mehmed İzzet, **Yeni İlm-i Hendese (İdâdî altıncı sınıf)**, Kanaat Kütüphane ve Matbaası, R. 1339/M. 1923, 64 sayfa.
- 2) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Yeni Hendese-i Mücesseme**, Devlet Matbaası, 1927, 147 sayfa. (Muallim okulları, idâdîler, orta mekteplerin birinci devre üçüncü sınıfları).
- 3) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf)**, 1. bs., İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1927, 94 sayfa.
- 4) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul beşinci sınıf)**, İkdam Matbaası, 1927, 174 sayfa.
- 5) Johns Clement, **Yeni Hendese**, C. 1, Çev. Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, Kitabhane-i Hilmi, İstanbul, 1927, 240 sayfa. (Muallim mektepleri, idâdîler ve orta mekteplerin birinci devre birinci sınıfları).
- 6) Johns Clement, **Yeni Hendese**, C. 3, Çev. Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, Kitabhane-i Hilmi, İstanbul, 1927, 147 sayfa. (Muallim mektepleri, idâdîler ve orta mekteplerin birinci devre üçüncü sınıfları).
- 7) Johns Clement, **Yeni Hendese**, C. 2, Çev. Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, Kitabhane-i Hilmi, İstanbul, 1928, 162 sayfa. (Muallim mektepleri, idâdîler ve orta mekteplerin birinci devre ikinci sınıfları).
- 8) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf)**, 2. bs., İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1928, 95 sayfa.
- 9) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf)**, Resimli Ay Matbaası, 1935, 95 sayfa.
- 10) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul beşinci sınıf)**, Resimli Ay Matbaası, 1935, 183 sayfa.

11) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Yeni Hendese (Ortaokul üçüncü sınıf)**, 3. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1935, 231 sayfa.

12) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendese (İdâdî birinci sınıf)**, 2. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1935, 308 sayfa.

13) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Hendesede İlk Adım (İlkokul dördüncü sınıf)**, Resimli Ay Matbaası, 1936, 95 sayfa.

14) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Yeni Hendese (Ortaokul ikinci sınıf)**, Kanaat Kitabevi, 1936, 166 sayfa.

15) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Mücessem Hendese (İdâdî ikinci sınıf)**, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1936, 240 sayfa.

MUHTELİF KİTAPLAR

1) Mehmed İzzet, **Yeni Afrika**, İstaphan Matbaası, 1308, 235+7 sayfa.

2) Mehmed İzzet, **Syllabaire et premier livre de lecture à l'usage des élèves de l'école Darul-chéfécat**, İstanbul, Imp. Yazidjian, 1895, 148 sayfa.

3) Mehmed İzzet, **İspanya ve Amerika İhtilafı**, Karabet Matbaası, 1315, 108+2 sayfa.

4) Mehmed İzzet, **Usûl ve Tâtbiât-ı Riyaziyât-ı Mâliye**, 1. bs., İstanbul, Matbaa-ı Kadir, 1328, 288+1 sayfa.

5) Mehmed İzzet, **Ulûm-i Hikemiyye ve Ulûm-i Tabîiye**, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1328, 232+7 sayfa.

6) Mehmed İzzet, **Ulûm-i Tabîiye**, Kanaat Kütüphanesi ve Matbaası, 1329, 178 sayfa.

7) Mehmed İzzet, Mehmed Esad, Osman Nuri, Ali Kâmi, **Dârüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Mektebi**, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1343, 209+11 sayfa.

8) Mehmed İzzet, Hasan Fehmi, **Bakalorya Rehberi**, 2 Cilt, 1. bs., İstanbul, Kanaat Kitabevi, 1930, 356+240 sayfa. (*Bakalorya Rehberi*'nin ikinci cildinin başlığı *Riyâziye Bakalorya Rehberi*'dir ve tamamen soru çözümüne ayrılmıştır.)

DERGİ VE GAZETELERDEKİ YAZILARI

Dârüşşafaka

- 1) Mehmed İzzet, “Felsefe-i Ulûm”, **Dârüşşafaka**, S. 1, 1 Haziran 1325, s. 34- 48; S. 2, 1 Temmuz 1325, S. 4, 1 Eylül 1325, s. 49-53; S. 6, 1 Teşrinisani 1325, s. 277-281; S. 11, 1 Nisan 1326, s. 505-514.
- 2) Mehmed İzzet, “Ulûm ve Fünûn”, **Dârüşşafaka**, S. 2, 1 Temmuz 1325, s. 49-53.
- 3) Mehmed İzzet, “Memâlik-i Osmaniye’de Maârif” **Dârüşşafaka**, S. 2, 1 Temmuz 1325, s. 54-82.
- 4) Mehmed İzzet, “Âlem-i Tabîatın Yüz Hârîka ve Hâdise-i Âcîbesi”, **Dârüşşafaka**, S. 3, 1 Ağustos 1325, s. 105-115; S. 4, 1 Eylül 1325, s. 151-166; S. 5, 1 Teşrinievvel 1325, s. 204-219; S. 6, 1 Teşrinisani 1325, s. 277-281; S. 7, 1 Kanunievvel 1325, s. 302-304.
- 5) Mehmed İzzet, “Ulûm-ı Riyâziye ve İlm-i Cebr”, **Dârüşşafaka**, S. 4, 1 Eylül 1325, s. 145-150.
- 6) Mehmed İzzet, “Ulûm-ı Riyâziye ve Zaman ve Mekân”, **Dârüşşafaka**, S. 5, 1 Teşrinievvel 1325, s. 193-204.
- 7) Mehmed İzzet, “Ulûm-ı Riyâziye ve İlm-i Hendese”, **Dârüşşafaka**, S. 7, 1 Kânunuevvel 1325, s. 289-299; S. 8, 1 Kânunusani 1325, s. 347-349; S. 12, 1 Mayıs 1326, s. 557-575.
- 8) Mehmed İzzet, “Kavânîn-i Azîme-i Fenniye”, **Dârüşşafaka**, S. 5. 1 Teşrinievvel 1325, s. 239-240.

- 9) Mehmed İzzet, “Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye ve Dârüşşafaka Programı”, **Dârüşşafaka**, S. 6, 1 Teşrinisani 1325, s. 271-276.
- 10) Mehmed İzzet, “Takvîm-i Coğrafi”, **Dârüşşafaka**, S. 7, 1 Kânunuevvel 1325, s. 307-309.
- 11) Mehmed İzzet, “Küre-i Arz Hakkında Bazı Malumât-ı Heyetiye”, **Dârüşşafaka**, S. 8, 1 Kânunusani, s. 350-353.
- 12) Mehmed İzzet, Harun Er-Reşid, “Hale ve Kuyruklu Yıldızlar”, **Dârüşşafaka**, S. 9, 1 Şubat 1325, s. 403-420.
- 13) Mehmed İzzet, “Kâinâtta Hayât ve Muamma-i Fıtrat”, **Dârüşşafaka**, S. 10, 1 Mart 1326, s. 445-451.
- 14) Mehmed İzzet, “Makâyis-i Cedîde-i Kuvâ”, **Dârüşşafaka**, S. 10, 1 Mart 1326, s. 452- 457.
- 15) Mehmed İzzet, “Halley Kuyruklu Yıldızı ve Arz ile Tesâdüfî”, **Dârüşşafaka**, S. 12, 1 Mayıs 1326, s. 546-558.

İkdam

- 1) Mehmed İzzet, “Merhum Salih Zeki Bey: Hayat ve Mesleği ve Hidematı - Asar ve Kıymeti (1280-1339)”, **İkdam**, N. 8753, 27 Temmuz 1337, s. 3; N. 8755, 29 Temmuz 1337, s. 2; N. 8760, 3 Ağustos 1337, s. 2; N. 8764, 7 Ağustos 1337, s. 2; N. 8773, 19 Ağustos 1337, s. 3.
- 2) Mehmed İzzet, “Âlem-i Tabiatta İnkıbaz ve İnbisat Asârı”, **İkdam**, N. 8797, 12 Eylül 1337, s. 3.
- 3) Mehmed İzzet, “Kars-ı Arzda Med ve Cezirler”, **İkdam**, N. 8818, 3 Teşrinievvel 1337, s. 6.

4) Mehmed İzzet, “Kutupların Keşfi ve Âlem-i Fenne Hizmeti”, **İkdam**, N. 8824, 9 Teşrinievvel 1337, s. 3.

5) Mehmed İzzet, “Kutupların Keşfi”, **İkdam**, N. 8832, 17 Teşrinievvel 1337, s. 5.

6) Mehmed İzzet, “İlm-i Fenninde Mühim Bir İnkılab”, **İkdam**, N. 8853, 7 Teşrinisani 1337, s. 4.

Mahfil

1) Mehmed İzzet, Mehmed Arif, “Âlem-i İslâm’da Hânedân-ı İslâm ve Marifet”, **Mahfil**, S. 7, Cemayizelevvel 1339, s. 121-123.

2) Mehmed İzzet, Mehmed Arif, “Hânedân-ı İslâm ve Marifet”, **Mahfil**, S. 8, Cemayizelahir 1339, s. 139-140; S. 9, Receb 1339, s. 154-155.

3) Mehmed İzzet, “Merhum Salih Zeki Bey, Hayatı, Mesleği ve Hidemâtı Âsârı ve Kıymeti (1280-1339)”, **Mahfil**, S. 14, Zilhicce 1339, s. 34-36.

4) Mehmed İzzet, “Yılbaşı ve Merâsimi, Noel ve Şecere-i Milâd”, **Mahfil**, S. 19, Cemayizelevvel 1340, s. 114-117.

5) Mehmed İzzet, “Lisân-ı Fenn ve Şer‘de Tabiat”, **Mahfil**, S. 21, Receb 1340, s. 143-146.

6) Mehmed İzzet, “Hakikat-i Mahza ve Aynştayn”, **Mahfil**, Sayı, 22, Şaban 1340, s. 174-177.

7) Mehmed İzzet, “Lisân-ı Şer‘ ve Fende Fezâ ve Semâ”, **Mahfil**, S. 24, Şevval 1340, s. 222-224.

8) Mehmed İzzet, “İhtiyârât”, **Mahfil**, S. 25, Zilkade 1340, s. 8-10; S. 26, Zilhicce 1340, s. 29-30.

9) Mehmed İzzet, “Ulûm-ı Riyâziye ve İlm-i Hey’et”, **Mahfil**, S. 29, Rebiülevvel 1341, s. 95-98.

10) Mehmed İzzet, “İlm-i Hey’et ve İnsanlar”, **Mahfil**, S. 30, Rebiülahir 1341, s. 118-119; S. 31, Cemayizelevvel 1341, s. 130-131.

Muallimler Mecmuası

1) Mehmed İzzet, “Yusuf Ziya Paşa”, **Muallimler Mecmuası**, S. 24, Teşrinievvel, s. 900-905.

2) Mehmed İzzet, “İlim ve Fenn Mefhumları”, **Muallimler Mecmuası**, S. 25, Teşrinisani, s. 968-974.

Fenn

1) Mehmed İzzet, “İlim ü Fenn”, **Fenn**, S. 1, 10 Mart 1327, s. 1.

2) Mehmed İzzet, “Madde ve Tekâmülü”, **Fenn**, S. 9, 5 Mayıs 1327, s. 2; S. 10, 12 Mayıs 1327, s. 1-2; S. 11, 19 Mayıs 1327, s. 2; S. 12, 26 Mayıs 1327, s. 2; S. 13, 2 Haziran 1327, s. 2-4.

Servet-i Fünûn

1) Mehmed İzzet, “Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye”, **Servet-i Fünûn**, C. 57, S. 1485, 29 Kânunusani 1340, s. 169-172.

Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası

1) Osman Nuri, Mehmed İzzet, “Boğaziçi ve Şirket-i Hayriye Sukut Halinde Değil İstihale Geçirmektedir”, **Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, C. 2, S. 23, Temmuz 1926, s. 467-472.

Talebe Mecmuası

- 1) Mehmed İzzet, “Ulûmu Fünûn Devrindeyiz”, **Talebe Mecmuası**, S. 2, 1 Şubat 1931, s. 1-5.
- 2) Mehmed İzzet, “Riyâziyat Felsefesi: Derse Başlarken”, **Talebe Mecmuası**, S. 11, 1 Kasım 1931, s. 1-11.
- 3) Mehmed İzzet, “Derse Başlarken”, **Talebe Mecmuası**, S. 22, Ekim 1932, s. 1-9.
- 4) Mehmed İzzet, “Derse Başlarken”, **Talebe Mecmuası**, S. 31, Kasım 1933, s. 2-6.
- 5) Mehmed İzzet, “Derse Başlarken”, **Talebe Mecmuası**, S. 33, Şubat 1934, s. 1-10.
- 6) Mehmed İzzet, “Derse Başlarken”, **Talebe Mecmuası**, S. 37, Ekim 1934, s. 1-6.
- 7) Mehmed İzzet, “Türk Riyâziyecileri”, **Talebe Mecmuası**, S. 15, 1 Mart 1932, s. 1-26.
- 8) Mehmed İzzet, “Yer Yüzünde Hayat Nasıl Çıkmıştır? Nasıl Devam Etmektedir?”, **Talebe Mecmuası**, S. 23, 1 Kasım 1932, s. 1-15.
- 9) Mehmed İzzet, “Hayat-ı Umumiye Mes’alesi ve Medeniyet İlminin Temelleri”, **Talebe Mecmuası**, S. 24, 1 Aralık 1932, s. 1-21.
- 10) Mehmed İzzet, “Einstein Nazariyesi ve İlim ve Fen Sahasında Yaptığı Büyük İnkılâp”, **Talebe Mecmuası**, S. 25, 1 Ocak 1933, s. 1-32; S. 26, Şubat-Mart 1933, s. 1-16; S. 27, Nisan 1933, s. 1-9.
- 11) Mehmed İzzet, “Bu Gün Kullandığımız Hendese ve Alelûmum Riyaziyat Tabirleri ne Vakit Vazedilmiştir?”, **Talebe Mecmuası**, S. 28, Mayıs 1933, s. 1-16; S. 29, Haziran 1933, s. 1-16.
- 12) Mehmed İzzet, “Öz Türkçede İlim ve Fen İstılahları”, **Talebe Mecmuası**, S. 30, Ekim 1933, s. 2-12; S. 31, Kasım 1933, s. 17-24.

- 13) Mehmed İzzet, “Öz Türkçede İlim ve Fen Tabirleri”, **Talebe Mecmuası**, S. 31, Kasım 1933, s. 13-16; S. 32, Ocak 1934, s. 1-7.
- 14) Mehmed İzzet, “Konferans: Salih Zeki – Hasan Ferit Bey”, **Talebe Mecmuası**, S. 41, Mart 1935, s. 1-17.
- 15) Mehmed İzzet, “Zamanımızda Psikoloji Terakkilerine Göre Rüyanın Kudsî Kıymeti”, **Talebe Mecmuası**, S. 43, Mayıs 1935, s. 1-21.
- 16) Mehmed İzzet, “Tercüme Yolları”, **Talebe Mecmuası**, S. 45, Temmuz 1935, s. 1-8; S. 46, Ağustos 1935, s. 8-13.
- 17) Mehmed İzzet, “Tercümede Tesadüf Olunan Bazı Mühim Terkipler”, **Talebe Mecmuası**, S. 46, Ağustos 1935, s. 10-16.
- 18) Mehmed İzzet, “Riyaziyatta Kemiyyet ve Miktar Tabirleri”, **Talebe Mecmuası**, S. 46, Ağustos 1935, s. 4-8.
- 19) Mehmed İzzet, “Katı Nakıs, Katı Zait ve Katı Mükâfî Nedir? – Biraz Tarih ve Münakaşa”, **Talebe Mecmuası**, S. 50, Aralık 1936, s. 6-11.
- 20) Mehmed İzzet, “Vapur Tarihçesi ve Şirket-i Hayriyenin Teşekkülü”, **Talebe Mecmuası**, S. 51, Ocak 1936, s. 1-12.
- 21) Mehmed İzzet, “Bazı Riyazî Tabirlerin İzahı: Nokta, Zerre ve Sıfır”, **Talebe Mecmuası**, S. 51, Ocak 1936, s. 13-16.
- 22) Mehmed İzzet, “Turizm Nedir? ”, **Talebe Mecmuası**, S. 53, Mart 1936, s. 1-5.

- 23) Mehmed İzzet, “Riyazî Üstadı Salih Zekinin Hayat Ve Mesleki Ve Hizmetleri”, **Talebe Mecmuası**, S. 54, Nisan 1936, s. 1-19.
- 24) Mehmed İzzet, “Kâinatta Âdemi İcap Kaidesi”, **Talebe Mecmuası**, S. 56, Haziran 1936, s. 1-3.
- 25) Mehmed İzzet, “Küçük Felsefe Lugatı”, **Talebe Mecmuası**, S. 58, Ağustos 1936, s. 1-10.
- 26) Mehmed İzzet, “Avrupa Seyahatim Hakkında Bir Konferans”, **Talebe Mecmuası**, S. 59, Eylül 1936, s. 1-16.
- 27) Mehmed İzzet, “Türk Riyâziyecilerinden Mehmet Nadir”, **Talebe Mecmuası**, S. 62, Aralık 1936, s. 9-11.
- 28) Mehmed İzzet, “Hayat Cidali: İnsanın Ömrünü Uzatmak Mümkün Müdür?”, **Talebe Mecmuası**, S. 64, Şubat 1936, s. 1-7.
- 29) Mehmed İzzet, “Riyaziyatın Tarifi, Tarihi Tekâmülü”, **Talebe Mecmuası**, S. 65, Mart 1936, s. 1-7.
- 30) Mehmed İzzet, “Merhum Hüseyin Avni”, **Talebe Mecmuası**, S. 68, Haziran 1937, s. 14-15.
- 31) Mehmed İzzet, “Madde: Etüt, Felsefe”, **Talebe Mecmuası**, S.74, Aralık 1937, s. 1-3.

Bilgi Otağı

- 1) Mehmed İzzet, “İstanbulun Eski Bilgi Kurumlarından Cemiyeti Tedrîsiye-i İslâmiye ve Dârüşşafaka”, **Bilgi Otağı**, S. 3, 1937, s. 104-109.

EK 2: MEHMED İZZET'İN GÖREV ALDIĞI OKULLAR VE ÜSTLENDİĞİ DERSLER

Görev Yaptığı Okul İsimleri	Ders Verdiği Yıllar							
	1888	1890	1891	1893	1895	1896	1900	1901
Dârüşşafaka	Fenn-i makine	İlm-i cebir	İlm-i cebir		İlm-i cebir, fenn-i mihanik, fenn-i müsellesât	İlm-i cebir, fenn-i mihanik, fenn-i müsellesât		Ulûm-ı riyâziye
Dârülfünûn-ı Şâhâne					Fenn-i mihanik			Ulûm-ı riyâziye
Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne				İlm-i cebir, fenn-i mihanik, fenn-i müsellesât				Ulûm-ı riyâziye
Mercan İdâdîsi							İlm-i cebir, fenn-i müsellesât	İlm-i cebir, fenn-i müsellesât, ulûm-ı riyâziye

Tablo EK 2.1: Mehmed İzzet'in 1888-1901 Yılları Arasında Görev Yaptığı Okullar ve Dersler

Görev Yaptığı Okul İsimleri	Ders Verdiği Yıllar						
	1902	1903	1904	1905	1907	1910	1911
Dârüşşafaka	İlm-i cebir, fenn-i mihanik, fenn-i müsellesât		İlm-i cebir, fenn-i mihanik			Ulûm-ı riyâziye, ulûm-ı hikemiye, ilm-i hey'et	Ulûm-ı riyâziye
Dârülfünûn-ı Şâhâne	Ulûm-ı riyâziye					Riyaziyat-ı âliye	Riyaziyat-ı âliye
Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne	İlm-i cebir, fenn-i mihanik, fenn-i müsellesât	Bilinmiyor		İlm-i cebir, fenn-i mihanik			
Mercan İdâdîsi	İlm-i cebir, fenn-i müsellesât, ulûm-ı riyâziye	İlm-i cebir, fenn-i müsellesât, ulûm-ı riyâziye			İlm-i cebir, fenn-i müsellesât, ulûm-ı riyâziye		
İstanbul Lisesi							Ulûm-ı riyâziye

Tablo EK 2.2: Mehmed İzzet'in 1902-1911 Yılları Arasında Görev Yaptığı Okullar ve Dersler

Görev Yaptığı Okul İsimleri	Ders Verdiği Yıllar							
	1913	1914	1916	1923	1924	1925	1926	1927
Dârüşşafaka	Ulûm-ı riyâziye	Ulûm-ı riyâziye		İlm-i hey'et	İlm-i hey'et, fenn-i mihanik	İlm-i hey'et, fenn-i mihanik	İlm-i hey'et, fenn-i mihanik	İlm-i hey'et, fenn-i mihanik
Dârülfünûn-ı Şâhâne		Riyaziyat-ı âliye						
Maliye Mektebi	Ulûm-ı riyâziye	Ulûm-ı riyâziye	Ulûm-ı riyâziye	Ulûm-ı riyâziye				
Dârülmualimîn-i Âliye		Ulûm-ı riyâziye		Ulûm-ı riyâziye				
İstanbul Lisesi	Ulûm-ı riyâziye	Ulûm-ı riyâziye						

Tablo EK 2.3: Mehmed İzzet'in 1913-1927 Yılları Arasında Görev Yaptığı Okullar ve Dersler